

VIGILIA

2010 / 9

John Henry Newmanről

JOHN HENRY NEWMAN: **Beszéd bíborosi beiktatása alkalmából**

LUKÁCS LÁSZLÓ: **Newman és a II. Vatikáni zsinat**

STEPHEN MORGAN: **Newman válasza Wiseman tanulmányára**

BARSI BALÁZS: **Newman lelkeségéről és igehirdetéséről**

Beszélgetés Fabiny Tiborral

JUHÁSZ FERENC: **Esküvői beszéd**

TOMPA ZSÓFIA: **Beney Zsuzsa Szó és csend között című kötetéről**

Babiczy Tibor, Dobai Lili, Jász Attila,

Vasadi Péter és Adam Zagajewski versei

HALMAI TAMÁS: Pilinszky Pascal-képéről

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Az Igazság vándora	645
----------------	--------------------	-----

JOHN HENRY NEWMANRÓL

JOHN HENRY NEWMAN:	Beszéd bíborosi beiktatása alkalmából (<i>Szigeti-Cseke Zsuzsa fordítása</i>)	646
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Newman és a II. Vatikáni zsinat	650
STEPHEN MORGAN:	Nyugtalanító távlat: Newman válasza Wiseman tanulmányára (<i>Lukács Krisztina fordítása</i>)	660
BARSI BALÁZS:	„Beszéded is elárul téged”. John Henry Newman lelkiségének és igehirdetésének tíz sajátossága prédikációi alapján	666

SZÉP/ÍRÁS

JUHÁSZ FERENC:	Esküvői beszéd	675
VASADI PÉTER:	Csönd (<i>vers</i>)	676
TOMPA ZSÓFIA:	Szavakba veszejtett végtelen. Beney Zsuzsa <i>Szó és csend között</i> című kötetének versvalóságáról (<i>esszé</i>)	677
DOBAI LILI:	Formula pietatis (<i>versek</i>)	688
HALMAI TAMÁS:	A kereszt esztelensége. Pilinszky Pascal-képéről (<i>esszé</i>)	691
JÁSZ ATTILA:	felejtőfüvek illata: Pilinszky haikukat ír; Basó lehetetlen-haikukat fest; Merton atya rajzol (<i>versek</i>)	696
BABICZKY TIBOR:	Az Ismeretlen Ember balladája (<i>vers</i>)	698
ADAM ZAGAJEWSKI:	A néma város; Január 27.; Végállomás; A zöld viharkabát; Staglieno; Botanikus kert (<i>versek</i>) (<i>Zsille Gábor fordításai</i>)	699

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Fabiny Tiborral	702
----------------	-----------------	-----

EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS

BURA LÁSZLÓ:	Bogdánffy Szilárd, a szatmári-nagyváradai egyházmegye titokban szentelt vértanú püspöke	709
--------------	---	-----

KRITIKA

KRUPP JÓZSEF:	Az egzisztencia esszéisztikája. Máthé Andrea: <i>A könyv csábítása. Tanulmányok, esszék, kritikák</i>	715
---------------	--	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	717
---	-----

Az Igazság vándora

XVI. Benedek pápa Angliában néhány napon belül boldoggá avatja John Henry Newmant. Életútját és személyiségét maga készítette sírfelirata foglalja össze a legfrappánsabban: „Ex umbris et imaginibus in veritatem” (Árnyakból és képekből az igazsághoz).

Newman elutasította korának mindkét, egymással ellentétes, szélsőséges szellemi irányzatát, a racionalizmust és a fideizmust. Amíg az anglikán egyházhoz tartozott, az ott elterjedt liberalizmus ellen harcolt, katolikusként viszont — mint maga mondta — a „teológiai obskurantizmus és fanatizmus” ellen lépett fel. „Az volt a vágyam, hogy az Igazság legyen a legjobb barátom, és ne legyen más ellenségem, csak a tévedés”, vallotta — s itt is, mint annyiszor máskor, nagy kezdőbetűvel írta le az igazság szót, amelynek keresésére rátette az életét.

Az igazság, Szent Tamás meghatározása szerint „az értelem megfelelése a valóságnak”: egy állítás akkor igaz, ha tényleg a valóságot tükrözi, tévedésektől és torzításoktól mentesen. A természettudományok területén ez maradéktalanul érvényes; Newman síkra is szállt a tudományos kutatás autonómiája mellett, bár tudta, hogy az igazság „nem redukálható szillogizmusokra és tételekre”.

Az emberi életben azonban már nem ilyen könnyű megtalálni az igazságot. Newmannek sokféle — társadalmi és személyes, vallási és erkölcsi — érdekléssel és előítéllettel kellett megküzdenie; ismételten megtapasztalta, hogy politikai vagy személyes érdekek és erők kiáltják ki igazságnak a saját nézeteiket. Ez tette életét annyira küzdelmessé, hiszen ő mindig az igazságot — az Igazságot — kereste korának politikai és egyházi viharai közepette is. „Az Igazság nem igazodik hozzánk; nekünk kell hozzá igazodnunk.”

Newman abban a meggyőződésben élt, hogy a természettudományos eszközökkel megismerhető világ csupán egy része a teljes valóságnak. Az érzékeinkkel felfogható univerzumon kívül van egy másik, bár láthatatlan világ, amely jóval hatalmasabb, mint az, amelyik körülvesz bennünket. E világ „függőnye” mögött sejlik fel az Odaát: a teremtő Isten, aki a kinyilatkoztatásban belépett emberi történelmünkbe. A tudományos igazságok fontosak ugyan, de elégtelenek ennek megismeréséhez. Személyes életünkben csak e másik világ, a teljes Igazság fényében igazodhatunk el. Azonban ez „az Igazság csak áhítatos tisztelettel közelíthető meg”: a hozzá vezető úton pedig kevés a ráció, szükség van a lelkiismeret irányítására, a hit döntésére.

Vannak, akik úgy gondolják, hogy a „hit és az ész két szárnyán” a lélek könnyedén fölrepülhet Istenhez. Newman más utat járt: „árnyakon és képeken” keresztül, gyakran magányosan, olykor ellenállásokkal küszködve kereste a helyes irányt, és kapaszkodott fölfelé az Igazság ösvényén. Sokan közülünk ma ez utóbbi úton járnak, talán ezért is áll annyira közel hozzánk Newman, ezért válhat korunk szentjévé.

Beszéd bíborosi beiktatása alkalmából

JOHN HENRY NEWMAN

1879. május 12-én, hétfőn reggel Dr. Newman megérkezett a Palazzo della Pignába, Howard bíboros rezidenciájára, aki rendelkezésére bocsátotta lakosztályait, hogy ott fogadhassa a Vatikán küldöttét a bíboros-államtitkár üzenetével, amelyben tudtára adta, hogy az aznap reggeli titkos konzisztóriumon Őszentsége bíborosi rangra kegyeskedett emelni. Dél-előtt 11 órára a termek megteltek angol és amerikai katolikusokkal — egyháziakkal és világiakkal —, továbbá összegyűlt a római nemeség több tagja és számos egyházi méltóság, hogy tanúja legyen a ceremóniának. Nem sokkal 12 óra után bejelentették a konzisztórium küldött érkezését. Az átadta a *bigliettót* Dr. Newmannek, ő pedig — miután feltörte a pecsétet — Dr. Clifford, Clifton püspöke kezébe adta, aki felolvasta a levél tartalmát. Miután a küldött tudatta az újonnan kinevezett bíborossal, hogy Őszentsége másnap reggel tíz órakor köszönti a Vatikánban, és elmondta a gratulációkat, Őemenciája a *Biglietto-beszéd* néven híressé vált beszédében válaszolt:

Vi ringrazio, Monsignore, per la partecipazione che m'avete fatto dell' alto onore che il Santo Padre si è degnato conferire sulla mia umile persona —

És ha most engedélyét kérem, hogy beszédemet az önök dallamos nyelve helyett inkább szeretett anyanyelvemen folytathassam, annak csak az az oka, hogy így jobban ki tudom fejezni érzéseimet az ön által közvetített nagylelkű felkéréssel kapcsolatban, mint ha egy olyan nyelven próbálnám tenni, amely meghalad engem.

Először is szeretném kifejezni azt a csodálkozást és mély hálát, melyet éreztem — és most is érzek — a Szentatya leereszkedése és irántam való szeretete miatt, amely abban mutatkozott meg, hogy kiválasztott egy ekkora megtiszteltetésre. Számomra ez nagy meglepetés volt. Soha nem jutott eszembe ekkora felemeltetés, és úgy tűnt, nincs is összhangban előéletemmel. Sok megpróbáltatásban volt részem, de ezeken immár túljutottam; mostanra már szinte utam végére értem, és megbékéltem. És mégis lehetséges, hogy végül éppen ezért éltem ilyen sok esztendeig?

Nem könnyű elképzelnem, miként viseltem volna el e nagy megrázkódtatást, ha a Szentatya nem dönt úgy, hogy ismételten kinyilvánítja felém nagylelkű leereszkedését, amellyel mérsékelte dőbenetemet, és amely mindenki számára, aki hallotta, jóságának és nagylelkűségének megható bizonyítéka volt. Együtt érzett velem, és elmondta, milyen megfontolásokból emelt engem ebbe a magas pozícióba. Egyéb bátorító szavak mellett azt is elmondta, hogy döntésével azt a buzgalmat kívánta elismerni, mellyel oly sok évig szolgáltam a katolicizmus ügyét; mi több, úgy ítélte meg, hogy tetszésére lenne az angol katolikusoknak, sőt, a protestáns Angliának is, ha kitüntetne jóindulatának valamely jelével. Őszentsége ily nagylelkű szavai után érzéketlenség és szívtelenség lett volna részemről, ha továbbra is fenntartom aggályaimat.

Jósága ilyen szavakra indította, és én mi többet kívánhatnék? Az évek hosszú sora alatt sok hibát elkövettem. Semmi nincs meg bennem abból a tökélyből, amely a szentek írásait jellemzi, illetve amelyekben egyetlen hibát sem találni; de egyvalamit bizvást állíthatok, amit valamennyi eddigi írásom tükröz — és ez az őszinte szándék, a magánérdekektől való mentesség, az engedelmes teremtés, a bírálatok elfogadása, a tévedés félelme, az anyaszentegyház szolgálatának vágya, és — az isteni kegyelem révén — tisztos-

séges mértékű siker. És örömmel mondhatom, hogy egy bizonyos nagy rosszal a kezdetektől szembeszálltam. Harminc, negyven, ötven éve minden erőmmel ellenállok a vallási liberalizmus szellemének. Soha nem volt az anyaszentegyháznak égetőbb szüksége olyanokra, akik síkra szállnak ez ellen, mint most, amikor — sajnos — az egész földet behálózza az eltévelyedés. És ebből a nagyszerű alkalomból — amikor természetes, hogy valaki az én helyzetemben rápillant a világra, és benne az anyaszentegyházra, annak jövőjére —, remélem, nem tekintik időszerűtlennek, ha megújítom tiltakozásomat, mint már annyiszor tettem.

A vallási liberalizmus az a dogma, mely szerint a vallásban nem létezik pozitív igazság, hanem egyik hit ugyanolyan jó, mint a másik, és ez a tanítás napról napra egyre szilárdabbá és erősebbé válik. Ellenkezik minden olyan felfogással, amely bármely vallást *igaznak* ismer el. Azt tanítja, hogy valamennyi vallást el kell tűrni, mert mindegyik csupán egy vélemény. A kinyilatkoztatott vallás nem igazság, csupán érzelem és ízlés dolga; nem objektív tény, nem is természetfeletti; és minden embernek joga van annyit leszűrni belőle, amennyi képzeletét megragadja. A vallásgyakorlás nem szükségképpen gyökerezik a hitben. Az emberek járhatnak protestáns és katolikus templomba is, és kivehetik a jót mindkettőből, miközben egyikhez sem tartoznak. Barátkozhatnak egymással mindenféle spirituális gondolatok és érzések mentén, anélkül, hogy bármiféle véleményük lenne a közös hitigazságokról, vagy szükségét éreznék ennek. Miután tehát a vallás ennyire személyes sajátosság és magánjellegű tulajdon, szükségképpen hanyagolnunk kell az emberekkel való érintkezéseink során. Ha valaki mindennap más vallást próbál ki, mit törődünk mi azzal? Egy ember vallásával foglalkozni éppoly udvariatlanság, mint ha bevételi forrásaival foglalkozunk, vagy azzal, hogy miként gondoskodik a családjáról. A vallás semmilyen értelemben nem kötőanyag a társadalomnak.

Mind ez idáig a polgári hatalom keresztény volt. Amikor fiatal voltam, még azokban az országokban is, amelyek — mint az enyém — leszakadtak az egyháztól, az a *diktum* volt érvényben, mely szerint „az ország törvénye a kereszténység”. Most mindenhol azt tapasztaljuk, hogy a társadalomnak a kereszténység által létrehozott jó minőségű szerkezete leveti magáról a kereszténységet. E *diktum*, amelyre utaltam, mindenhol kiveszett vagy kiveszőben van — akárcsak a rá épülő sok másik; és a század végére, hacsak a Mindenható közbe nem avatkozik, *feledésbe merül*. Mindeddig úgy tartották: a vallás — a maga természetfölötti szankcióival — elég erős gondoskodni arról, hogy a tömegek alá vessék magukat a törvénynek és a rendnek; most azonban a filozófusok és a politikusok arra hajlanak, hogy a kereszténység segítségével oldják meg ezt a problémát. Az egyház tekintélyét és tanítását először is egy egyetemes és teljesen világi oktatással helyettesítik, azzal a céllal, hogy minden emberrel beláttassák: a törvénytisztelet, a szorgalom és a

józanság személyes érdeke. Azután — hogy a nagyszerű irányelvek átvegyék a vallás helyét — az emígy gondos oktatásban részesített tömegek számára olyan etikai alapelveket vezetnek be, mint az igazság, a jóakarát, az igazmondás és hasonlók; a bizonyított tapasztalat elvét; és azokat a természeti törvényeket, amelyek spontán módon léteznek és működnek a társadalomban és a társadalmi kérdésekben — legyenek azok fizikaiak vagy pszichológiaiak; például a kormányzás, a kereskedelem, a pénzügy, az egészségügyi kísérletek vagy a nemzetek érintkezése terén. Ami a vallást illeti, az egyéni luxus, amelyet — kívánsága szerint — bárki magáévá tehet; de amelyet, persze, fizetni kell, és amelyet nem szabad másokra erőszakolni, vagy másokat bosszantó módon gyakorolni.

E nagy *aposztázis* általános karaktere lényegében mindenhol ugyanaz; de részleteiben és természetében változó módon nyilvánul meg a különböző országokban. Ami engem illet, inkább saját hazámról beszélnék, amelyet ismerek. Ott, úgy vélem, fennáll az a veszély, hogy ijesztő sikert arat; jóllehet végkimenetelét nem könnyű előre látni. Első pillantásra azt gondolhatnánk, az angolok túlságosan vallásosak egy ilyen mozgalom befogadásához, amely a kontinensen, úgy tűnik, a hitetlenségen alapul; csakhogy a mi bal-szerencsénk az, hogy nálunk — noha végkimenetele a hitetlenség, mint oly sok más helyen — nem szükségképpen ered hitetlenségből. Emlékezzünk vissza, hogy azok a vallásos szekták, amelyek Európában három évszázada ütötték fel a fejüket, és most annyira megerősödtek, mindig is vadul elleneztek az egyház és az állam egységét, azt hirdetvén, hogy a monarchiának, és mindennek, ami hozzá tartozik, el kell szakadnia a kereszténységtől, azzal a felkiáltással, hogy egy ilyen katasztrófa sokkal tisztábbá és erősebbé tenné a kereszténységet. Ezután pedig az következik, hogy — szükség-szerűen — ránk kényszerítik a liberális elveket. Gondoljuk csak meg, mi következik e sok szekta pusztából. Feltételezhetően a népesség fele a tagjaik közé tartozik; és gondoljuk meg; a mi kormányzási módunk igen népszerű. Ha véletlenszerűen kiválasztunk egy tucat járókelőt az utcán, minden bizonnyal kiderülne, hogy részük van a politikai hatalomban; ha hitük felől érdeklődnénk, valószínűleg azt látnánk, hogy legalább hét vallás egyikét vagy másikat képviselik. Hogyan is volna lehetséges az együttműködésük városi vagy országos szintű kérdésekben, ha valamennyien ragaszkodnak saját vallási felekezetük elismertetéséhez? Minden cselekvési kísérlet patthelyzetbe fulladna, hacsak nem hanyagoljuk a vallás témáját. Nem tudunk kibújni a bőrünkéből. Harmadrészt pedig fontos felismernünk, hogy a liberális elméletben sok olyan gondolat van, amely jó és igaz. Ilyen például — hogy mást ne említsünk — az igazság, a tisztesség, a józanság, az önuralom és a jóindulat, melyek — mint már említettem — bevallottan liberális elvek, és egyben a társadalom természetes törvényei közé tartoznak. Nem is kiáltjuk ki gonosznak őket mindaddig, amíg nem ta-

láljuk úgy, hogy céljuk a vallás helyettesítése, kiszorítása. Az Ellen-ségnek soha nem volt még ilyen okosan megtervezett és ennyi si-kerrel kecsegtető eszköze, amely már meg is felelt azoknak az el-várásoknak, melyek általa körvonalazódtak. Rátermett, komoly, erényes emberek sokaságát szippantja be, feddhetetlen előéletű idő-szedelemeket és pályájuk elején lévő fiatalokat.

Ez tehát a helyzet állása Angliában, és jó, ha valamennyien tu-domásul vesszük; ám egy pillanattig sem kell feltételezniük, hogy félek tőle. Mélyen fájlalom, mert látom előre, hogy sok lelket rom-lásba vihet; de egyáltalán nem félek attól, hogy komolyan ártalmas lehetne Isten Igéjére, a Szent Egyházra, mindenható Urunkra, Júda törzsének oroszlánjára, a Hűségésre és Igazra, vagy az Ő földi hely-tartójára. A kereszténység túl sokszor volt már halálosnak tűnő ve-szedelemben ahhoz, hogy most megijedjünk bármiféle újabb meg-próbáltatástól. Ez bizonyos; másrészt, ami bizonytalan — és az efféle küzdelmekben általában az, és legtöbbször nagy meglepetést okoz, amikor megtapasztaljuk —, az a sajátos mód, ahogy a Gond-viselés, szükség esetén, megmenti és kiszabadítja választott örök-ségét. Az Ellenség olykor barátunkká válik; olykor elveszíti go-noszsága fertőzőképességét, mely oly fenyegető volt; néha darabjaira hull; néha pedig csak annyit tesz, amennyi még hasznos, majd eltűnik. Az egyháznak rendszerint semmi más nem kell ten-nie, mint hogy reménységgel és békével teszi a dolgát; és csendben várakozik, hogy tanúja legyen Isten üdvösségének.

Mansueti hereditabunt terram,
Et delectabuntur in multitudine pacis.

(Szigeti-Cseke Zsuzsa fordítása)

A beszéd megjelent:
Addresses to Cardinal Newman with His Replies, 1879–1881. (Ed. by W. P. Neville.) Longmans, New York – London – Bombay, 1905, 61–70.

„Ó én Istenem, vallom, hogy Te megvilágíthatod a sötétségemet. Val-lom, hogy egyedül Te tudod ezt megtenni. Arra vágyom, hogy vilá-gosság gyulladjon a sötétemben. Nem tudom, Te akarod-e ezt: de mert Te megteheted és én kívánom, ez feljogosít arra, hogy kérjem; leg-alábbis nem tiltottad meg, hogy kérleljelek. Megígérem tehát, hogy ke-gyelmeddel, amelyért könyörgök, magamhoz ölelem mindazt, amit bi-zonyosan igazságnak ismerek meg, ha egyszer eljutok a bizonyosságra. És kegyelmeddel őrizkedni fogok minden öncsalástól, amely arra ve-zetne, hogy inkább a természetet kövessem, mint azt, amit az értel-mem jóváhagy.”

John Henry Newman

Newman és a II. Vatikáni zsinat

LUKÁCS LÁSZLÓ

1936-ban született Budapesten. Piarista szerzetes, teológus, professor emeritus. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola alapító rektora, a Vigilia főszerkesztője.

VI. Pál pápa a zsinat „előfutárának” nevezte John Henry Newmant. Ő maga pedig a félbeszakadt I. Vatikáni zsinat után ismételtlen megjegyezte, hogy annak egyházképe kiegészítésre szorul, hogy gondolatai száz év múlva, „talán egy zsinaton” találnak megértésre, akkor „jön el az ő órája”. A 19. században élt (1801–1990), egyháztudata, gondolatvilága mégis sokban hatott a II. Vatikáni zsinatra, s eligazítója lehet a zsinat utáni egyházunknak is. Szellemi jelenléte a zsinaton és a zsinat utáni egyház életében számos ponton kimutatható.

XXIII. János pápa legelső enciklikájában, miután bejelentette, hogy egyetemes zsinatot hív össze, Newmanre hivatkozott. Jogosnak, sőt hasznosnak mondta az egyházon belüli teológiai vitákat, ezek nem veszélyeztetik az egyház egységét. „A vita — idézte őt — hozzásegíthet a vallási igazságok teljesebb és mélyebb megértéséhez.”¹ Majd hozzátette a gyakran idézett mondást: „a lényeges dolgokban egység, a kétségesekben szabadság, mindenben szeretet”. A zsinati felszólalásokban Newman valóban a Szentírás és az egyházatyákon kívül a legtöbbet idézett szerzők közé tartozott.² A zsinatról hazatérőben annak talán legaktívabb angol résztvevője, Christopher Butler bencés apát így összegezte benyomásait: „Newman szelleme lebegett a zsinat fölött.” Az elmúlt évtizedekben mások is illették hasonló elnevezésekkel: „a zsinat lelkiismerete”, „a zsinat atyja”.

Hatása nem csökkent a zsinat utáni évtizedekben sem. VI. Pál pápa három alkalommal is részletesen foglalkozott alakjával. 1975 áprilisában ezt írta a Newman Szimpózium résztvevőinek: „Sok olyan probléma, amelyet ő bölcsen elemzett — bár gyakran félreértették és félremagyarázták a maga idejében —, előkerült a II. Vatikáni zsinat atyáinak kutatásaiban és vitáiban, így például az ökumenizmus, a kereszténység és a világ kapcsolata, a világiak szerepének hangsúlyozása, az egyház viszonya a nem-keresztény vallásokhoz. Nemcsak a zsinat, hanem a mi korunk is különös módon Newman órájának tekinthető.” II. János Pál pápa négyszer is kitért Newman életművére, kiemelve, hogy gondolatai nemcsak a zsinatra hatottak, hanem példája aktuális a zsinat utáni időkben is.³ Joseph Ratzinger bíboros pedig 1990-ben tanítómesterei egyikének vallotta Newmant: sokat tanult tőle, főleg a lelkiismeret, az igazság, a hit fejlődése témájában. „Egy nagy tanító jellegzetessége az egyházban meglátásom szerint az — mondta előadásában —, hogy nemcsak gondolatával és beszédével tanít, hanem az életével is, mert benne a gondolkodás és az élet kölcsönösen átjárják és meghatározzák egymást. Ha pedig ez így van, akkor Newman az egyház nagy tanítói közé tartozik.”⁴ Néhány

¹XXIII. János: *Ad Petri cathedram* című enciklikája, 1959. június 29. 62.

²A zsinati akták szerint több mint húsz felszólaló hivatkozott rá.

**Szellemi jelenléte
a zsinaton és a zsinat
utáni egyház életében**

³Mindegyik szöveg megtalálható: www.vatican.va.

⁴Magyarul: *Sapientiana* 3 (2010/1), 1.

napon belül eldől, hogy XVI. Benedek pápa, aki kivételesen személyesen végzi el boldoggá avatási szertartását Angliában, ez alkalommal az egyházdoktorok sorába emeli-e „a modern kor egyháztanítóját”.

A magasztaló szavaknál többet jelent azonban az, hogy eszméi újra meg újra megjelennek a zsinat utáni legjelentősebb teológiai művekben. Még a Katolikus Egyház Katekizmusa is — amely a zsinat teológiájának hivatalos összefoglalásaként készült el — négy-szer idéz Newmantól, holott egyébként csak egyháztanítóktól és szentektől tartalmaz idézeteket.

Aggiornamento és ressourcement

A fentiek alátámasztására természetesen adódnék, hogy a zsinati dokumentumokból vett idézetekkel vessük össze Newman gondolatait, téziseit, így mutatva ki eszmei rokonságukat. Ennél alapvetőbb mégis annak felismerése, hogy Newman életének és igazságkeresésének két legfőbb jellemzője az a két alapszempont, amely az egész zsinatot meghatározta: az *aggiornamento* és a *ressourcement*.

1. Az idők jelei

Newman hatalmas teológiai-irodalmi munkássága ellenére sem volt szobatudós. Meghatározó szerepet játszott korának egyházi és tudományos életében: műveinek jelentős részét nem is nagyívű tudományos művek alkotják, hanem beszédei, vitairatai, cikkei, valamint naplója és kiterjedt levelezése.⁵ XXIII. János pápa a világ, a kor felé való nyitást jelölte meg a zsinat egyik fő feladatának, amikor meghirdette azt. Newman különleges életpályája ezt valósította meg egy évszázaddal korábban. Járt a igazságkeresés útját, sikerek és kudarcok, elismerések és gyanakvások közepette. Lelkesített, érvelt, buzdított, támadásokat és vádakot hárított el, kétes helyzetekben próbált eligazítást adni.

Az oxfordi egyetemen tanult, majd annak lett tanára, és fölszentelése (1825) után a St. Mary templom lelkésze. Barátai tanácsára kezdte tanulmányozni az egyházatyákat, ennek eredményeként írta meg a *The Arians of the Fourth Century* (Az ariánusok a 4. században)⁶ című monográfiáját. Ebben részletesen elemezte a 3–4. század nagy teológiai vitáit, középpontjában a két kiemelkedő teológiai iskolával, Alexandriával és Antiochiával. Feltűnő viszont, hogy nem maradt meg a történeti adatok bemutatásánál, hanem mindig párhuzamot vont saját korának egyházi és teológiai életével.

Az anglikán egyház megújítására törekedve barátaival közösen hozták létre az „*Oxford-mozgalom*”. A mozgalom nyitányának John Keble *Nemzeti Aposztázia* címmel 1833-ban tartott, híressé vált beszéde tekinthető. Keble a választott nép hitehagyásával vont párhuzamot, s fölvetette az anglikán egyház két legkényesebb kérdését: lehet-e az egyház alávétve az államnak, mi történik az egyházzal, ha a „keresztény nemzet” elpártol Istentől? Másrészt: hogyan lehet megőrizni az anglikán egyház apostoliságát, ha az állam és a nemzet ezt nem tartja tiszteletben? (A gyűjtő hangú beszédet konkrét-

⁵Műveinek 31 kötetes
összkiadása most van
megjelenőben, naplóinak
és levelezésének 32
kötetet kitevő kritikai
kiadása szintén idén
fejeződik be. Az általa és
hozzá írt levelek száma
mintegy 70.000-re tehető.

⁶1833. Newman műveivel
kapcsolatban mindig csak
az első megjelenés idejét
jelöljük, mivel többségük
különböző kiadásokat ért
meg, részben még
Newman idejében.
Nagy részük egyébként
megtalálható a
www.newmanreader.org
honlapon. Az idézetek
többsége innen származik.

„**Oxford-mozgalom**”

ten az váltotta ki, hogy az angol parlament törvénnyel oszlatott fel tíz püspökséget Írországban.)

Via media

⁷Az anglikán egyház többszöri változtatás után 1563-ban fogadta el hitvallását „39 Articles” címmel. Newman és a traktáriánusok ezeken nem kívántak változtatni, viszont kiegészítésüket sürgették a kor igényeinek megfelelően és az egyházban tapasztalt romlások visszaszorítására. Newman a 38. és 41. traktátusban veti fel a *Via media* ötletét.

Newman a római egyházzól

Keble és a hozzá csatlakozó — főleg oxfordi — teológusok traktátusokban, röpiratokban elemezték koruk egyházának legfontosabb kérdéseit, és sürgették az egyház megújulását, egy „új reformációt”. Legfőbb kérdésük az volt: melyik az igazi keresztény egyház, amely hűségesen megőrizte a krisztusi örökséget, és milyennek kell lennie ennek az egyháznak? A traktátusokat névtelenül publikálták, de jelentős részüket — kilencvenből huszonnégyet — Newman írta. „Azt szeretném tenni, amit reformátoraink a 16. században tettek: nem nyúltak hozzá a meglévő tanbeli dokumentumokhoz — erre nem volt lehetőségük —, érintetlenül hagyták hitvallásaikat; de hozzáfűzték tiltakozásukat a hitben, az istentiszteletben és a fegyelemben bekövetkezett romlások ellen, amelyek körülvezték őket. Az egyháznak ma is ezt kellene tennie.” Newman következetesen elítélte egyrészt a „pápista” elhajlásokat, másrészt azokat a protestáns nézeteket, amelyek nem ismerik el a keresztség és az Eucharisztia szentségét. Így dolgozta ki a *Via media* elméletét, amely szerint az anglikán egyház jár a helyes középúton, mivel elkerüli mind a protestánsok, mind a római egyház szélsőségeit.⁷

Ezekben a tanulmányokban Newman ostromozta ugyan a „pápista romlottságot”, egyre közelebb jutott azonban ahhoz a felismeréshez, hogy a római egyház mindenek ellenére közelebb áll az apostoli kor egyházához, mint korának anglikán egyháza. Emiatt ismételten „kripto-romanistának” is nevezték. A nyilvános felháborodást azonban 1841-ben a 90. traktátus váltotta ki, amelyben Newman igazolni próbálta, hogy az anglikán „39 cikkely”-nek lehet katolikus olvasata is, s nem áll ezzel ellentétben a Trentói zsinat tanítása a szentmiséről mint áldozatról. Továbbra is elutasította azonban az átlényegülést az Eucharishtiában, a szentek közbenjárását, a Mária-kultuszt és a purgatóriumot. Newman szerint az apostoli egyház hitvallásának hiteles katolikus értelmezése az egyetemes egyház három ágában található meg: az ortodox, a római és az anglikán egyházban. A támadások hatására Newman abbahagyta a traktátusok írását, majd lemondott a St. Mary templom lelkészi tisztéről. Egy közeli faluba, Littlemore-ba húzódott vissza, folytatva a korai egyház történetének és az apostoli successiónak tanulmányozását. Ekkor írta meg a keresztény tanítás fejlődéséről szóló könyvét,⁸ amelyben megválaszolta saját ellenvetéseit a pápa főségével, a purgatóriummal és a Mária-kultusszal kapcsolatban: elismerte, hogy ezek ugyan kifejezett tanításként nem jelentek meg az ősegyház hitében, viszont hozzátartoznak a hit-hagyomány szerves fejlődéséhez.

Áttérése a katolikus egyházba

Így jutott el Newman 1845-ben ahhoz az elhatározáshoz, hogy kéri felvételét a katolikus egyházba. Ezt követően két évig teológiai tanulmányokat folytatott Rómában, ahol pappá szentelték, majd belépett a Néri Szent Fülöp alapította oratoriánusok kongregációjába. Hazatérve Angliába Birminghamben alapított oratoriánus közösséget. Áttérése a katolikus egyházba Anglia-szerte óriási felhá-

⁸*Essay on the Development of Christian Doctrine*, 1844–45.

borodást váltott ki: sokan árulással, álnoksággal, az anglikán egyház hátba támadásával vádolták. A viharok azonban később sem csitulnak. 1850-ben IX. Piusz pápa helyreállította a katolikus hierarchiát Angliában, s Nicholas Wiseman nevezte ki westminsteri érsekké. Ez a lépés heves pápa-ellenes reakciókat váltott ki ország-szerte. Newman egy beszédsorozatban kelt a katolikus egyház védelmére, cáfolva a katolikusok ellen felhozott vádakat.⁹ Kijelentései miatt becsületsértésért beperelték és száz fontra megbírságozták. (A történet azonban jó véget ért: barátai és tisztelői gyűjtést rendeztek megsegítésére, és annyi pénz gyűlt össze, hogy abból részben fedezni tudta egy templomépítés költségeit Dublinban.)

Új fordulatot hozott Newman életében, hogy 1851-ben Paul Cullen Armagh-i érsek meghívta Dublinba: alapítson katolikus egyetemet. Miközben a szervezés munkájával volt elfoglalva, elméletben is végiggondolta, milyen legyen az egyetemi képzés, és hogyan kell egy katolikus egyetemnek működni.¹⁰ E munkájában is megmutatkozott, mennyire belévetette magát korának gyakran zavaros küzdelmeibe, s ugyanakkor mennyire felül tudott emelkedni ezeken, tisztán felmutatva az igazán fontos eszméket és gondolatokat.

Hasonló konfliktust idézett elő, hogy William Ullathorne birminghami püspök kérésére 1859-ben átvette a katolikus világiak által szerkesztett *The Rambler* című lap szerkesztését. Newman itt közölte tanulmányát a világiak szerepéről az egyházban.¹¹ A cikk nyomán az egyik angol püspök följelentette őt Rómában eretnekség vádjával. Newman erről nem értesítették, de ettől kezdve éveken át gyanúsán tekintettek rá a Szentszéknel. Mgr. George Talbot, IX. Piusz pápai kamarása ezt írta Manningnek, az új westminsteri érseknek: „Newman a legveszedelmesebb ember Angliában.”¹²

Newman éveken át hiába próbált közvetíteni a konzervatív angol püspökök és a felvilágosultabb nézeteket valló világi katolikusok között. Helyzetét tovább nehezítette, hogy egy másik vita is borzolta ekkor a kedélyeket: szükség van-e arra, hogy a pápa világi hatalommal is rendelkezzen. Newman azokkal értett egyet, akik szerint a Pápai Állam nélkül is eredményesen teljesítheti küldetését a pápa. A korábbi vádakat ekkor megtette Manning bíborosé: „Newman nem lojális a Szentszékhez.”

Ugyanakkor támadások érték az anglikánok oldaláról is. Newman eleinte nem reagált ezekre, de amikor 1864-ben Charles Kingsley hazugsággal és kétszínűséggel vádolta meg őt és az egész katolikus papságot, egy pamflet-sorozatban válaszolt. Ezekből állt össze leghíresebb műve, az 1865-ben megjelent *Apologia pro vita sua*.

Az I. Vatikáni zsinat évei voltak ezek. Newman két meghívást is kapott, hogy vegyen részt a zsinaton teológiai szakértőként. Egyiket sem fogadta el, valójában azért, mert félt attól, hogy a zsinaton felülkerekedik egy ultramontanista, „agresszív, gátlástalan kisebbség”, amely a pápa világi hatalmát is dogmatizálni kívánta.¹³ Amikor a pápai tévedhetetlenség dogmáját 1870-ben kimondták,

⁹*On the Present Position of Catholics in England*, 1851.

Egyetemalapítás, folyóiratszerkesztés

¹⁰Ezekből a vizsgálódásokból született a *The Idea of a University* című könyve, 1873.

¹¹*On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine*. *The Rambler*, July 1859.

¹²Idézi Charles Stephen Dessain: *John Henry Newman*. Leipzig, 1981, 239skk.

Támadások az anglikánok oldaláról

¹³Aggályait Newman a zsinatra induló Ullathorne püspöknek írt magánlevelében tárta fel. *The Letters and Diaries of John Henry Newman*. Idézi: Ian Ker: *John Henry Newman*. Oxford, 1990, 651skk.

Newman megnyugodott, hogy tervük nem sikerült. Évekig nem foglalt azonban állást a kérdésben. Amikor viszont 1874-ben a korábbi miniszterelnök megtámadta a zsinati határozatokat, barátai unszolására nagy tanulmányt írt a védelmükben, hangsúlyozva, hogy tévedhetetlen megnyilatkozásra csakis hit és erkölcs dolgában kerülhet sor, igen szoros határok és feltételek mellett.¹⁴

¹⁴*Letter Addressed to the Duke of Norfolk*, 1874.

Életének utolsó évei

Az évek múltával a viharok lassan csitulni kezdtek, sőt két váratlan kitérítés érte. Anglikán részről: 1878-ban az oxfordi Trinity College tiszteletbeli tanárává (*fellow*) avatták. Katolikus részről pedig: XIII. Leó pápa 1879-ben bíborossá nevezte ki. A szentség hírében halt meg 1890-ben: nemcsak Anglia, hanem az egész világ, katolikusok, anglikánok és protestánsok a legnagyobb tisztelettel emlékeztek meg róla.¹⁵ Jó néhány méltatás már ekkor kifejezte reményét, hogy hamarosan a szent egyházdoktorok sorába emeli az egyház. „Newman bíboros halálával a világ egyik legnagyobb szentjét veszítette el. Ő megmutatta, hogy a vallásos élet — a szent és a misztikus élete — lehetséges még a 19. században is.”

¹⁵Mintegy 1.500 újságcikk számolt be haláláról, temetésén több mint 15.000 ember volt jelen.

2. Vissza a forrásokhoz

Sokan megírták, hogy a II. Vatikáni zsinat legnagyobb fordulata — a kor felé való nyitással párhuzamosan — a forrásokhoz való visszatérés, a *ressourcement* volt. A zsinatot megelőzte a Biblia megújult tanulmányozása, és szóhoz jutottak azok a teológusok, akik az előző évtizedekben az egyházatyákat tanulmányozták. A zsinat munkájának egyik alapelve lett, hogy le kell hántani az egyház arculatáról mindazt, ami a századok folyamán fölösleges ráakódásnak, netán tévedésnek bizonyult, és vissza kell térni az első századok keresztény örökségéhez.

Az egyházatyák írásainak tanulmányozása

Jó egy évszázaddal korábban az Oxford-mozgalom tagjai hasonló megfontolásból kezdték tanulmányozni az első évszázadok kereszténységét, az egyházatyák írásait. Nem elvont történeti tanulmányokat folytattak, hanem az egyház tiszta eredetéhez kívántak visszanyúlni, hogy példát és mintát találjanak koruk anglikán egyházának megtisztításához. Newman is csatlakozott ehhez a kutatáshoz, ami végül egész életét meghatározta, hiszen a katolikus egyházhoz vezetete el. Az anglikán egyház tagjaként természetes volt számára, hogy hitének alapja a Biblia. Fokozatosan ráeszmélt azonban arra, hogy a Szentírás egyéni tanulmányozása akár tévedésekhez is vezethet. Így jutott el az egyházatyák tanulmányozásához, az első keresztény nemzedékek egyházának és hitének elemzéséhez. 1827-től kezdve módszeresen olvasni kezdte műveiket, kezdve az apostoli atyákon.¹⁶ Barátaival hozzáfogtak az atyák írásainak fordításához is, hogy egy patológiai könyvtárt hozzanak létre.¹⁷ Céljuk elsősorban az anglikán egyház megújítása volt. Abban nem kételkedtek, hogy az apostoli egyház a normája minden korok katolikus egyházának, meg voltak azonban győződve arról, hogy ennek a feltételnek az anglikán egy-

¹⁶Az ariánusokról írt művét követte *The Church of the Fathers* című könyve 1840-ben.

¹⁷A sorozat címe: *Library of the Fathers*.

ház felel meg. Éppen ezért tartottak szükségesnek egy „második reformációt”, hogy az anglikán egyház eredeti, apostoli és katolikus tisztaságát helyreállítsák. A katolikus egyházat ekkor még Newman „antikrisztusnak”, „pestisnek” tartotta, mivel újításaival elárulta az eredeti krisztusi hitet. Így születhetett meg a *Via media* ötlete, a római egyház és a protestánsok közti egyetlen igazi középuté.

Az apostoli hagyomány őrzése

¹⁸An Essay on
Development of the
Christian Faith, 27–28.

¹⁹Idézi: Brian E. Daley:
The Church Fathers.
In: Ian Ker – Terrence
Merrigan (ed.): The
Cambridge Companion to
John Henry Newman,
Cambridge, 2009, 38.

Az egyházatyák korának vitái, az első egyetemes zsinatok története, főleg az alexandriai egyház példája azonban egyre élesebben vetette fel a kérdést: ha azt a kort összeveti saját korával, melyik egyház őrzi hitelesebben az apostoli hagyományt? Évek teológiai és történeti kutatása nyomán kénytelen volt feladni korábbi álláspontját és beismerni: „A jelenleg fennálló rendszerek közül ténylegesen a jelenlegi római Communió áll legközelebb az Atyák egyházához. (...) Ha Szent Atanáz és Szent Ambrus ma hirtelen életre kelne, nem kétséges, hogy melyik communiót tekintenék a sajátjuknak.”¹⁸ Egykori kollégájának, Edward B. Pusey-nek pedig ezt írta egyik levelében: „az Atyák tettek katolikussá”.¹⁹

Newman egész élete küzdelmek között telt, kettős értelemben is. A közélet porondján először az anglikán egyházban, harcolva annak megújulásáért, majd a katolikus egyházban, megküzdve gyanakvásokkal és gyanúsításokkal. Benső világában pedig folytonos erőfeszítéssel törekedett az igazság megtalálására, amelyet a kinyilatkoztatásban ismert fel és tett magáévá. Teológiai nézetei ezekben a küzdelmekben kristályosodtak ki. Így juthatott el olyan felismerésekhez, amelyek Krisztus egyházának lényegi elemei, és amelyek közül jó néhány a II. Vatikáni zsinat vezéreszméjeként bukkant fel.

A lelkiismeret jelentősége

²⁰Idézi: Terrence
Merrigan: Revelation.
In: i. m. 48.

²¹Vö. Günter Biemer:
Aus der Tiefe leben dehnt
den Augenblick.
In: Claus Arnold – Bernd
Trocholepczy – Knut
Wenzel (Hg.): John Henry
Newman. Kirchenlehrer
der Moderne,
Freiburg, 2009, 13.

Ebben a keresésében mindvégig a *lelkiismerete* volt az irányítója. Newman szerint a lelkiismeret az ember legfontosabb orgánuma, amely emberségének és Istennel való kapcsolatának lényegi alkotóeleme. Descartes ismert mondását — „Cogito ergo sum” — Newman átfordította: „Conscientiam habeo, ergo sum.” (Van lelkiismeretem, tehát vagyok.) A lelkiismeret révén kerülünk közvetlen kapcsolatba Istennel. Az előbbi mondást aztán kiegészítette: „Conscientiam habeo, ergo Deus est.” (Van lelkiismeretem, tehát van Isten.)²⁰ Newman tisztában volt avval, hogy a lelkiismeret meghamisítható, elnémítható, sokan hivatkoznak rá tévesen vagy hamisan, ezért nevelésre, tisztulásra van szüksége. Aki a lelkiismeretét követi, abban „egyre világosabban ragyog föl az igazság eleinte gyöngye fénye”.²¹ Itt „Valaki” szólít meg, egy fölöttünk álló tekintély, s ez kötelez bennünket. „A lelkiismeret Isten szava, bár ma mindenfelé az a divat, hogy valamilyen módon emberi alkotásnak tekintsék.”

Idézi a IV. Lateráni zsinatot: „Ami a lelkiismeret ellen történik, az kárhozatra vezet.” Majd fölteszi a kérdést: mi történik, ha a pápa valamely intézkedése szembekerül az ember lelkiismeretével? Több vélemény és eset elemzése után kijelenti, hogy a pápa csak a hit és erkölcs dolgában tévedhetetlen, feltéve, ha tanítása beletartozik az egyház hitletéteményébe. Egyes utasításai azonban lehetnek téve-

²²A *Letter Addressed to the Duke of Norfolk*, 1875.

„Szív szól szívhez”

²³II. János Pál pápa 1990-ben, Newman halála 100. évfordulójára írt levele. www.vatican.va.

²⁴*Gaudium et spes* konstitúció 16–17.

²⁵A *Letter Addressed to the Duke of Norfolk*. — Idézi a Katolikus Egyház Katekizmusa is: 1778.

A kinyilatkoztatás az üdvösségtörténet élő eseménysorozata

A kinyilatkoztatás fokozatosan bontakozik ki

sek vagy hamisak. Érvelését Newman evvel a frappáns megjegyzéssel zárja: „Ha netán arra kényszerülnék, hogy egy vacsorát követő köszöntőben a vallást éltessem (ami persze nemigen volna helyénvaló), akkor innék a pápára, ha kívánják — de először a lelkiismeretre, s csak azután a pápára.”²²

II. János Pál pápa írta Newmanról: „A lelkiismeret belső fénye terem kapcsolatot a személyes Isten valóságával.” Majd idézi őt: „A természetem úgy hallgat a lelkiismeret szavára, mint egy személyre. Ha engedelmeskedem neki, örömet érzek; ha nem engedelmeskedem, bánatot. Egészen úgy, mint ahogy kedvében járok egy kedves barátomnak vagy megbántom őt.”²³ A pápa itt utal a II. Vatikáni zsinat hasonló fogalmazására (*Dei Verbum* 5.), de idézhetjük a zsinat más dokumentumát is: „A lelkiismeret az egyén legrejtettebb magva, és szentély, ahol egyedül van Istennel, akinek a szava felhangzik a lélek mélyén.”²⁴ Vagy, ahogy Newman írta: „A lelkiismeret ugyan lelkünk törvénye, mégis túlhaladja lelkünket, nekünk parancsokat ad, jelzi a felelősséget és a kötelességet... A lelkiismeret Krisztus valamennyi helytartója közül az első.”²⁵ Egész életében „Isten és a lélek” folytatott négy szemközti „párbeszédet”, ahogy erre bíborosi jelmondata utal: „Cor ad cor loquitur”, „Szív szól szívhez”.

3. Newman zsinata? Néhány érintkezési pont

Newmant küzdelmes igazságkeresése, egyre személyesebb és bensőségebb istenkapcsolata olyan maradandó eszmékhez, felismerésekhez vezette el, amelyek valóban csak a II. Vatikáni zsinaton értek be. Csupán néhánynak említésére van itt lehetőségünk.

Newman — korát megelőzve — fejtette ki, hogy a *kinyilatkoztatás* nem tantételek gyűjteménye, hanem az üdvösségtörténet élő eseménysorozata, amelynek során Isten egyre teljesebben közli önmagát az emberrel. Ez a történet a Fiú megtestesülésében ér csúcspontjára, benne Isten mindenét odaadja az embernek. Jézus sorsának és küldetésének, halálának és feltámadásának az apostolok az elsődleges tanúi és hirdetői. A Szentlélek által Krisztus jelenvaló marad követőinek közösségében, az egyházban. Isten önközlése írásban és hagyományban adódik tovább a történelemben. Az apostolok hitében tükröződő kinyilatkoztatást aztán fokozatosan bontja ki az egyház: a kinyilatkoztatás befejeződött, de értése és értelmezése folytatódik. A Krisztus istenségébe és megváltó művébe vetett hit egyre bővülő hitvallásokban fejeződik ki. Újabb és újabb hittételeket fogalmaznak meg, ahogy az idők során erre szükség mutatkozik. Ezt a legjobban az első századok teológiai vitáiban, az első egyetemes zsinatok történetében figyelhetjük meg, mondja Newman: „A Szentlélek Krisztus élettörténetét hittanítássá emelte.” Az ősegyház élete és hite normatív a későbbi századokra.

A Krisztusban kapott kinyilatkoztatás *fokozatosan bontakozik ki* hitigazságokban, szentségekben, liturgiában, a Szentlélek biztos irá-

nyításával. A Szentlélek garantálja az egyház tévedhetetlenségét, így gondoskodik arról, hogy ez a fejlődés mentes maradjon a tévedésektől és a romlástól. Newman eleinte csak az apostoli korban, az első századokban végbement fejlődést tartotta tévedhetetlennek. Később azonban az „1800 év” során végbement fejlődést is jogosnak és biztosan igaznak tartotta, beleértve azokat a „római” tanokat is, amelyeket korábban elutasított (purgatórium, a szentek tisztelete, Mária-kultusz). Hozzátette persze, hogy mindez nem zárja ki, hogy rítusokban, ájtatossági formákban, egyes rendelkezésekben voltak túlkapások, tévedések.²⁶ Newman nézetei tükröződnek vissza a II. Vatikáni zsinaton: „Az apostoloktól származó hagyomány a Szentlélek segítségével kibontakozik az egyházban, egyre teljesebb lesz az áthagyományozott tények és igék értelmi megragadása.”²⁷

Már az egyházatyák tanulmányozása során világossá lett számára, hogy ehhez a tanbeli fejlődéshez szükséges, hogy egy *tévedhetetlen, biztos tekintély* álljon mögötte. Az első zsinatok tanulmányozása során, főleg Nagy Szent Leóra hivatkozva ezt az apostoli successióban és a pápai hivatalban találta meg. „Szükség van egy legfőbb tekintélyre, amely tévedhetetlenül fejt ki a keresztény igazságot”, „nem adatott kinyilatkoztatás, ha nincs olyan tekintély, amely eldönti, hogy mi adatott”. „A kinyilatkoztatás rendjében az objektív tekintély az Írás vagy az egyház vagy a Szentszék hangja.” Amint láthattuk, a pápai tévedhetetlenség dogmájának kimondásakor kezdettől fogva nem ennek igazságát vonta kétségbe, hanem a vele kapcsolatos, főleg politikai túlkapásoktól óvott. Később azonban éppen a dogma hiteles értelmezését tette magáévá és védelmezte.²⁸

A kinyilatkoztatást, *Isten üdvözítő jelenlétét* Krisztusban és a Szentlélekben Newman szerint *az egyház hordozza*: tanításában, szentségeiben, liturgiájában, az Eucharisziában, a püspöki hivatalban. Newman korában az egyházat elsősorban látható, hierarchikus intézménynek tartották. Ő azonban már anglikánként elsősorban Krisztus Misztikus Testét, Krisztus Jegyesét, Isten választott népét, a Szentlélek templomát, az Ő kegyelmével megáldott emberek közösségét látta benne. „Krisztus olyan közel jött hozzánk a keresztény egyházban (ha szabad így beszélnem), hogy nem láthatjuk vagy ismerhetjük fel. Belénk költözött, birtokba veszi jogos örökségét. Fölvesz magába, a tagjaivá tesz.” „A katolikus egyház élő test és egyetlen: Krisztus teste”, amely látható és láthatatlan részből áll. Newman az egyházat szentségnek tartja: „Krisztus a szentség kötelékével biztosította testét a felbomlástól. Lelki királyságának kiváltságait és hitének fenntartását e megkeresztelt közösségre bízta rá.”²⁹

Krisztus hármasság — papi, prófétai és királyi — küldetését az egyház egésze folytatja, a megkereszteltek egész közössége, tehát a *világiak* is, nem csak a fölszentelt papok és püspökök. Amint Newman írta: „pásztor és nyáj” együtt. Az egyház tévedhetetlenségével kapcsolatban egyébként ismételten hivatkozott a „sensus fidelium”-ra, a *hívők hitérékére*, a korai egyház történetéből vett példákkal támasztva alá, hogy egyes

²⁶Mindezt legrészletesebben *An Essay on the Development of Christian Doctrine* című művében fejtette ki, közvetlenül a katolikus egyházba való belépése előtt, 1845.

²⁷*Dei Verbum* konstitúció a kinyilatkoztatásról 8.

A tévedhetetlen tekintély szükségessége

²⁸Vö. KEK 891.

Isten üdvözítő jelenlétét az egyház hordozza

²⁹Vö. Ian Ker: *The Church as Communion*. In: Ian Ker – Terrence Merrigan (ed.): *The Cambridge Companion to John Henry Newman*, i. m. 138skk.

A hívők hitéréké

³⁰*An Essay on the Development of Christian Doctrine.*

³¹A *Lumen gentium* konstitúció több pontja idézhető példaként: az egyház a Szentlélek temploma (4), Krisztus teste (7), az üdvösség szentsége (1), a földi és a mennyi egyház egyetlen valóságot alkot (8), a hívők egyetemes papsága (10), a világi hívők méltósága (30–38), egyetemes meghívás az élet-szentségre (39), az egész népben meglévő természetfölötti hitérzék (12).

³²Vö. 12. jegyzet.

Ökumenikus nyitottsága

³³*Catholicity of the Anglican Church.*
In: *British Critic*, 1840.
Newmannek e gondolatai csak a II. Vatikáni zsinaton jelentek meg: LG 8, UR 1.

³⁴Vö. Charles Stephen Dessain: *John Henry Newman*, i. m. 239skk.

A megigazulásról kialakított nézetei

korokban a hívők sokasága segítette az ortodoxia megőrzésében, szemben számos tévesen vélekedő püspökkel. „A hívők névtelen sokasága Urunk apostolaitól kapta az áthagyományozott apostoli hitet, és azt nemzedékről nemzedékre hűségesen megőrizte és továbbadta. Még a tanulatlanok is ösztönösen meg tudták különböztetni az igazságot a tévedéstől, és spontán elvetették az eretnekségnek még az árnyékát is.”³⁰ Emellett azonban Newman erősen hangsúlyozta a teológusok munkálkodásának, a „schola theologorum”-nak fontosságát, másrészt azonban azt is, hogy a tudományos kutatásban az egyháznak nagyobb tisztelettel kell hallgatnia a szakemberekre. A II. Vatikáni zsinatnak az egyházzal szülő konstitúciójában Newman bizonyára örömmel ismerne rá számos gondolatára,³¹ olyanokra is, amelyekért annak idején komoly támadások érték. Az ő korában például sokak szemében megbotránkosztató, sőt eretnek nézetnek számított, hogy a világi hívek teljes jogú tagjai Krisztus testének. (A fentebb említett Mgr. George Talbot szerint „a világiak a vadászatban, a lövészetben és a szórakozásban illetékesek. Ezekhez valamelyest konyítanak, de hogy az egyház dolgaiba beleavatkozzanak — ahhoz egyáltalán nincs joguk.”³²)

Newman szerint Krisztus egyháza a megkereszteltek egész közösségét átfogja. Fiatalkorától kezdve rendszeresen imádkozott a keresztények egységéért, s ennek távlata egyre határozottabban megjelent az Oxford-mozgalomban is. Anglikánként abban látta feladatát, hogy a kinyilatkoztatott vallást a maga teljességében helyreállítsa. Akkori véleménye szerint ehhez azonban az anglikánoknak le kell győzniük hibáikat, a katolikusoknak pedig a túlkapásaikat. *Ökumenikus nyitottsága* segítette az egyházatyákra támaszkodó egyházkép kialakítását. Arra törekedett, hogy az egyházatyák közös keresztény örökségét segítse érvényre juttatni. Az egyház dicsősége a Krisztussal való egységéből származik, s ezt nem homályosíthatják el a történelem tévelygései. Ezt írta: „Mi Angliában eltávolodtunk az egység központjától, ezért aztán nem csoda, hogy egyházunk nem virágzik. A nagy katolikus közösséggel egységben lenni keresztény kiváltság és kötelesség. Mi angolok, ettől eltávolodtunk.” Newman egyfelől egyre világosabban felismerte, hogy a Szentszékkel való közösség az egység záloga, másrészt viszont utalt rá, hogy más egyházi közösségek is lehetnek a kegyelem hordozói.³³

A konkrét megvalósulást azonban egyelőre kilátástalannak vélte. Lelkes angol katolikusok 1857-ben társaságot alapítottak a keresztény egység helyreállítására. Newman nem csatlakozott ugyan hozzájuk, de önmagát azok közé sorolta, akik szívből kívánják a keresztények egyesülését a sokféle és hosszan tartó szakadások után. Amikor viszont 1874-ben Róma elítélte a társulatot, Newman fájdalommal vette tudomásul ezt a „kegyetlen eljárást”.³⁴

Hogy gondolkodása mennyire ökumenikus volt, korát messze megelőzve, azt éppen a *megigazulásról* kialakított nézetei bizonyítják. Ez a kérdés katolikusok és lutheránusok között évszázadokon át a legfőbb vitakérdések egyike volt, s megnyugtató megoldást csak

³⁵Egész könyvet ír a megigazulásról Newman: *Lectures on the Doctrine of Justification*, 1838.

A nem-keresztény vallásokról

³⁶Például: *Ad Gentes* 9.11, *Lumen gentium* 16, *Nostra Aetate* 2.

³⁷*Apologia pro vita sua*.

³⁸Vö. LG 16, NA 2, DH 3.

³⁹*A kereszténység és a vallások*. Budapest, 1998, 72–73.

A kinyilatkoztatást fokozatosan bontja ki az egyház hitéréke

⁴⁰Newman a „rablózsinat” néven elhíresült 449-es zsinatra utal, amely szembeszállt a 431-es Efézusi, III. Egyetemes zsinat határozatával. A zűrzavaros helyzetet a Kalkhedóni zsinat tisztázta 451-ben.

⁴¹*A Letter Addressed to the Duke of Norfolk*, 1875.

az 1999-ben aláírt közös Evangélikus–Katolikus Közös Nyilatkozat hozott. Newman egy évszázaddal korábban hasonló utakon kereste az igazságot. Krisztus kegyelme teszi megigazulttá az embert: az isteni természet részesévé válik a benne lakó Szentlélek által. „A megigazulást a szentségek által kapjuk meg; a hittel fogadjuk be; Isten bensőséges jelenlétében áll, és engedelmességben éljük meg.”³⁵

Ökumenikus nyitottságával azonban túllátott a keresztények körén, és a többi vallások követőiben is meglátta Isten kegyelmének nyomát — ez a gondolat is csak a II. Vatikáni zsinaton jelent meg.³⁶ Newman a 4. századi alexandriai egyházatyákra hivatkozott, akik a pogány kultuszokban, képekben Krisztus igazságának magvait fedezték fel. A pogány filozófia és kultúra is lehet az Evangélium előkészítője, az Igazság, a Logosz magvai megtalálhatóak a *nem-keresztény vallásokban*, sőt a nem-hívók nézeteiben is. „Valamilyen értelemben a pogány nemzetek is részesültek az igaz vallásból.”³⁷ Newman szerint ők „az egyház lelkében” vannak jelen. Egy évszázaddal később a zsinat ennél jóval konkrétabban fogalmaz.³⁸ A Nemzetközi Teológiai Bizottság pedig így: „Az egyház misztériuma Krisztusban dinamikus valóság a Szentlélekben. Bár az egyházhoz tartozás látható kifejezése hiányzik ebből a lelki egyesülésből, a megigazult nem-keresztények mégis beletartoznak az egyházba, ’Krisztus misztikus testébe’. Azok a nem-keresztények, akik nem vétkesek az egyházhoz nem-tartozásukban, közösségre lépnek az Isten Országába meghívottakkal; ez a közösség mint *ecclesia univarsalis* majd Isten Országának és Krisztusnak a beteljesedésekor fog kinyilvánulni.”³⁹

A konkrét példákat, hasonlóságokat hosszan lehetne sorolni. Mind ez azonban csak azt világíthatja meg, ami Newman egyik alapeszméje volt egész életén át: az apostolok által átadott kinyilatkoztatást a történelem folyamán fokozatosan bontja ki az egyház hitéréke. Ezt a meggyőződését fogalmazta meg akkor is, amikor sokan egyoldalúnak ítélték az I. Vatikáni zsinat dogmáit. Az első zsinatok történetére hivatkozott: azokon is fokozatosan, egymásra épülve, tévedések és ellenállások közepette bontotta ki és fogalmazta tételekbe hitbeli meggyőződését az egyház. „A gondviselés sohasem hagyja el az egyházat. Szent Leó, az akkori pápa, szembeszállt az eretnek zsinattal,⁴⁰ és az újjítók pártjának terjeszkedését megállította. Aktáikat megsemmisítette a nagy Kalkhedóni, IV. Egyetemes zsinat, amely a pápa irányításával folyt le, és amely — anélkül, hogy a harmadik egyetemes zsinat végérvényesen kimondott tételét érintette volna — helyreállította a tanítás egyensúlyát azáltal, hogy kiegészítette. Természetesen semmi sincs, amit meg kellene változtatni a Vatikáni zsinat határozataiban; de egész sor aktát elhagytak a nagy háború miatt, és, ha szükség lenne rá (ami nem valószínűtlen), hogy a hamis értelmezést helyre kell igazítani, akkor adatik majd nekünk egy másik XIII. Leó adandó alkalommal; ’in monte Dominus videbit’ (a hegyen látja az Úr).”⁴¹

Nem telt el egy évszázad, és Newman prófétai szavai beigazolódtak.

STEPHEN MORGAN

Nyugtalanító távlat

Newman válasza Wiseman tanulmányára

Stephen Morgan 45 éves, az angliai Portsmouth egyházmegye gazdasági igazgatója, állandó diakónus. Az oxfordi egyetemen írja doktori disszertációját Newmanról. Tanulmányát lapunknak készítette.

¹J. H. Newman et al.
(eds.): *Tracts for the Times*, in 5 vols.,
London, 1841.

Wiseman a Traktátusok alapelvei ellen

²Newman: *Apologia Pro Vita Sua*. London, 1902,
93. (Magyarul: *Apologia
pro vita sua*.
Budapest, 2001.)

³Nicholas Wiseman:
Tracts for the Times.
Dublin Review, (DR)
vol. IV. and vol. VII.

⁴Vö. Newman:
Apologia, 116ff.

⁵*Tracts IV, XV, XIX, XXIV
and LXXIV*.

⁶Maguk ezek a kifejezések nem szerepelnek a Nikaiai Krédónak abban a változatában, amelyet a traktáriánusok a *Book of Common Prayer*ből leginkább ismertek.

Az 1839-es év elején az Oxford-mozgalom a tetőpontján állt. *Időszzerű Traktátusok*¹ című alkalmi kiadványai jelentős sikert értek el, és a mozgalom vezetői, Edward Pusey, John Keble és John Henry Newman óriási tekintélynek örvendtek angol egyházi körökben. Huszonöt évvel később Newman a következőket írta önmagáról, de az Oxford-mozgalomra is érvényesen: „1839 tavaszán helyeztem az Anglikán Egyházban a lehető legjobb volt. Ellentmondásos státuszomban rendíthetetlen önbizalommal, nagy és egyre növekvő sikerrel terjesztettem álláspontomat.”² Newman számára ez a vihart megelőző csend pillanata volt.

1838 áprilisában és októberében, valamint 1839 augusztusában a negyedévenként megjelenő katolikus folyóirat, a *Dublin Review* Nicholas Wiseman három részes cikkét közölte a *Traktátusokról*. A cikk célja, hogy alapjaiban rendítse meg azokat az elveket, melyekre az Oxford-mozgalom épült.³ Wiseman arra törekedett, hogy bemutassa, illuzórikus a traktáriánusoknak, köztük Puseynak, Keble-nek és Newmannek azon állítása, hogy az anglikán egyház az egyetemes egyház törvényes ága, élvezi jogait, hatalmát és kiváltságait, és az apostoli folytonosság révén teljes jogú szentségi és doktrinális főhatalmazással rendelkezik. Amikor 1839 szeptemberében megmutatták Newmannek a cikket, az igen mélyen érintette, amint ezt az e korból származó leveleiben, majd későbbi visszaemlékezésében is rögzíti.⁴ Hogy egyetlen apologetikus vitairat ilyen drámai erővel hatott Newmanre, különösnek tűnik, és magyarázatra szorul.

A cikk tökéletes példája annak, amit Wiseman a *Dublin Review* révén meg akart valósítani: egy katolikus szerző komoly tanulmány tárgyává teszi nem-katolikusok gondolatait, a köztük folyó diskurzust: ez esetben a *Traktátusok* teológiáját. A *Traktátusok* témái ebben a diskurzusban fordulópontot jelentettek; olyan témák szerepeltek, mint a katolikus egyház, az Eucharisztia, a szentek. Ezek a témakörök valójában sosem tűntek el teljesen az anglikán gondolkodásból, de a *Traktátusok* szerzői újra kiemelkedő figyelmet fordítottak rájuk.

A traktáriánusok számára a központi kérdést az apostoli folytonosság jelentette. Nem kevesebb, mint öt cikk⁵ szól erről a kérdéstről, és további huszonkilenc cikk érvelésében kap döntő szerepet. Pusey, Keble, Newman és mások meggyőződése az volt, hogy az anglikán egyház a Nikaiai Krédóban⁶ megvallott Egy, Szent, Egyetemes és Apostoli Egyház része, elsősorban azért, mert püspökein keresztül töretlenül érvényesül az apostoli szukcesszió. Érvelésük szerint ez az apostoli folytonosság megkülönbözteti az európai reformáció

⁷William Palmer (1803–1885) az oxfordi Worcester College tanára volt.

⁸Newman: *Lectures on the Prophetic Office of the Church viewed relatively to Romanism and Popular Protestantism*, published as *The Via Media of the Church of England* 2 vols., London, 1911.

⁹Elhangzott 1838-ban és *Lectures on Justification* címen jelent meg (London, 1908).

¹⁰DR, IV, 308.

Az ősegyház és a tekintély kérdései

¹¹DR, VII, 140.

¹²DR, VII, 141.

¹³DR, VII, 143.

Szent Ágoston és a donatisták vitájának példája

többi egyházától: az anglikán egyház része az egyetemes egyháznak, annak egyik ága. Ez az „ágazat-elmélet”, amelyet először William Palmer⁷ fogalmazott meg az Oxford-mozgalom keretében, azt állította, hogy az anglikán egyház, a római katolikus egyházzal és a keleti ortodox egyházakkal együtt az egy egyház három ágát képezi, mindhárom egyformán érvényes, egyformán letéteményese az apostolokra bízott hitnek. Némi nehézséget jelentett, hogy ellentétben a másik két ággal, az anglikán egyházban a 16. században reformáció zajlott le, de legalábbis Newman ezt feloldhatónak vélte az 1837-es *Előadások az Egyház Prófétai Hivataláról* című művében⁸ kidolgozott és a *Traktátusok*ban továbbfejlesztett ekkleziológia révén. Ez az általa megfogalmazott egyháztan, a *Via Media* azt mondja, hogy az anglikán egyház középutat foglal el, szemben egyrészt Róma romlottságával, másrészt Genf tévelygéseivel.

Az 1838–39-es *Dublin Review*-ban megjelent három cikkben Wiseman a *Traktátusok*at szemlézi. Nem egyszerűen irodalmi kritikáról van azonban szó, hanem az ott kifejtett teológia ellen intézett szisztematikus, koncentrált és nagy erejű támadásról. A 16. századtól kezdve a katolikus apologetika többnyire e század nyelvezetét és kategóriáit használta, de Wiseman ráeszmélt, ha célt akar érni, szükséges, hogy távolabbra menjen vissza. Az *Előadások a Megigazolásról*⁹ lényegében ugyanígy jár el: Newman itt kifejti nézeteit a hagyományos katolikus/protestáns különbségről a hit és a jöcsekedetek kérdésében. Érvelésében Wiseman is ezt a módszert alkalmazza. „Ősegyház és tekintély a kulcsszavak náluk”,¹⁰ jegyzi meg, és maga is ezeket használja eszközül.

Az első két cikkben Wiseman a tekintély kérdésére összpontosít, bizonyítani próbálva, hogy az anglikán egyház nem vallhatja magát az apostoli utódlás részesének.¹¹ Úgy véli, érvei kétség nélkül igazolják, hogy az anglikán egyház elszakadt a katolikus egyháztól. Wiseman a harmadik cikkben kívánja megadni a kegyelemdőfést a *Traktátusok* egyháztanának, annak megmutatásával, hogy az anglikán egyház nemcsak az egyházszakadás állapotában van, hanem ez a szakadás „az ősegyház hitelvei szerint” egyúttal „a bűn, a számkivettség, a megfosztottság állapota”.¹² Mint írja, célja e harmadik cikkben annak bizonyítása, hogy az ősatyák bölcsessége magát az ágazat elméletet is kizárja, módszere pedig, hogy a kérdést „az ősegyház tanításának fényében vizsgálja meg, és kizárólag az ősatyák által meghatározott és lefektetett szabályok szerint ítélje meg.”¹³

Példaként Szent Ágoston és a donatisták vitáját használja. Részletesen ismerteti a vita egyházati vonatkozásait, de nem foglalkozik mélyebben a történelmi háttérrel és a dogmatikus eltérésekkel. Első pillantásra ez feledékenységnek vagy felületességnek tűnhet, valójában azonban a teológiai mag kibontásához használt módszertani eszköz. Wiseman érvelését szigorúan arra korlátozza, hogy az ősegyház tanításának alapján bizonyítsa: az anglikán egyház az egyházszakadás állapotában van; minden mást, akár dogmákra,

akár szentségtanra, akár egyháztörténetre vonatkozik, csak ezen felül említi. Ez a módszer lehetővé teszi, hogy Wiseman részletesen foglalkozzék azzal a kérdéssel, hogyan kezelték az egyházatyák a donatistákat, s aztán engedje, hogy a párhuzamok az anglikán egyházzal magukért beszéljenek. Az egyházatyák álláspontja, Wiseman szerint, „világos és egyértelmű”, és bizonyítja, hogy „a donatista egyház, bármilyen számosan voltak is püspökei és hívei, nem volt egységben a többi egyházakkal”. Wiseman idézi Optatust és Ágostonnak Parmenianus, Ptilianus és Cresconius ellen írt leveleit, melyek „kellőképpen bizonyítják, hogy a communióban lévő egyházaknak hűségesnek kell maradniuk mindazok kizárásában, akik elszakadtak tőlük”.¹⁴ Majd megjegyzi, a donatisták ugyanúgy a katolikus egyház állítólagos romlottságával igazolták elszakadásukat, mint az anglikánok. Kiemeli, hogy a *Prédikációk könyve* és John Jewel *Az anglikán egyház apológiája* szoros párhuzamot mutat a donatista érvekkel, és ehhez Ágoston hívja segítségül. Ágoston így ír: „Vagy olyan romlottá vált az egyház, amikor ti reformátorok fölléptek, hogy már megszűnt Isten egyházának lenni, vagy nem. Ha igen, akkor talán nem teljesedett be Krisztus ígérete, mikor azt mondta, hogy egyháza örökre fönnmarad? Ha nem, akkor vajon azok, akik elszakadtak tőle, honnét nyerték fölhatalmazásukat?”

¹⁴DR, VII, 148sk.

Úgy tűnik, Wiseman maradéktalanul elfogadja ezt az érvelést: „Ezek a részek nem szorulnak magyarázatra; minden átlagos értelemmel rendelkező olvasó beláthatja, hogyan ítélné meg ezen elvek alapján Ágoston az Anglikán Egyházat... Ezek az elvek, ha korunk vitájára alkalmazzuk, nagyban meghatározzák a Katolikus és az Anglikán Egyház helyzetét.”¹⁵

¹⁵DR, VII, 153.

A donatisták és az anglikánok megítélésének módszere

Szerinte ez akkor is érvényes, ha a tanok tekintetében nincsenek párhuzamok a donatisták és az anglikánok között, mert szükséges, hogy legyen olyan módszer, amellyel az ilyen különbségek, bármi- ben álljanak is, józanul megítélhetők. Az egyházatyák, Ágoston személyében, éppen ezt a módszert kínálják föl: „Qua propter securus iudicat orbis terrarum, bonos non esse qui se dividunt ab orbe terrarum in quaecumque parte orbis terrarum.”¹⁶ („Az egész világ biztos ítélete, hogy nem jók azok, akik a világ bármely részén a világ bármely részétől elszakítják magukat.” *A ford.*)

¹⁶DR, VII, 154.

Wiseman értekezésének hátralévő huszonöt oldala ennek az alapvető érveknek a következményeit tárgyalja, valamint választ ad a várható ellenvetésekre. Továbbra is az Atyák tekintélyére hivatkozik, amikor bemutatja, hogy „azonnal könnyen megállapítható, melyik az Egyetemes Egyház, és ki van a szakadás állapotában, annak eldöntésével, ki van communióban Róma püspökével, és ki nincs”.¹⁷ Wiseman ezen állítás bizonyítására Ágostonon kívül Ambrust, Jeromost, Aurelianust, Aranyszájú Szent Jánost, Nagy Szent Gergelyt, sőt a harmadik karthágói zsinatot idézi, amely előírta, hogy azokat a donatista püspököket, akik visszatértek az egy hitre, „ne quis Donatistarum cum honore suo recipiatur sed in numero

¹⁷DR, VII, 163.

¹⁸DR, VII, 175. laicorum.”¹⁸ („ne eredeti rangjukban, hanem a laikusok közé fogadják vissza.” *A ford.*)

Wiseman törekvése az volt, hogy az ősegyház hangján szóljon a traktáriánusok érvei ellen, és meg volt győződve vállalkozása sikeréről: „Az ősegyház hangja hangosan és érthetően szól minden olyan érveléssel szemben, amely az apostoli folytonosságra hivatkozik akkor, amikor egy egyház a szakadás állapotában van, azaz nincs communióban a többi egyházzal, és mindenekelőtt Rómával. Olyan bűnben vétkezik, amelyet semmilyen körülmény nem igazolhat; úgy végzi funkcióit, hogy azok, még ha érvényesek is, nincsenek a lelkek hasznára; bárányszőrbe bújik farkasként és nem jó pásztorként; akiket csak laikusként fogadtak vissza az egyházba — ezeket a püspököket tekintették volna az ősegyházban az apostolok utódainak és képviselőinek?”¹⁹

¹⁹DR, VII, 175.

**„Az egész világ
biztos ítélete”**

Wiseman írására volt tanítványa, Rober Williams hívta föl Newman figyelmét. Egy oxfordi látogatás során mutatta meg neki a cikket. *Apológiájában* Newman úgy emlékszik vissza, hogy első olvasásra „nem tulajdonított neki túl nagy jelentőséget”, egészen addig, míg Williams figyelmébe nem ajánlotta „Szent Ágoston csodálatra méltó szavait... *Securus judicat orbis terrarum.*”²⁰ („Az egész világ biztos ítélete.” *A ford.*) Azt írja, a Williams által újra és újra elismélt szavak úgy hatottak rá, mint London visszatérésre szólító harangjai Dick Whittingtonra, vagy mint Ágostonra annak a gyerekek a szavai, aki egyre azt ismételte: „Tolle lege, tolle lege.” („Vedd és olvasd, vedd és olvasd.” *A ford.*) Newman följegyezte, hogy Ágoston szavai „olyan meggyőző erőt adtak az írásnak, amelyre először nem figyeltem föl. Szavai egyszerűbben döntöttek el az egyháztan kérdéseit, mint az antikvitás... itt maga az antikvitás döntött önmaga ellen... és a Via Media elméletét tökéletesen porrá zúzta.”

²⁰Newman: *Apologia*, 116f.

Newman reakciója

Newman 1839. szeptember 22-én Frederic Rogershez írt levelében a következőket mondja a cikkről: „Ez az első komoly csapás, amit a romanizmustól elszenvettem... komolyan azt gondolom, hogy ez a cikk minden szempontból rendkívül zavarba ejtő... eddig rejtett, zavarba ejtő távlatot nyitott meg.”²¹ Ezek a szavak feltűnően emlékeztetnek azokra, amelyeket Henry Wilberforce idéz egy 1869-es cikkében a *Dublin Review*-ban. Megírja, hogy 1839 októberében Newman megvallotta neki: „olyan távlat nyílt meg előttem, melynek nem látom a végét”.²² Wilberforce arra is emlékezett, hogy válaszoljon Wiseman cikkére: „Fontos, hogy megfelelő választ adjak, különben ezek a fiatal emberek itt körülöttem... végül mind átállnak Rómához.” Hasonló megjegyzéseket tesz egy S. F. Woodhoz 1839. szeptember 29-én keltezett levelében, ahol megemlíti azt a vágyát, hogy Keble-t rá tudja bírni a cikk megválaszolására, és hogy megismerje Pusey véleményét az ügyvel kapcsolatban.

Newman levelei, naplója és irodalmi működése azt bizonyítja, hogy az egyik fontos ok, amiért ilyen mély hatást tett rá a cikk, az

²¹Gerard Tracey (ed.): *The Letters and Diaries of John Henry Newman*, (LD), vol. vii, Oxford, 1995, 154f.

²²Henry Wilberforce: *Newman's Oxford Parochial Sermons*. *Dublin Review* (new series), vol. 12 April 1869, 327.

²²Pusey to Manning, 11th December, in Liddon, *LBV109*, 39; Pusey to Manning, 26th December 1839, in Liddon, *LBV109*, and Pusey to Manning, 4th February 1840, in Liddon, *LBV109*, 41.

²³*LD*, vii, 153.

²⁴S. S. Skinner: *Tractarians and the 'Condition of England': The Social and Political Thought of the Oxford Movement*. Oxford, 2004, 31.

²⁵Ian Ker: *John Newman: A Biography*. Oxford, 1988, 158f.

Newman az egyházatyákat tanulmányozza

²⁶Később *Tract LXXX* címen publikálták, in *Tracts*, vol. IV.

²⁷*LD*, vii, 102.

²⁸*LD*, vii, 104ff.

²⁹*LD*, vii, 106f.

³⁰*LD*, vii, 110f.

³¹Newman: *Apologia*, 114.

³²*LD*, vii, 105.

³³Newman: *Apologia*, 114.

volt, hogy ekkor már több mint egy éve tisztán teológiai kérdésekkel foglalkozott, míg a traktáriánusok többi vezetője egészen más-sal volt elfoglalva. Pusey az 1839-es évet megelőző négy esztendőben törekeny egészségű négy gyermekét és beteg feleségét ápolta, aki egyre súlyosbodó betegség után az év májusában halt meg. Pusey e korszakból származó levelei a bánat megrendítő dokumentumai, noha arra is szakít időt, hogy fölhívja a figyelmet Wiseman írására.²² A cikk Manningra is nagy hatással volt. Newmannek írva aggodalmasan jegyzi meg: „félíg örülök, hogy rátaláltam, és háromnegyed részt meg vagyok rémulve tőle”.²³ Keble e korból származó levelei a Hursley plébánia gondjaival vannak tele, és a leedszi Szent Megváltó templomra vonatkozó félresikerült tervekkel. Egyszer sem utal a Wiseman cikkekre, vagy annak Newmanre vagy bárki másra tett hatására. Wilbeforce-nak, Gladstone-nak és a többi oxfordinak a levelei is hasonló gyakorlati témákat tárgyalnak, míg Newman életének e korszaka mentes minden ilyen elfoglaltságtól.

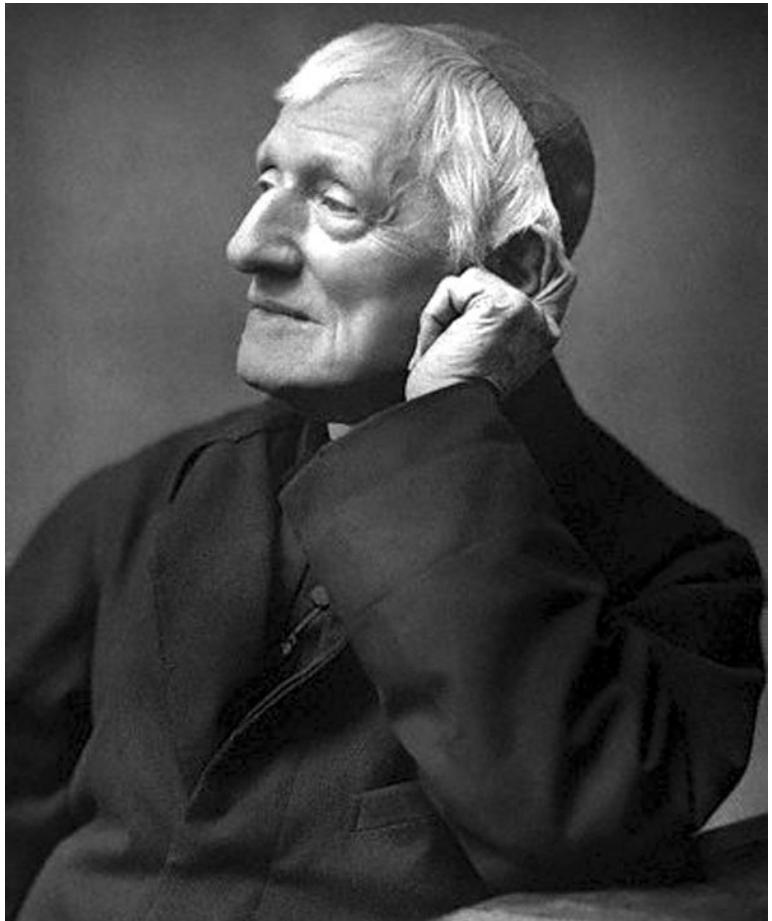
Newman 1838 februárjában lett a *British Critic* szerkesztője (ezt Skinner traktáriánus puccsal történő „hatalomátvételnek”²⁴ nevezi), és arra törekszik, hogy a kiadványt a traktáriánusok szócsövénévé tegye, aminek jó néhányan már egyébként is tartották.²⁵ A *Traktátusok* továbbra is megjelent, és Newman újabb előadássorozatot tartott az egyetemi diplomáért Adam de Brome kápolnájában.²⁶ Végre visszatérhetett az egyházatyák tanulmányozásához. Newman mindeddig meg volt győződve arról, hogy a *Via Media* elmélete, egyre jobban kiterjedő ágazat-elméletével együtt, tökéletesen megfelelő egyházi alapot biztosít az anglikán egyháznak. Azonban az a munka, amelyet 1839 nyarán kezdett újra, végzetesen aláásta ezt az álláspontot. Már 1828 óta az egyházatyák írásainak kronologikus rendben való tanulmányozásával foglalkozott, és három év szünet után 1839 nyarán tudta tovább folytatni ezt a vállalkozását. Az volt a szándéka, ahogy több levelezőtársának, Bowdennek,²⁷ Rogersnek,²⁸ Robert Wilberforce-nak²⁹ és Isaac Williamsnek³⁰ megírta, hogy átdolgozza a *Negyedik századi ariánusok* című művét. A monofizitákkal folytatott vita tanulmányozása közben azonban nyugtalanság vett erőt rajta: „augusztus végére komolyan megrémültem”.³¹ A Khalkédóni zsinat tanulmányozása közben fölfigyelt „a Pápa nagy hatalmára (amely majdnem akkora, mint amelyet korunkban tulajdonít magának)”³² de még inkább arra a párhuzamra, amelyet fölfedez egyrésről a szélsőséges monofiziták, a mérsékelt monofiziták és a katolikusok, másrésről pedig a protestánsok, anglikánok és a Rómával közösségben lévő egyházak álláspontja közt. Az *Apológiában* így írja le, milyen hatással volt rá ez a párhuzam: „Az ősegyház volt a mentsvárom, és íme itt, az ötödik század közepén, úgy láttam, rátaláltam a tizenhatodik és tizenkilencedik századi kereszténység tükörképére. Ebben a tükörben pillantottam meg magam, hogy monofizita vagyok. A *Via media* egyháza a keleti közösség helyzetében volt, Róma akkor is ott állt, ahol most; a protestánsok pedig Eutükhész követői.”³³

**Newman válasza
és további útja**

Newman valahogy magához tért abból a majdnem idegbénult állapotból, amelybe a cikk eredményeként került, és valamiféle választ is megfogalmazott a *British Critic* következő áprilisi számában. További hat esztendő telt el, mielőtt végleg elfogadta azt a gondolatot, amely először az 1839-es hosszú vakáció alatt érintette meg. Mindazonáltal, attól a pillanattól kezdve, hogy Ágostonnak a Williams által kitartóan ismételt szavai annyira lenyűgözték, Newman elindult a maga sajátos útján. Korábbi teológiai munkássága, egyéni életkörülményei és gondolkodásmódja egyaránt erre az útra predesztináltak: „a gyomorszorító aggodalom, a süllyedés érzése, az új távlat, egy kéznek az árnyéka, a szellem, a növekvő lelkesedés, a megnyíló egek csakúgy, mint a tükörben felismert monofizita arc, maguknak a szavaknak a varázshatalma kifejezik a Newmanben lejátszódó finom megmozdulást”.³⁴ Törvényszerű volt, hogy Nicholas Wiseman írása tartalmának, stílusának, valamint a megírás időpontjának köszönhetően így hasson Newmanre.

³⁴Sheridan Gilley:
Newman and his Age.
London, 1990, 190.

(Lukács Krisztina fordítása)

John Henry Newman
(1887)

„Beszéded is elárul téged”

BARSI BALÁZS

*John Henry Newman lelkiségének és igehirdetésének
tíz sajátossága prédikációi alapján*

1946-ban született. 1964-ben belépett Szent Ferenc rendjébe, 1982-től teológiai tanár. Legutóbbi írását 2002. 6. számunkban közöltük.

Isten emberei Jézus Krisztust hirdetik, magukról legfeljebb akkor beszélnek, ha rákényszerülnek. Ám ha jól figyelünk igehirdetésükre, Krisztusról szóló szavaikból kihallhatjuk saját önmeghatározásukat, Krisztushoz való ragaszkodásuk sajátos stílusát, lelkiségük karakterét.

Azért is választottam e cikk vezérfonalául John Henry Newman prédikációit,¹ melyeket az adventi és nagyböjti időszakban évek óta magyarázok a pesti ferences templomban, mert a beszédeiben való elmélyülés tárta fel előttem leginkább az ő lelkületét, vonzó — mindenekelőtt az életszentségre vonzó — személyiségét.

John Henry Newman prédikációira legelőször is mélységes *intellektuális becsületesség és alázat* jellemző, mellyel a hit igazságaihoz közelít. Az Igazság iránti egzisztenciális elkötelezettségét legjobban saját életútja, megtérésének folyamata példázza. Kérlelhetetlen logikáját akkor sem adja fel, ha az számára fájdalmas következményekkel jár. Megrendítő, ahogy eljut odáig, hogy kimondja: „Félek, hogy katolikussá kell lennem”, ezzel megvallva, hogy aggodalom tölti el amiatt, hogy ki kell szakadnia abból a vallási otthonból, melyben nevelkedett, de egyben azt is nyilvánvalóvá téve, hogy a felismert igazságot akkor is követni fogja, ha az megszokott, biztonságot adó világa elhagyását követeli tőle. Nem csoda, hogy a halála után érte bemutatott gyászmisén Manning bíboros Newman életpéldáját a legerőteljesebb, legmeggyőzőbb beszédének nevezte, amikor ezt mondta: „Minden szónoklat között a nemes és szép élet győz meg leginkább, s mi éreztük ennek hatalmát.”²

Másodszor, John Henry Newman prédikációi, az anglikán korában elmondottakat is beleértve, mindenestül *katolikusak*. Katolikusak nemcsak abban az értelemben, hogy nincs bennük semmi, amit a Katolikus Anyaszentegyház ne vallana, hanem mindenekelőtt abban az értelemben, ahogyan ő a hit igazságainak ősiségéhez ragaszkodott, mindent az apostoli hit forrásaihoz vezetve vissza. Ezért lehet tanítása korunkban is érvényes és hatékony.

Harmadszor, Newman beszédeiről elmondhatjuk, hogy *erőteljesek*, talán éppen azért, mert nincs bennük semmi öncélú, magamutogató és fellengzős. A kortársak szerint Newman egyszerű szavakkal, minden szónoki hévtől mentesen, halk és nyugodt hangon prédikált. Mégis, amikor a szószéken állt vagy bibliaórát tartott,

Intellektuális becsületesség és alázat

¹„*Parochial and Plain Sermons*”. Published by Longman, Green and Company, 1891. Magyar nyelven: *John Henry Newman Vasámapi beszédei (Adventtől Nagyböjtig)*. (Ford. Somogyi György és Técsy Judit.) A Newman Központ kiadása, Budapest, 2008. A következő kötet megjelenése rövidesen várható.

Katolicitás

²*Meditations and Devotions of the Late Cardinal Newman*. London, 1911, 365.

Igehirdetésének erőteljes jellege

³Vö. *Correspondence of John Henry Newman with John Keble and Others, 1839–1845*. Birmingham Oratórium, London, 1917, 309–391.

⁴Harmadik beszéd: *Üres szavak*. Lásd: *John Henry Newman Vasárnapi beszédei (Adventtől Nagyböjtig)*, i. m. 8–24.

⁵Vö. 2Kor 1,19–20.

olyan erővel hatott a lelkekre, mintha a fölséges Isten színe előtt állna, sőt mintha emberi lényé el is tűnt volna, és maga Isten szólt volna az ő szavai által.³

Tanulságos ebből a szempontból elolvasni azt az 1839-ben, tehát még anglikán lelkész korában elmondott adventi beszédét, melynek később az *Üres szavak* címet adta.⁴ Gondolatmenetét azzal indítja, hogy a keresztény ember az Igazság fényétől megvilágosítva — vagyis Jézus Krisztus által, aki nem volt igen is, meg nem is, hanem egyértelműen az Igen és az Ámen valósult meg benne⁵ — a maguk valóságában látja a hit dolgait. Ezzel alapozza meg tételét, hogy Krisztus követőinek nem szabad sem hazug, sem meggondolatlan, sem hiábavaló és üres szavakat mondaniuk, hanem valahányszor megvallják hitüket, imádkoznak, beszélnek vagy tesznek valamit, annak őszintének és hitelesnek kell lennie, jóllehet tisztában van vele, hogy *„semmi nem olyan ritka, mint a becsület és az őszinteség; olyannyira, hogy aki valóban becsületes, az már tökéletesnek számít”*. Majd hosszan sorolja Urunk Jézus azon kijelentéseit, melyekben Megváltónk óva int a felszínes vallásosságtól és a könnyelműen tett fogadalmaktól.

Kijelenti, hogy ezt a keresztényeknek annál inkább meg kell szívlelniük, mert a kor, melyben élnek, a fogadkozások kora. Rögtön hozzát teszi: *„Joggal mondhatjuk persze, hogy minden kor a fogadkozások kora. Bizonyos tekintetben kétségtelenül, de napjainkban sajátos értelemben, mert most az egyéni fogadkozások idejét éljük. Mostanában (ha tetszik, ha nem) annyi a magánvélemény, annyi a fenntartás és a nézetkülönbség, annyiféle az igehirdetés meg a tanítás, annyi az értelmi szerző, hogy az szűkségképp együtt jár az egyéni meggyőződéssel, felelősséggel és a maga sajátos módján nyújtott elégtétellel.”* Nem kevésbé élesen fogalmaz Newman az úgynevezett közvéleményt illetően: *„...mi sem jellemzi jobban az ürességet, mint ahogy fontos kérdésekben a nagy többség általában ítéleteket alkot. Kialakul egy közvélemény olyan kérdésekben, amelyekről a vélemény formálók éppoly kevésbé hivatottak nyilatkozni, mint a vakok a színekről — nevezetesen azért, mert a szóban forgó kérdések nekik soha semmilyen fej-törést nem okoztak. Olyan időket élünk, amikor mindenki köteles véleményt formálni minden kérdésben — legyen az politikai, társadalmi vagy vallási —, mert az valamilyen befolyással lehet a döntéshozatalra, jóllehet a nagy többség teljességgel alkalmatlan arra, hogy részt vegyen benne.”* Rögtön hozzát teszi, hogy nem vonja kétségbe a „józan paraszti ész” létezését és hatékonyságát mégoly bonyolult ügyekben is — nem szabad elfelejtenünk, hogy más helyütt éppen Newman mutat rá a krisztushívók egészséges hitérzékének jelentőségére —, hanem azokat a manipulatív törekvéseket ítéli el, mely a széles tömegek előítéleteire, félelmeire, érzelmeire alapozva befolyásolják a közvéleményt, ellehetetlenítve a józan mérlegelést és ítéletalkotást. *„Ézért van az, hogy a népszerűség annyira ingatag — folytatja. — A nép bálványa ma ez az ember vagy mérce, holnap meg amaz. Soha nem jutnak túl azon, hogy árnyékokat fogadjanak el valóságnak.”*⁶

⁶Nem nehéz észrevenni a hasonlóságot Newman kora és napjaink között a népszerűség jelentősége és hatásmechanizmusa tekintetében. Az egyetlen jelentős különbség talán csak az, hogy mára a médiumok jóval nagyobb arzenálja áll rendelkezésre a bálványok népszerűsítésére, illetve a közvélemény manipulálására, mint Newman idejében.

Mindezt a hit és a vallás tárgyairól való megnyilatkozásokra is érvényesnek tartja. Valahányszor a valóban átélt érzelmeknél többet mutat a szónok, hiteltelenné válik: beszéde közhelyekkel teli, lapos és üres lesz. A „vallásos színezet” tévedhetetlenül jelzi a mélység hiányát. Newman tanácsa: *„Soha ne tévesszünk szem előtt két igazságot: azt, hogy szívünknek csordultig kellene lennie Krisztus szeretetével és önzetlenséggel, és azt, hogy ha ez még sincs így, akkor attól, hogy ezt állítjuk, még nem is lesz.”*

Leleplezés és szembesítés

Itt mutatkozik meg Newman igehirdetésének negyedik sajátossága: újra és újra *zseniális érzékkel* tapint rá a felületesen hívő ember problémáira, és *leplezi le* azokat az *ellentmondásokat*, melyek a magukat kereszténynek nevezők gondolkodásában és magatartásában jelen vannak. Tudja, hogy ahhoz, hogy megtérésre vezessen, nem elég, ha hittel és meggyőző erővel mutat rá az evangéliumi eszményre, hanem arra is szükség van, hogy langyos életvitelünket szembesítse az Evangéliummal. Newman azonban nem lenne Newman, ha itt megállna, ha beérné a leleplezéssel és szembesítéssel. Ő ennél mindig tovább megy: fölemel és utat mutat. Nem menti fel a gyengét és megalkuvót, nem is emberi vigasztalással szolgál, de még csak azzal a kegyes hivatkozással sem éri be, hogy „Isten irgalma végtelen”, hanem a kegyelem művét keresi, és azt állítja hallgatósa elé példának. Majd pedig arra mutat rá, hogy Isten erejének segítségével, az ő kegyelmével együttműködve mi magunk hogyan tudunk Isten előtt igazmondóvá válni.

Nem állítja, hogy csak akkor beszélhetünk Isten nagy dolgairól, ha már maradéktalanul megértettük és szívünk teljes mélységével átérettük őket, hiszen *„hosszú időt igényel úgy érezni és érteni a dolgokat, amint vannak; ezt csak fokozatosan tanulhatjuk meg. (...) Az a pusztá tény, hogy nagyobbat mondunk, mint amekkorát átérzünk, még nem szükségszerűen bűnös dolog. Szent Péter sem foghatta fel teljes súlyát annak a vallomásnak, hogy »Te vagy a Krisztus«, mégis boldognak nevezetett. Jakab és János gondolkodás nélkül, mégis ártatlanul mondták, hogy »képesek vagyunk«. Mi folyton többet ígérünk, mint amennyit teljesíteni tudunk, és Istentől várjuk, hogy képessé tegyen rá. Ígéretünkkel egyben könyörgünk is azért, hogy megvilágosítson, és erőt adjon hozzá. (...) Nem annak a szavai válnak vétkeesen üressé, aki többet mond, mint amennyit érez, hanem azé, aki mást mond, mint amit érez.”*

Diagnózis és mennyei orvosság

Newman érvelése egy ponton — és ez beszédeinek ötödikként megemlítendő tulajdonsága — mintegy elemelkedik a földtől, és a pontos, minden részletre kiterjedő diagnózis után *mennyei orvosságot ad a kezünkbe*. Ezúttal azzal zárja beszédét, hogy buzdít annak az *„új nyelvnek”* az elsajátítására, melyen Krisztus szól hozzánk, még ha ez lassú és fáradtságos munkát jelent is. *„Egyetlen helyes út van: az, amelyen Isten közelít a világhoz. Igyekezz hozzá Isten útján közelíteni. Igyekezz úgy szemlélni a dolgokat, ahogy Isten szemléli őket.”* Ennek gyakorlati módjára vonatkozólag is útba igazít: Isten országának fennkölt igazságait *„nem feltétlenül szükséges hangoztatni, kizárólag hitval-*

lás vagy tanítás formájában, ám annál inkább a szívéinkbe kell zárnunk. Hogy valami igaz, az nem arra ad okot, hogy beszéljünk róla, hanem arra, hogy megcselekedjük, hogy hatása alatt legyünk, hogy belül a magunkévá tegyük. (...) Igyekezzünk komolyan venni, amit mondunk, és azt mondani, amit komolyan veszünk. Igyekezzünk tisztában lenni azzal, hogy mikor értettünk meg egy igazságot, és mikor nem. Amikor nem, azt bízzuk a hitűnkre, és valljuk is meg, hogy ezt tesszük. Fogadjuk az igazságot tisztelettel, kérve Istent, hogy adjon hozzá jóindulatot, világosságot és lelki erőt, hogy az bennünk gyümölcsöt hozzon.”

⁷Negyedik beszéd:
Meghátulás Krisztus
eljövetele elől. Lásd: John
Henry Newman
Vasárnapi beszédei
(Adventtől Nagyböjtig),
i. m. 27–38.

Hasonlót találunk Newman másik adventi prédikációjában,⁷ melyben arról beszél, hogy miközben imádkozunk az Úr mielőbbi eljöveteléért, valójában szeretnénk még egy kicsit kitolni a számadás idejét, mert félünk az utolsó ítélettől. A szembesítés után itt is az isteni kegyelembe vetett bizalom szükségességére hívja fel a figyelmet. Előbb kíméletlenül szegezi nekünk a kérdést: „Jól mondd, hogy tisztátalan vagy, de ugyan mit gondolsz, mitől válhatsz mássá? El tudod képzelni, hogy ebben az életben valaha is tiszta leszel? Most nem mersz a jelenléteért imádkozni — de talán imádkoznál, ha matuzsálemi kort érnél meg? Kötve hiszem. Sosem leszel elég jó ahhoz, hogy ezt a jelenléte kívánd. Még a leghosszabb élet végén is csak kezdő vagy. Az, amit Krisztus kér tőled, nem a büntelenség, hanem az igyekezet...” Azután, még inkább kiemelve magatartásunk ellentmondásosságát, így folytatja: „...aki azt kérdezi, hogyan is számhatnánk rá magunkat arra, hogy az Úristen színe elé álljunk, attól válasz helyett azt kérdezem: honnan vesszük a bátorságot, hogy nap mint nap elé álljunk? Mert mi más ez, mint vele való találkozás? Gondold csak meg, mit értesz imádság alatt, és rá fogsz jönni, hogy mikor az Ő országának eljöveteléért imádkozol, akkor azt megelőlegezve beteljesíted, amitől félsz: imádság közben Hozzá közeledsz.” Végül kifejti, hogy nem a saját jóságunkban kell bizakodnunk, hanem a Lélek pártfogásában, hiszen amikor azt imádkozzuk: „Jöj-jön el a te országod!”, egyben azt is kérjük Istentől, hogy kegyelme erejével fejezze be lelkünk tisztogatását, hogy Krisztus eljövetele készen találjon bennünket.

Isten Igéje iránti
engedelmesség

Még egy hatodik, Newmanre jellemző sajátosságot szeretnék kiemelni ugyanebből a beszédből. Amikor a Krisztus eljöveteléért való imádságról szól, először is azt hangsúlyozza, hogy ez minden keresztény kötelessége, még akkor is, ha nem tudja teljesen őszinte szándékkal tenni. „...bár képtelenek lennénk saját érzelmeinket a nekünk adott paranccsal összeegyeztetni, mégis kötelességünk az utóbbinak hitből engedelmeskedni. Ha Ábrahám föl tudta emelni a kését, hogy megölje saját fiát, mi is úrrá lehetünk félelmeinken annyira, hogy imádkozni tudjunk azért, ami különben rettenetes. (...) Tegyük azt, amit kér, és bízzuk Rá a többi! Így — még ha el is áll a szavunk — talán zöld ágra vergődhetünk saját magunkkal.” Jellemző John Henry Newman életszentségére, hogy legelső és alapvető viszonyulása a kinyilatkoztatott Szóhoz, Isten Igéjéhez az engedelmesség. Ez teszi a bámulatot intellektusú gondolkodót, a matematikai tehetséget, az egyetemalapító professzort ha-

⁸Vö. Mt 18,2–3.

sonlóvá ahhoz a gyermekhez, akit maga a mi Urunk állít elének, mondván, hogy ha nem leszünk hozzá hasonlók, nem megyünk be Isten országába.⁸ Newman engedelmissége nem vakhiten, hanem gyermeki bizalmon alapuló *istenfélelem*. Ő tudja, hogy Isten szava elsősorban szabadító szó, melyet mindenekelőtt követni és megtenni kell, az elméletek csak ezután jöhetnek. Saját élete példája is azt mutatja, hogy az Úr szavának engedelmeskedve előbb meghozta a maga egzisztenciális döntését, s csak ezután látott hozzá, hogy a hittől megvilágosított értelem segítségével feloldja a látszólagos ellentmondásokat Isten kijelentései között. Ez a magatartás már a maga korában is figyelemre méltó volt, hiszen a relativizmus és agnoszticizmus ebben az időszakban kezdett elburjánzani. Korunkban, amikor az istenfélelemről még hittanórán és prédikációkban is alig-alig hallunk, Newman megalkuvás nélküli, egész életét, igazságkeresését, egyházi szolgálatát átható ragaszkodása és feltétlen engedelmissége Isten igéje iránt már nemcsak tiszteletet érdemel, de egyre inkább olyan kapaszkodónak is mutatkozik, mely egyedül képes a teljes elveszéstől megmenteni.

⁹Ez a beszéd magyar nyelven a *Vasárnapi prédikációk* hamarosan megjelenő második kötetében lesz olvasható. Az itt szereplő idézetek a Somogyi György és Técsy Judit készítette magyar fordítás kéziratából valók.

Ennek az istenfélelemnek, az Isten nagysága előtti hódolatnak megrendítően szép példáját szolgáltatja az a nagyböjti beszéd,⁹ melynek központi témája Krisztus Lázár sírjánál való könnyezése, s melyet szeretnék most alaposabban szemügyre venni.

Őszinte és bátor szókimondás

Newmant, aki egy pillanatra sem vonja kétségbe Jézus Krisztus isteni hatalmát, Isten Fia emberségének ez a megnyilatkozása, hogy sír Lázár sírjánál, zavarba ejti és megdöbbsenti. Ezért — túlhaladva egy bizonyos jámborságot, mely nem meri kifejezni értetlenségét vallási kérdésekben — nyíltan, szinte nyersen teszi fel a kérdést: Jézus „...tudta, hogy van hatalma föltámasztani őt, miért kellett hát azok szerepét játszani (kiemelés tőlem — B. B.), akik siratják halottaikat?” Ez a kérdés sértő, sőt káromló lenne Krisztus ellenségeinek szájából, de attól, aki egész életét Jézus Krisztushoz kötötte, és őt önmegtapadások közepette, meg nem értést, kirekesztést, üldöztetést is vállalva mindenkor követte, egyáltalán nem az. Hogy valaki teljes egzisztenciális elkötelezettséggel vállalja az igazság keresését, az nem sérti Istent, hiszen maga a mi Urunk mondotta: „Keressetek, és találtok.”¹⁰ Ez az *őszinte és bátor szókimondás* — mely úgy hangzik, mint Jákob pátriárka szava, melyet az Úrral küzdve mondott: „Nem eresztlek el, míg meg nem áldasz”¹¹ — John Henry Newman igehirdetésének és lelkeségének hetedik jellemzője.

¹⁰Mt 7,7.

¹¹Vö. Ter 32,25–30.

Tisztelet Isten fölsége előtt

A nyolcadik pedig az, hogy akárhányszor valami, első látásra elentmondásosnak tűnő dologgal, kijelentéssel vagy cselekedettel találkozunk a Szentírásban, először is *tisztelettel megáll az Isten fölsége előtt*, mint Mózes az égő, de el nem égő csipkebokor előtt. Még nem gondolkodik, főleg nem ragadtatja magát elhamarkodott kijelentésekre. Mielőtt keresne, kutatna, gondolkodna, az Anyaszentegyház hitével, csendben szemléli ezt az evangéliumi jelenetet, ahogy sír az, aki majd letöröl szemünkről minden könnyet¹². Az istenfélelem

¹²Vö. Iz 25,8; Jel 21,4.

ajándékának erőterében áll, és megvallja: „Hogy erre egyáltalán megkíséreljünk válaszolni, ahhoz emlékeztetnünk kell arra, hogy a mi Üdvözítőnk gondolatai messze meghaladják a mi értelmünket.” Majd folytatja azzal a mindennapi antropológiai tapasztalattal, hogy még egymás gondolatait sem tudjuk maradéktalanul kiismerni. „Elég csupán a hozzánk hasonló, de valamilyen különleges tehetséggel megáldott emberek érzéseibe és gondolataiba bemerészkednünk, még a bölcselők és a költők fogalmainak mélyén sem tudunk kiigazodni. A szeretet és a megértés mi-csoda bámulatos mélységei rejtőzhetnek hát abban, Aki fölvette ugyan emberi természetünket, de valójában az Isten Fia?”

¹³Lásd Jn 11,1–44.

Közösség Jézus Krisztussal

Ezek után rámutat arra, hogy nem csupán az érthetetlen, hogy Jézus miért fakadt sírva, hanem az egész kerettörténet¹³ tele van ellentmondásos elemekkel, sőt az egész Evangéliumot átszövik Jézus ellentmondásos szavai és tettei. Mindezzel nem elbizonytalanítani akar, hanem arra hívja fel a figyelmet, hogy „az evangéliumok főszereplője maga az Isten”, és hogy „...a mi Üdvözítőnk szavait nem elég egyszerűen meghallgatni, hanem táplálkoznunk kell velük ahhoz, hogy megértsük, bennük kell élnünk, hogy fokról fokra felnövekedjünk értelműkhöz”.

Vagyis a kulcs az Evangélium és a teljes Kinyilatkoztatás megértéséhez maga Jézus Krisztus, és a vele való közösségben levés. Kilencedikként azt emeljük ki, hogy Newman mindenekelőtt erre törekszik, és csak ezután a miértek megválaszolására. Ezért olyan mély a figyelme, hogy az apró részletekre is kiterjed, de közben egy pillanatra sem sem téveszti szem elől a lényegét. Amikor Jézus könnyeit először az együttérzés megnyilvánulásaként értelmezi, hangsúlyozza, hogy „ne gondoljuk, hogy az egy természetes érzelmeitől elragadtatott ember szeretete”, hanem „Isten Fiának a saját teremtménye, az emberi faj iránt megnyilvánuló, ölelő gyengédsége és túlaradó, tápláló szeretete. Azok könnyei váltották ki részvétét, akik nyomorúsága lehozta Őt a mennyből.” Merész és eredeti kijelentés: Jézus sírásának oka azonos a szentséges Megtestesülés indítékával.¹⁴

¹⁴Mindez nem mond ellent az általam is vallott Duns Scotus-i felfogásnak, mely szerint nem a bűn hozta le Krisztust a földre (ti. a megtestesülés a bűnbeesést, sőt a világ teremtését is megelőzte Isten tervében), hiszen a megtestesülés már önmagában is az irgalmasság és a részvétel legnagyobb isteni tette, mely a Szentháromság belső életéből fakadt.

A második ok is mélységes teológiai valóságot tár fel: „Bizony mondom, ha szabad itt az okokat keresnünk, elég okot szolgáltatott gyászához az az ellentét, amely a teremtés napján még ártatlan és halhatatlan Ádám, meg az ördögtől megszállott, a bűn mételyével és a sír lehetével megfertőzött ember között van, hozzáteve a gyászoló barátok csendes szemrehányását is azért, hogy ez az ellentét megengedett.” Jézus, miközben körültekintett Lázár két testvérén és a gyászolókon, embersége legmélyéig átérezte a bűn miatt Teremtőjétől elszakadt ember reménytelen állapotát, kilátástalanságát, azt, hogy mindenestül pusztulásra ítéltetett. És ott vannak azok a miértek, melyekre nem válaszolhatott, „az örök Atya közölhetetlen gondolatai” — melyeket a bukott ember valószínűleg a végső, dicsőséges feltámadás előtt képtelen is lett volna felfogni, megérteni, befogadni, ezért Jézus nem is kapta meg azokat kinyilatkoztatásra —, s miután nem hozhatta tudomásukra, hogy mindez miért történt, kétségeik eloszlatására és panaszaik orvoslására más utat választott. »Nem nyitotta meg a száját«, de bámulato-

san cselekedett. Amikor csöndben odament a sírhoz, hogy a halál megtúrt volta miatt panaszt tevő Márta és Mária fivérét föltámassza, ugyanazt tette, amit valamennyi hívével tesz, amikor engesztelő halálát kinyilatkoztatja, de meg nem magyarázza.” Persze ez még nem Isten végső tette, erre Newman fel is hívja a figyelmet, de szimbolikus elővételezése annak, amikor majd dicsőséges, örök, isteni életében részesíti híveit.

Amilyen isteni az első és második, annyira emberi a harmadik ok, melyről Newman Jézus könnyeiről szólva beszél. Az Egyiptomba rabszolgának eladott József történetét idézi fel, aki, mielőtt felfedte volna testvérei előtt kilétét, bement a belső szobába, és ott kisírta magát¹⁵. Párhuzamot von a bibliai előd és Jézus között abban, hogy mindketten magukra voltak hagyva érzelmeikkel. *„Krisztus az irgalmasság olyan cselekedetére készült, amelynek titkát nem árulta el. Lázár iránt érzett szeretete mások elől el volt rejtve.”* Egészen szokatlan és új megközelítés: Krisztus a senkivel meg nem osztható szeretet irgalmas szenvedését szenved. Sőt, Newman még egy újabb meg-
lepetéssel szolgál, amikor remek emberismerettel Jézus könnyeit a szülő elérzékenyüléséhez hasonlítja, aki gyermeke fölé hajolva átérzi, hogy az a magatehetetlen kis lény képtelen felfogni, nemhogy viszonzni a rá kiáradó szeretetet. Micsoda zseniális felismerés, hogy Jézusnak Lázár sírjánál hullatott könnyeiben az is benne van, hogy mi olyan tehetetlenül, olyan ájultan gyöngék vagyunk, hogy bár nélküle elpusztulnánk, ezért öntudatlanul is belékapaszkodunk, anélkül, hogy fel tudnánk fogni, hogy ő mennyire szeret minket! Newman pedig folytatja a párhuzamot, rámutatva az eredendő és lényegi különbségre: *„Csakhogy a szülő könnyeit a védelemre szoruló gyengesség váltja ki, tudva, hogy az a gyermek majd egyszer felnő, és a saját lábára áll, és (akár földi, akár mennyei jövőjét illetően) többé nem rá, hanem a Teremtőre és önmagára lesz utalva.* Viszont a mi Krisztusra utaltságunk mindvégig fennmarad, hiszen nélküle semmit sem tehetünk. Őerte, őaltala és őbenne, az ő képére alkotott bennünket az Atya a Lélek erejében, végleg és végletesen rá vagyunk bízva, mint szőlőtőre a szőlővesszők.¹⁶

¹⁵Vö. Ter 43,26–30.

¹⁶Vö. Jn 15,1–5.

Végül Newman rátér a negyedik okra, amely pedig egyenesen a húsvéti misztérium közepébe vezet. Jézus tudhatta, hogy ez a végső jel, a negyednapos halott feltámasztása ellenségeit még jobban megerősíti abban, hogy őt megöljék, vagyis hogy ez a csoda végső soron az életébe fog kerülni. *„Érezhette, hogy Lázárt az Ő önfeláldozása kelti életre, hogy Ő száll majd le abba a sírgödörbe, melyből Lázár kijön. Érezhette, hogy Lázár élni fog, Ő viszont meghal, s látszólag mindennek vége. (...) És tudta, hogy ezt a vereséget teljes mértékben Maga választotta. Azért szállt le Atyjának kebeléről, hogy véres, Engesztelő Áldozat legyen minden bűnért, s ezáltal minden hívőt a sírből föltámasszon, hogy akkor épp Lázárt készült föltámasztani, mégpedig nemcsak átmenetileg, hanem az örökkévalóságnak. És most vár rá a súlyos próbatétel, amellyel »megnyitja majd a mennyek országát minden hívő előtt«. Küldetésének egészén töprengve, miközben az irgalmasság egyetlen cselekedetére készült, így szólt Mártához:*

**Beleérző képesség
és misztikus átélés**

»*Én vagyok a föltámadás és az élet. Aki hisz én bennem, még ha meghalt is, élni fog, és mindaz, aki él és hisz bennem, nem hal meg mindörökké.*« Ez a részlet ragyogóan illusztrálja, hogy bár Newman nem a tetszetős fejtegetésekre, a hangzatos szónoki fogásokra törekedett, igazi mesetere volt a szónak. A drámai ellentétek sorát, a Lázárék öröme és Jézus szomorúsága között feszülő kontrasztot Isten Fia keresztáldozat által történő megdicsőülésének és az örökkévalóság megnyitásátának ígéretével oldja fel egy magasabb szintézisben.

Ez a beszéd arra is bizonyosság — és ez a tizedik sajátosság, melyet szeretnék megemlíteni —, hogy az a Newman, aki szántsándékkal került az érzelmekre való direkt hatást, nemcsak lélektani hitelességgel, hanem a pszichológián túlmutató *beleérző képességgel* közéletítette meg Jézus életének titkait, ami által maga is nemes és megtestesítő erejű érzelmeket ébresztett hallgatóiban.

Befejezésül abból a beszédéből idézek, melynek *A mi Urunk lelki gyötrelemei szenvedéstörténetében* címet adta.¹⁷ E szövegrészlet — melyet teológiai és irodalmi szempontból egyaránt Newman igehirdetése (egyik) csúcának nevezhetünk — nyers, helyenként már-már bántó naturalizmusával, apokaliptikus látomásosságával és fájdalmasan gyönyörű líraiságával egyenesen *misztikus átélésre* vall, s talán minden eddiginél mélyebben enged bepillantást alkotója lelkébe. Jézust látjuk a Getszemáni-kertben:

„*Ott térdelt, mozdulatlanul és némán, míg az aljas és iszonyatos szörnyeteg az emberi gazság minden szégyenétől és gyalázatától mocskos lepelbe burkolta lelkét, hogy az tapadjon oda a szíve fölé, és szenny hatoljon be tudatába, furakodjon be elméjének minden érzékeny pórusába, és erkölcsi leprával fertőzze, míg csaknem annak érzi magát, ami Ő valójában nem lehet soha, s amivé ellensége Őt tenni hasztalan szeretete volna. Ó, borzalom! Mikor nem ismert Önmagára, és úgy érezte magát, mint bármelyik alávaló és hitvány bűnös, mert homlokát kiverte a romlás véres verejtéke, mely szakadt róla, és végigcsurgott a testén, egészen köntösének szegélyéig! Ó, borzalom! Mikor úgy kellett éreznie, mintha keze és lába, ajka, szíve a Gonosz testrészei lennének, és nem Istené! Ez a két, egykor ártatlan, de most tízezer véres gáztettől vöröslő kéz lenn az Isten Széplőtelen Bárányának keze? Ez a két — imádságok, könyörgések és áldások helyett szitkokat szóró, istenkáromlástól és ördögi tanoktól eltorzult — ajak lenne az Ő ajka? És ezek az Ő szemei, melyeket megszenteltségtelenít a bálványok igazete, meg az a sok csúf káprázat, amelyekért az ember elhagyta imáandó Teremtőjét? Fülében dáridó és acsarkodás lármája zúg, szíve megfagy a kapzsiságtól, kegyetlenségtől és hűtlenségtől. Emlékezetét terheli a bűnbeesés óta a világ minden táján elkövetett, valamennyi bűn: a hajdani óriások bűne, az öt város bujasága, Egyiptom megátalkodottsága, Babel becsvágya és Izrael gúnyos hálátlansága.(...) Rátör mindez, mi minden, csak nem a sajátja, és Ő úgy kiált Atyjához, mintha a tettes volna, és nem az áldozat. Haláltusája bűntudattal és lelkiismeret-furdalással terhes. Bűnbánatot tart és szentgyónást végez, megbánást tanúsít, mégpedig végtelemül őszintébbet, mint az összes szent és minden bűnbánó együjtőve, mert*

¹⁷Ez a beszéd magyar nyelven ugyancsak a *Vasárnapi prédikációk* hamarosan megjelenő második kötetében lesz olvasható. Az itt szereplő idézet a Somogyi György és Técsy Judit készítette magyar fordítás kéziratából való.

Ő az Egyetlen Valódi Áldozat, az értünk nyújtott egyedüli Elégtétel, az igazi Bűnbánó, aki minden, csak nem bűnös. Kimerülten emelkedik fel a földről, és fordul szembe az áruló sötét árnyékként közeledő bandájával. Szembe fordul, és lám, a köntösét és a lábnyomát vér borítja. Honnan jönnek a Bárány szenvedésének ezek az első zsengei? Katonakorbács még nem érintette vállát, a hóhér szögei sem kezét és lábát. Testvéreim, az Ő idejét megelőzve ontott itt vért, igen, és haláltusáját vívó emberi lelke volt az, mely átszakítva testének vázát, kiontotta azt. Szemvérdése belülről indult. Az a meggyötört Szív, a gyöngédség és szeretet székhelye végül a természetét meghaladó hévvel kezdett el verni, »a nagy mélység alapjai megrendültek«, a vörös folyamok bőséges áradata átszakította az erek csatornáit, és a bőr pórusain áttörve, sűrű harmatként gyöngyözött egész testén, majd súlyos cseppekben gördült végig rajta, és átáztatta a földet.“

✱

Korunk egyháztanítója

A fentiekben önkényesen kiragadott tíz sajátosság korántsem alkalmas arra, hogy John Henry Newman igehirdetését és lelkiességét összefoglalóan jellemezze, de arra igen, hogy kiemelje néhány karakteres vonását, melyek segítenek lelki portréjának megrajzolásában. Amikor őt nemcsak újkori, de modern, sőt posztmodern kori egyháztanítónak nevezem, egyrészt azért teszem, mert olyan kérdéseket feszeget, olyan, a krisztusi hit tisztaságát veszélyeztető tévedésekkel veszi fel a harcot, amely kérdések ma is élnek, és amely tévedések korunkra érettek csak be igazán. Másrészt viszont azért is nevezem őt a mi korunk egyháztanítójának, mert mind gondolatai, mind képei, példái, mind pedig nyelvezete egészen mainak hatnak, bizonyítva ezzel, hogy az igazán nagy és eredeti gondolkodók minden korban frissek és elevenek. Azért is idéztem viszonylag sokat tőle, hogy ezt saját szavai is érzékeltessék, és így sikerüljön felkelteni az érdeklődést tanításának mélyebb megismerése iránt. Amennyiben hittel hallgatjuk, olvassuk Newman beszédeit, fokról fokra megtagasztaljuk, ahogy előbb az értelmünket ragadja meg, majd azon keresztül a lelkiismeretünket, hogy végül egész személyiségünket mozgásba hozva átalakítson, és egészen elkötelezzen az Igazság mellett. John Henry atya tanítása visszaadja korszellemtől elhomályosított látásunk evangéliumi tisztaságát, megszilárdítja a pusztán emberi okoskodás által meggyengített akaratunkat, s felkelti bennünk a minden gyarlóságunk ellenére szívünkben élő vágyat az evangéliumi tökéletesség után, ami már az életszentség kezdete.

JUHÁSZ FERENC

Esküvői beszéd

1928-ban született Bián.
Költő. – Elhangzott Eszter
lánya esküvőjén.

Nyolcvankét éves vagyok. Hetvenkét éve ülök papír előtt, hokedlin, konyhaasztalnál, albérleti és társbérleti szoba sakkáblaszertű asztalánál, később aztán más-más íróasztaloknál, kávéházi márványasztaloknál kezemben ajkat-indigózó tintaceruzával, mártogatós tollal, aztán töltőtollakkal, most már két évtizede ceruzával. Könnyen, gyorsan, pontosan írok verset, versprózát, köszöntőt, hálotti búcsúztatót. De soha még ilyen nehéz dolgom nem volt, mint most. Mert az írás mindig megrendelésre születik, külső, vagy belső megrendelés-parancsra. A verset a Lét kéri, meg a történeti Idő. S ha mennydörögni kezd, vihareső hull: ki kell nyitni a vers-esernyőt a szívben. A védő, küllős vászon-félgömböt: villámtól, víztől, a zokogásszerű zuhogástól. Mert a vers nemcsak tenyészet-mámor, üvegdominó, felhőkarcoló-torony, de védő-ernyő a bánat, az elmúlás, a halál ellen. És mit mondjak most? Szép közhelyeket, amit ilyenkor szokás. Nem! Inkább megismétlem, amit eljegyzésetekkor mondtam: „Legyetek mindig hűségesek. De sohase külső parancsra, de mindig belső parancsra!” Mert a közös élet nem mindig menyeyi, túlvilági tisztaság, árnyéktalan szívek kristályos ragyogása. Nárciszok fehér tengere, gyöngyvirág-illatscengő-mámor, orgonafák fürtös, lila kürt-zenéje. Életünk, s így a tietek is társadalomban, politikában, gazdaságban, betegségben, szenvedésben és szenvedők hurcolásában történik, s az örömbozót dzsungele váratlanul sivataggá szárad. De a hűséget akkor is létünkbe, megmaradásunkká kell őriznünk, mint a rejtelmes növény: a kaktusz, ez a szent növény-rinocérosz, zöld dac, néha kivirágzó áhítat. Igen, mint a kaktusz, ez a pozsgás szerelem, zöld páncélbőrű szivacsos életakarat, legyen menóraként fölmagasodó, szarvasbika-agancsaként fölfele szétágazó, testén büszke levelekkel dacosodó, mint a szármárful, vagy sarlós cikkelyek kívül-tüskés rózsa-gömbje. Teste eleven szivacsában, térhálós szivacs-szerkezetének celláiban, sejtjeiben vizet tárol, a mennybolt könnyeit, hogy el ne száradjon, hogy kibírja a sokára-történi esőig. Zöld páncélbőrén meg tüsketűk, barna tövisszőr-védekezésül az állati, emberi vadaktól. Nekem a kaktusz szent bizonyosság, a hűség türelem-áhítata. Mert a hűség a legszebb virág, amit Isten teremtett. A hűség zöld gyémánt-tűz szigora. A feledhetetlen és létünkbe kihagyhatatlan szentség. Hadd fejezzem be köszöntőmet egy rádió-adásban hallott egyórás beszélgetéssel. A kérdező a riporternő, a válaszoló egy zseniális cigány-zenész, már világhírű gitár-művész, aki a legförtelmesebb szegénységbe született, akit tehetsége a Mindenség Szívéig emelt. Most Berlinben él. A beszélgetés végén azt mondta: „Itt volt nálam

apám egy hétig Berlinben.” Az öreg napszámos falusi gitáros. A cigánytelep egyik lángelméje. És amikor a riporternő azt kérdezte: „Mit csináltak?”, azt felelte egyszerűen és szelíden, a teremtés és világhír Dózsa-trónjára láncolt fiú: „Csináltunk egy lemezt a Papával.” Én elsírtam magam. Azt kérem tőletek fiatalok, legyetek ti is ilyen emberhűségesek hozzánk, titeket-nemző, megszüdő és fölnevelő itt maradt öregekhez.

VASADI PÉTER

Csönd

*Valaki rág. Herseg foga
közt a juhtúróval
megtömött zöldpaprika,
s a túróba beleszórt
gyümölcsdarabok.
Ízlik a testvérnek.
Három paprika, nagy
szelet barna kenyér,
alma, szilva, barack
a reggelije, s két
deci vörösbort a
százéves, kalapos
kis ónkancsóban.
Hátulról látszik
a füle, járomcsontja
mozog ütemesen, föl-
gyűródött kámzsa
a nyakában; rág s nézi
a hófödte sziklahegyet
az ablakban. Háta
mögött messze kéklík
a Földközi-tenger.
Átszúrta a testvért
izzón, gyógyíthatatlan,
örökre a nagy víz s a
csúcs jege közt nyilálló
szerelem. Összeüti
tenyerét, fémtányérját
a súlyos ajtóba szerelt
forgódobba teszi, ki-
fordítja s letérdel a*

*csupafa imazsámolyra.
Élete hálaadás. Így,
szórol-szóra. Betűről
betűre. Szürke habitusban
letelepszik az asztalkához,
rajta kinyitva színes
szalagokkal a zsolttárkönyv.
Gregoriánt dúdol: bárhol
vagy, a segítség mindig
hegy mögül közelít. Árad.
Fejére húzza a kámzsát,
arcát lassan a sárga
lapokra ereszti. Hetet
kondul a harang, egyen-
ként, hosszú szünettel.
Elindul. Éjszaka két
szót hallott, számtalan
oldalról ismétlődött
súgva, gyöngéden, inkább
röpködve, mint hangerővel:
te megőrizted, s mind
távolabbról, mintha
dinamó zúgna: megőrizted,
igen, bizony,
te megőrizted.*

Szavakba veszejtett végtelen

TOMPA ZSÓFIA

Beney Zsuzsa Szó és csend között című kötetének versvalóságáról

„Hiszen az irodalom lelke mégiscsak a költészet.”¹

1981-ben született Budapesten. Egyetemi tanulmányait a PPKE BTK magyar-esztétika szakán végezte, jelenleg az Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Legutóbbi írását 2009. januári számunkban közöltük.

¹Beney Zsuzsa szavai, idézi Tompa Zsófia: *A Megköszönhetetlen. Egy tanítvány emlékezése Beney Zsuzsára.* Vigilia, 2007. március, 205.

²Pilinszky János: *Dél.* In: P. J. Összes versei. Osiris, Budapest, 2006, 52.

³Kosztolányi Dezso: *Ábécé a versről és költőről.* In: K. D.: *Nyelv és lélek.* Osiris, Budapest, 1999, 433.

⁴A szerkesztő megjegyzései. In: Beney Zsuzsa: *Csönd és hallgatás között. Összegyűjtött versek II.* (Szerk. Daróczi Anikó.) Gondolat, Budapest, 2008, 253.

⁵Beney Zsuzsa: *Csönd és hallgatás között.*

Az ember jelenbe-vettségének kínját, létezése — e még-nem-lét és már-nem-lét között *mutáló vékonyka földi jelenlét*² — közöttes helyzetét a gondolkodás kezdetei óta rendezni és értelmezni: *megnevezni* próbálja. E megnevezési utak közül a költészetnek, *mindnyájunk anyanyelvének*³ különleges ontológiai státusza van, mely státusz a megnevezhetetlen megnevezésének reménytelenül gyönyörű kísérletében, a kifejezhetetlen kifejezésének paradoxonában bontakozik ki. A költői nyelv alakzata annak a reménytelen, mégis újra és újra megkísérelt szellemi aktusnak az alakzata, mely a létezésünk mélyén rejlő mondhatatlan és e mondhatatlan teljes egészében soha meg nem valósulható kimondása közötti térben, e hiányzónában teremtődik meg. Egyedül a költészet nyelve teremtheti meg a szóvá válthatatlan létezés szavak alkotta birodalmát.

A Gondolat Kiadó gondozásában 2008 tavaszán, közel a költészet napjának ünnepéhez, napvilágot látott — megtéve az első lépéseket a költői-írói életmű teljes kiadásának útján — egy különleges kötet-hármas, mely Beney Zsuzsa *Összegyűjtött verseit* tartalmazza. E kötet-hármas második darabja *Csönd és hallgatás között* címmel a költőnő *Szó és csend között* című, korábban (1993-ban) önállóan megjelent kötetét, valamint a *Tükör és tükrökép között* című írását foglalja magában. Ez utóbbi művében „Beney Zsuzsa a saját bevallása szerint a nem »befejezett«, hanem »abbahagyott« *Szó és csend közöttet* próbálta folytatni”.⁴ A kötet-hármas középső könyvét az teszi különlegessé, hogy a benne található írások a külső szemlélő számára esszéknek tűnnek. Folyószövegek ezek, hatalmas, egyetlen lélegzetvételre írt, oldalakon át tartó, véget érni nem tudó / nem akaró mondatokkal — és most mégis az életműsorozat *Összegyűjtött verseinek* szerves részeként állnak előttünk.

Az első benyomásait gyűjtő olvasó számára merésznek hathat e tény: a *Szó és csend között* szövegeit „Beney Zsuzsa határozottan és külön hangsúlyozva verseknek nevezte”.⁵ Sőt, ez a megállapítás — a költő (!) megállapítása — nem csupán az egyszerű olvasó, hanem a szakavatott recepció szemében is különösnek tűnhet. Ezt bizonyítja többek között az is, hogy a *Csönd és hallgatás között* szövegeit a kötethez írt önálló, önmagában véve is művészi alkotásnak te-

Összegyűjtött versek II.
i. m. 253.

⁶Pór Péter: *Előszó*.

In: Beney Zsuzsa:
Csőnd és hallgatás között.
Összegyűjtött versek II.
i. m. 5, 8–10.

⁷Poétikai elemzésünk a *Csőnd és hallgatás között* című kötetben 1993 után most ismét megjelent *Szó és csend között* című versfüzére koncentrálnak. A *Tükör és tükrkép között* című írás poétikai jegyei több ponton eltérnek a *Szó és csend között* szövegeinek poétikai jegyeitől, és bár a *Tükör és tükrkép között* a *Szó és csend között* folytatási kísérleteként született — és így a *Csőnd és hallgatás* című kötet méltó része —, jelenlegi elemzésünknek e poétikai jegyek különbsége kapcsán csupán érintőlegesen lesz tárgya.

⁸Máthé Andrea:
A hallgatás nyelve.
Vigilia, 2009. október,
781–785.

kinthető bevezető tanulmányában az életművet kiválóan értő kritikus, Pór Péter is „prózaszövegeknek” nevezi: „Beney Zsuzsa prózaszövege a költői lélek archetipikus világtapasztalatát írja újra.”⁶

Elfogadva ezen írások esszékként vagy prózaszövegekként történő megközelítéseit és értelmezéseit, mégis megkísérelnénk most egy lehetséges másik nézőpontból: a versvalóság nézőpontjából kibontani elemzésünket. Tisztelettel vizsgálódásunk alapjául véve a kötet költőjének, Beney Zsuzsának meghatározását, mely szerint e szövegek: versek, a kötet szövegerdejében sétálva, *szó és csend között* megkíséreljük megtalálni azokat a vonatkoztatási pontokat, azokat a szövegerdő sűrűjében megbújó titkokat, melyek hitelesíthetik, (jelen)létükkel igazolhatják a *Szó és csend között* kötet szövegfüzérének versvalóságát.⁷

Miért kísérünk meg beszélni tehát a *Szó és csend között* versvilágáról? Mindenekelőtt azért, mert Beney Zsuzsa versvilágként beszélt róla. Ennek az alkotói szándéknak tiszteletben tartása pedig elégséges alapot nyújthat arra, hogy némileg módosítsuk kérdésfeltevésünket. A kérdés tehát — a költőnő által meghatározott műfajon alapulva — elsősorban talán nem az, hogy a *Szó és csend között* mint verset vagy mint prózát olvassuk-e, hanem az: *miért vers* az, amit olvasunk? Melyek azok a poétikai jegyek, melyek megte-remtik és megőrzik a *Szó és csend között* versvalóságát?

A mondhatatlan bűvöletében

E poétikai jelenvalóság mindenekelőtt talán nem más, mint a kötet egészének tere és gondolatvilága: a *közöttiség* tapasztalata. A kötetben szereplő valamennyi írást a címetől egészen a szavak lelkéig, a metaforáig egy sajátos, Beney Zsuzsa költészetére oly nagyon jellemző *között-világúság* járja át.

Máthé Andrea *A hallgatás nyelve* című esszéjében a következőket olvashatjuk: „A nyelv és a hallgatás közös határán akkor vagyunk, amikor a kimondhatatlant próbáljuk megnevezni. Ez a kísérlet határhelyzetre — önmaga határhelyzetére — irányítja a figyelmet. A határhelyzetek az emberben a létét meghaladóval való találkozást tudatosítják. (...) a misztikus (el)beszélő tudja, hogy a kimondható nem elégséges élményének közvetítéséhez, de a teljes hallgatás is lehetetlen róla. (...) nem juthatunk el egy konstans értelemhez vagy jelentéshez, hanem egy metaforikus kifejezés értelmezése újabb metaforikus kifejezéssel történik, s így mindig közelítés lehetséges, de megragadás nem. (...) A leírás ezért „helyettesítő nyelvvél” történik, melyet ‘a szakralitás nyelve’ kifejezéssel jelölök, s amely — feltételezésem szerint — a költői nyelvvél érintkezik és tart szoros kapcsolatot.”⁸

E fenti gondolatok a misztikus próza nyelvének vizsgálata közben születtek, s e próza nyelvét az író ’a szakralitás nyelvének’ nevezi, felfedvén szoros kapcsolatát, sőt érintkezését a költői nyelv ontológiai státuszával. Hiszen maga a költői nyelv az, amely a leg-sűrítettebben „helyettesít”, tehát amely mindenekelőtt nem a jelen-

lét, hanem a hiány helye, a körülírt szóvátehetetlen metaforikus hiányalakzata. Beney Zsuzsa írásaiban, a *Szó és csend között* verseiben a szöveg költői erejében rendre megtapasztalhatjuk mondhatatlant megtestesítő határhelyezeteinket *vers és próza, hajnal és reggel, ősz és tél, haldoklás és halál, teremtés és születés, szerelem és örület, sors és végzet között*.⁹ A kötet végtelennek tűnő mondataiban a konstans értelemhez való eljutás lehetetlensége, témáiban az egymáshoz oly közel álló léttartományok közötti rés tapasztalata ölt testet.

⁹A kurzivált felsorolás a *Szó és csend között* kötet fejezeteinek címeit tartalmazza.

„... az éj és a hajnal közötti szakadékon már túljutottunk, és most, a másik kopár mélyedésben járunk (...) a hajnal-tól a reggelbe vezető ösvényeken, a tér olyan képzeiteiben, amelyek tudatunkban az idő elképzelhetetlenségét fordítják át egy nyelvnek, a nyelv felismert összefüggéseinek meg nem értett szavaira — úgy járunk a zizegő zúzmarában, (...) hogy lépésről lépésre érezzük azt, ahogy az éjszakai feketeség, az álom öntudatlansága lassan átadja helyét a reménytelenség mélyebb öntudatlanságának, és az alvás magánya a kétségbeesés ólmos lemezei közé préseli a lelket, mely valószínűtlen valóságával szakadt el az időtől...”¹⁰

¹⁰*Hajnal és reggel között*, in Beney Zsuzsa: *Csőnd és hallgatás között. Összegyűjtött versek II.* i. m. 23–24.

¹¹Pór Péter: *Az egyetlen vers költője*. Holmi, 2002. július, 937.

¹²Beney Zsuzsa: *Összefüggések*. In: B. Zs.: *Hulló idők. Összegyűjtött versek I.* Gondolat, Budapest, 2008, 520.

¹³Gondolhatunk itt Beney Zsuzsának a szintén a közönliség problematikáját megtestesítő *Két parton* című kötetére, vagy a *Téltre és a Tárgytalan létre*, melyekben a *Szó és csend között* szóáradatához képest, sőt a korábbi Beney-lírához képest is mindenképpen egyfajta nyelvi redukció valósul meg.

A konstans értelemhez való eljutás lehetetlensége Beney Zsuzsa lírájában oly módon testesül meg, hogy *szüntelenül ugyanazt a verset ír*¹¹ életművében egyetlen gondolat, egyetlen szó, mint a teremtés maga, variációk végtelenjét szólítja a létbe. A *Szó és csend között* versfűzérében éppen úgy, ahogy a költőnő valamennyi kötetében, minden gondolat mintha az előző sajátos metamorfózisa volna, mely átváltoztatja, és — ugyanakkor — minden átváltozásában felül is írja önmagát, jeleként e metamorfózisban a teljes megnevezés lehetetlenségének, a szövegek metaforikusságában pedig költői lényegének.

„A szél széttépte a pókfonalat. / Szakadás szó és jelentés között”¹² — írja a költőnő egy korábban kötetbe föl nem vett versében. A mindenkori költői nyelv ebből a szakadásból táplálkozik, a szakadás szülte hiányt mutatva fel önmagában. Ugyanaz az éltető ereje, ami a kínja is. A *szó és jelentés közötti szakadás* összeöltésének reménytelen kísérlete legautentikusabban a költészet kísérlete. Ez a kísérlet — pontosabban a kísérlet reménytelensége — pedig a sűrű elnémulásban, a minimummá redukált költői nyelvben¹³ éppen úgy hitelesen megélhető, mint ahogyan megélhető a szavak áradásában, ahol a mondhatatlan kínja nem az elhallgatás sűrű cseppjében, hanem az egymásba hullámzó szavak zuhatagában érhető tetten. Beney Zsuzsa versszövegeiben a konstans értelemhez való eljutás lehetetlensége szüli a sza-

vak áradását. A *Szó és csend között* szóáradatában paradox módon éppen szavaink tehetetlensége formálódik szöveggé — e tehetetlenség megszüntetésének reménytelen költői kísérletében.

„ezt a mindig sötét víztükröt
(...) amelynek hideg avarillata
a gyermekkorból és a költészetből felmerülő
szőlők és almák emlékszigeteit úsztatja
érzéki és egyben fényes hullámain (...) nemcsak
azért kerestem fel, reggel és alkonyatkor,
hogy révedezésem pillanataiban meghalljam
az idő percegését (...) — hanem
éppen ellenkezőleg, idő és időtlenség foly-
tonos egymásba fordulásáért (...),
a levegőbe fagyó szavak képzetének
képtelenségéért — egyszóval azért, hogy foly-
tassam (...) a ritkás párbeszédet,
melynél egykor talán jobban kívántam az ábrá-
rándos magányt, és a vadcitromfa szúrós ágá-
zatából magam mélyesszem körmeim alá új-
ra és újra annak a felismerésnek a töviseit,
hogy elbírhatatlan az a világ, melyben az is
megszólítható, aki nincs.”¹⁴

¹⁴Vers és próza között,
in Beney Zsuzsa:
Szó és csend között.
In: B. Zs.: *Csönd és hall-
gatás között*. Összegyű-
jtött versek II. i. m. 18–19.

„Felmerülhet a kérdés, hogy ha közölhetetlen egy tapasztalat, akkor miért győzi le a közlés vágya a közlésképtelenségét? A kérdés (...) a legszembetűnőbben az ember és az emberi nyelv határa-
ira irányítja rá a figyelmet (...) rákényszeríti a megszokottat (min-
dennapit), hogy teremtse meg önmagából e rajta kívül lévő, de vele
érintkező kimondhatóságát. Mindezt úgy kívánja megtenni, hogy
közben a kimondhatatlan nyelve ne tűnjön el, de áttetszően benne
legyen a kimondottban.”¹⁵ A *Szó és csend között* már címében is a
fent érintett kimondhatatlannal való küszködés terét jelöli ki saját
világaként: a kötet mondatzuhatagainak fátyolán a kimondhatat-
lan jelenléte szűrődik át.

¹⁵Máthé Andrea:
A hallgatás nyelve,
i. m. 783.

¹⁶Weöres Sándor:
Beney Zsuzsa lírájáról.
In: *Költők egymás közt*.
Szépirodalmi, Budapest,
1969, 39.

A Beney-versek „anyagtalannak, átlátszó fényfátyolnak”¹⁶ hat-
nak. E szavakkal vezette be a szépirodalomba Weöres Sándor
Beney Zsuzsa költészetét a költőnő pályájának hajnalán — e weö-
resi, metaforikus jellemzés pedig a *Szó és csend között* poétikája kap-
csán is kiválóan megállja helyét. Az átlátszás, az áttetszés mindig
két tartomány között teremt kapcsolatot, az átszűrődés eseménye
mindig közöttek térben történik. Így az az *anyagtalan, átlátszó fény-
fátyol* jelleg, melyet Weöres Sándor a Beney-líra lényegi kisugárzá-
saként határozott meg, egyszerre lehet metaforája Beney Zsuzsa
költői nyelvének — így most tárgyalt kötetének is (!) —, és egy-
szerre lehet metaforája a mindenkori költészet közöttek, misztikus
státuszának.

Mítosz és el-nem-rejtettség

¹⁷Vö. Martin Heidegger:
A műalkotás eredete.
(Ford. Bacsó Béla.)
Európa, Budapest, 1988.

E Weöres Sándor-i kép, az *anyagtalán fényfátyol-szövet* áttetszősége talán a mindenkori műalkotás heideggeri *el-nem-rejtettségének*¹⁷ metaforájaként, sőt matériájaként is értelmezhető. Heidegger az igazság görög szavát, az *αλήθεια*-t (*alétheia*) fordította *el-nem-rejtettség*ként, kifejezvéen ezzel azt a görög szóban eredendően benne rejlő bölcsességet, hogy az igazság nem tényszerű és eleve hozzáférhető valóság, hanem olyan létező, mely sem előlünk egészen elfedve, sem előttünk teljesen feltárulva nincs, hanem e két állapot, az elfedtettség és a feltárulás *közötti* létmódban rejtekezik, a megismerés teljességgel soha meg nem valósulható folyamatos aktusában *történve*. Heidegger munkája, *A műalkotás eredete* szerint éppen ebben az *el-nem-rejtettség*ben van jelen *eseményként* a műalkotás. Beney Zsuzsa a magyar lírában egyedülálló módon *anyagtalannak, átlátszó fényfátyolnak* ható költészete, mely a *Szó és csend között*ben is ebből az anyagtalán anyagságból szövdött, nyelvi matériájában a költészet lényegét sejteti.

El-nem-rejtettségükkel, a között terének jelenlétével ezek az írások mintha a létbe vetett ember szemlélődésének alapközegét képeznék le. Beney Zsuzsa kötetének szövegvilága egyszerre szemlélődő és érzéki, mint a misztikusoké — saját magába Möbius-szalagként visszakanyarodó mondataival pedig egyszerre rendszerező és absztraháló, mint a filozófusoké. A *Szó és csend között* az érzéki és az absztrakt közötti térben, ezek ötvözéséből keletkezett. Az a tér pedig, ahol ez a két világ, az érzéki és az absztrakt tartomány egyesül — pontosabban, ahol ezek a valóság tartományok még nem váltak el egymástól —, a Szókratész előtti bölcsélet világa. Beney Zsuzsa költői nyelvének matériája és költői látásmódja, amellyel mindenben megsejti és megsejteti a benne rejlő mitikus erőt, a preszókratikus filozófia világát idézi meg. A mítoszok világából még élő forrásként táplálkozó, a természet érzéki-fizikai tapasztalásait az absztraháló bölcséleti gondolkodással költői nyelven ötvöző, a saját megszületése pillanatában álló görög filozófiáét: azét a filozófiáét, mely megteremtette az *αλήθεια* titokzatos fogalmát. A költészet maga pedig mi volna más, mint a létünkön való tűnődésnek (mely minden filozófiai gondolkodás forrása), a titokzatos létezés szemlélésének legsűrítettebb és nyelvi legmagasabb foka, az *αλήθεια* nyelvi megtestesülése?

Beney Zsuzsa „költő volt, annyira feltétel nélkül és átszellemülten költő, ahogy ma már kevesen mernek és tudnak azok lenni” — írja róla Pór Péter az *Összegyűjtött versek* első kötetének bevezető tanulmányában.¹⁸ A *Szó és csend között* szövegfüzére a maga mitikus szövetével a létbe vetett ember eredendően költői látásmódjához tér vissza. Ahhoz az ősbeszédhez, mely ösztönösen mindent metaforikus képekben nevezett meg, megteremtve az emberiség archetípusos képzetait és mítoszait. Ezzel a világlátással pedig a *Szó és csend között* kiválóan illeszkedik Beney Zsuzsa egész költői életművének poétikájába.

¹⁸Pór Péter: *Előszó*.
In: Beney Zsuzsa:
*Hulló idő. Összegyűjtött
versek* I. i. m. 5.

Mitikus szöveget sző ez az életmű mindenekelőtt motívumhasználatában, hiszen élővé és sajátjává teszi kettős gyökerű — zsidó-keresztény és görög-római — európai kultúránk mítoszok béli motívumkincseit, sőt Beney Zsuzsa lírája táplálkozik a népköltészet és a népdalvilág sajátos képi- és formakincseiből is. Ez utóbbinak legszébb példája az 1986-ban született, és az 1990-ben megjelenő *Tűzföldi tájban* önálló egységként szereplő *Madárka*, mely egyik gondolatában emberi létünk lényegét éppen a mitikus látásmódban határozza meg: „Nem képek között élünk. Jelképek között. Emberi létünk lényege ez.”¹⁹ Átjárja a mitológia Beney Zsuzsa költészetét az ősi történetek személyes hangvételűvé lényegült újraírásaiban (*Orpheus és Eurydiké, Orpheus vagy Eurydiké*), jelen van a költőnő műveinek búvópatakként fel-felbukkanó és vissza-visszatérő motívumaiban: a tükör és a víz csodájában, a tükröződés jelenségének Narcissushoz kötődő mítoszában, az Isten szava által létrejött teremtés ószövetségi motívumának vagy épp Krisztus szenvedésének és halálának, a megváltás és megváltathatás kérdésének kontextusában.

Beney Zsuzsa lírájába azonban nem csupán az emberiség többezer éves archetipusos képzeteinek fonalát szőtte bele. A költőnő képes volt maga is meglátni a valóságokban rejlő titokzatosokat, képes volt megteremteni e valóságokból saját mitologikus rendszerének szövetét. Ez a tett pedig, mely a *Szó és csend között* írásaiban is végrehajttatik, felülírhatatlanul költői tett — a *költői* szó eredendő értelme szerint. Mert „az emberiség előbb tudott versben beszélni, mint prózában” — írja egy esszéjében Kosztolányi Dezső. „Amikor az első ember kinyitotta szemét bölcsőjében, mely az egész földgolyó volt, fölördített azon való ámulatában, hogy erre a világra született, s az indulat, fájdalom, rajongás ütemes szavait gügyögte. Ivadékaik csak később tanulták meg a prózát. (...) A vers mindnyájunk anyanyelve.”²⁰

Ez a költői-mitikus beszédmód előbb létezett a prózáinál, ebből a költői-mitikus beszédmódból és világlátásból szövéődtek a világirodalom legelső szövegei: ebből sarjadt ki az irodalom maga. Ebbe a lényegét tekintve költői látásmódba simul a *Szó és csend között* kötet saját mitológiája is a kötet folytatási kísérletével, a *Tükör és tükrökép között* című írással egyetemben, mely immár az *Összegyűjtött versek Csönd és hallgatás között* című kötetének szerves része.

„LÁTTAM a tenger tükrét nyugalmasan végigsimulni a horizont széléig,
(...) láttam éjszaka is, amikor a Holdat,
édestestvérét, anyját és szerelmesét fogadta
be, és sugározta vissza az égre, e két gyöngy-
kagylót, (...) az egyiket betakar-
va vékony selyemleppellel, a másikat,
magát is tükröt, egy láthatatlan sugárzás pá-
rájába öltözötte. (...) A víz
és a hold egyenműek, és nemcsak abban,

¹⁹Beney Zsuzsa:

Életem élete.

Összegyűjtött versek III.

Gondolat, Budapest,

2008, 79.

²⁰Kosztolányi Dezső:

Ábécé a versről és költőről.

In: K. D.: *Nyelv és lélek,*

i. m. 433.

hogy mindkettő női princípium. Egynemű-
 ek teremtettségük rejtelmességében, a vizek
 ősi surrogásában és a ráfigyelő hold éles
 csendjében. Egyneműek keménységükben
 (a víz a legkeményebb anyag), és ugyanígy
 keménynek tűnik a kihűlt hold ezüstlapja —
 és mégis, mindkettő lágynak is tűnik, hul-
 lámzónak az egyik, változónak a másik, ösz-
 szekötve az árapály misztériumával. A
 gyöngy tompa, langyos szívárványossága és
 az ezüst hidege, mindkettő legendák és me-
 sék alakjaival benépesítve. A víz a jelen és a
 jövő, a születés közege, a világ szüle-
 tésétől a gyermekéig — a hold a múlté, kihűlt
 és élettelen. Mégis testvérek ők, de szerel-
 mük nem a testvérszerelem szenvedélye,
 nem a bűnön is átvélő vad vágy, a hasonló
 anyag egyesülésének kiáltása, és nem is a
 szelíd egymásmellett-élés nyugalma. Ősibb
 és tudattalanabb szerelem ez, (...) a meg-
 különböztethetlenség vágya. Ha nem is látjuk
 a holdat, ezüsthídja megjelenik a víz fodra-
 in, és ha sokáig nézzük a holdat, egyszerre
 csak meglátjuk benne a teremtés ősi vizei-
 nek párját, a lélegzettel átjárt párát, mely-
 ről nem tudjuk víz-e vagy lehelet, és meg-
 halljuk az egy szó nyomán kiszakadt hangot,
 mely már-már levegő: legyen.”²¹

²¹Tükör és tükörkép között,
 in Beney Zsuzsa:
 Csönd és hallgatás között.
 Összegyűjtött versek II.
 i. m. 244–246.

„A vágy nyelve”

A mindenkori költő — önnön emberi törekénységének korlátain
 belül — mintha a világot saját szavával teremtő Isten munkáját va-
 júdná újjá szavaival való küszködésében. De míg Isten egyetlen sza-
 vával, a könnyedség és szabadság evidenciájával magát a létezés
 formálta meg, addig a költői nyelv azt mutatja fel önmagában, hogy
 teljességgel nem tud megnevezni. A költői szöveg nyelvében „fel-
 fedí — Iser kifejezésével élve — saját ‘kitöltetlen vagy üres helyeit’.
 (...) A kettősségek közti résben talál rá arra a nyelvre, amely egy-
 beesik a szeretet/szerelem diskurzusának nyelvével.” A költészet
 nyelve „a vágy nyelve”.²²

²²Máthé Andrea:
 A hallgatás nyelve,
 i. m. 783., 781.

Ilyen vágy-nyelv a Szó és csend között nyelve is, melynek szenvedé-
 lyes mondatzuhatagaiban nem a mondhatatlan kimondása tör-
 ténik tehát, hanem a mondhatatlan tükröződése valósul meg: a szó-
 veg hullámai mindvégig a „kettősségek közötti rések” „kitöltetlen,
 üres helyei” körül kavarnak, nem lelvén meg sehol sem saját
 végső, nyugalmi helyzetüket. Mert a szenvedély sohasem a megta-

lálás: mindig a keresés állapota. A szenvedély anyanyelve pedig a vágy nyelve, mely önmagát az én és a Te közötti — betölthetetlen: parányi, és mégis végtelen — résben bontakoztatja ki.

Talán éppen szavaink elégtelensége ellen küzdve valósítja meg a *Szó és csend között* az elszivárgás inverzét: a szavak áradását. Ebben a fokozott intenzitású nyelvi jelenlétben a gondolatok nem lezárulnak, hanem továbbtükröződnek. Úgy tükröződnek azonban tovább, hogy mindvégig megmaradnak a mondhatatlan poétikai alaptémái: a halál, a szerelem és a világmindenség egymást metsző tartományainak erőterében. A költészet valamiképpen mindig e megismerhetetlenségükben és megnevezhetetlenségükben közös tartományokkal — szerelemmel, halállal és világmindenséggel — áll összefüggésben. És ha tematikusan e tartományoknak csak egyike van jelen, fogalomkörük létközössége miatt, a képiség és a gondolattársítás révén a szöveg önmaga terébe vonzza a másik két tartományt is. A lényegét tekintve metaforikus költői nyelv tehát e tartományok átjárhatóságát, egymással való behelyettesíthetőségét, egymásban való tükröződését teremti meg.²³ Ez a poétikai-ontológiai tükrözöttség és felcserélhetőség jellemzi a *Szó és csend között* versfüzérének nyughatatlan szellemi szenvedélytől fűtött vágy-nyelvét is.

²³Vö. Jorge Louis Borges: *Az Alef*. In: *A halál és az irányítú. Elbeszélések*. Jorge Louis Borges válogatott művei I. Európa, Budapest, 2008, 320–339.

„A SZERELEM mint örvény sodor magával abba a mélybe, hol az önmagában forgó anyag, áramlásának rejtélyességével, más sűrűség érzékcsalódását adja, és ezzel megmutatja igazi lényegét, (...) úgy tűnik, hogy benne tömörül össze a világ lényege, mely cseppként magába fogadja és önmagába zárja a nélküle híg létezését, (...) az anyagba költöző isteni erő, Isten szívdobbanásának ritmusa irányítja, az égi szerelem pulzusa, melyben Isten hol összekapcsolódik a világgal — időtlensége örökké tartó pillanatában — hol megszakad tőle, egy másféle időtlenség végtelenségében...”²⁴

²⁴Szerelem és örület között, in Beney Zsuzsa: *Csőnd és hallgatás között*. Összegyűjtött versek II. i. m. 158–159.

A belső struktúra tükörképei

Az eddig tárgyalt poétikai jegyeken túl a *Szó és csend között* szöveg-egységei mind belső struktúrájukban, mind pedig az írások vizuálisan érzékelhető tagoltságában, a szövegek érzékileg megragadható szintjén a versszerűség valóságjegyeit viselik magukon. A *Szó és csend között* írásai tökéletesen illeszkednek a Beney-életmű lényegileg poétikai alapszerkezetébe.

Ha a kötet szövegekére tekintünk, már az első olvasás élményét megelőzi a szövegtest körüli üres tér tapasztalata. Az egyes ciklusok

kat körülölelő vizuális csend (a szöveg minden oldalon csupán a lap felét-kétharmadát tölti ki) a prózaszövegek képe helyett a verstér-élménye felé mozdítja el a befogadói tapasztalatot — a ciklusok belső tagoltsága pedig a vers térélményét, a versszakokra osztottság érzetét teremti meg. A hozzávetőlegesen azonos hosszúságú szakaszok — melyek mindegyike egyetlen mondat, egyetlen képi-gondolati egység —, valamint a szakaszok között lévő, a gondolatok fonalát egymásba öltő vizuális *csönd és hallgatás* a vers élményét adja, hiszen éppen ez a verset körülvevő és a versszakok közötti csend az, ami vizuálisan elválasztja a verset a prózától. A köztes és a körülvevő csend teremt otthont a megtestesült mondhatatlan, a vers számára.

A *Szó és csend között* fejezeteit egy-egy versnek vagy versciklusnak tekintve komoly hasonlóságot vehetünk észre a kötet szövegfűzése és Beney Zsuzsa más verseskötetei között. A költőnő egész életművét végigkíséri egy különleges kötetkompozíciós technika. Ez a kötet-szerkesztési elv az egyes versesköteteken belüli ciklusok jelentős részét — sőt, többször magát a teljes kötetet — úgy alkotja meg, hogy az azonos felépítésű szakaszokat külön cím nélkül egyetlen cikluscím (vagy kötetcím) alá rendezi. Ilyenek a teljes kötetek közül a *Gyász* (1987) négy versszakos, címtelen egységei, a *Versék a labirintusból* (1992) külön címek nélküli szonettjei, a *Két parton* (2000) címek nélkül álló négy sorosai és a *Tél* (2004) ugyancsak címtelen, haikuszerű háromsorosai. Ilyen a *Csillog, de eltűnik* zömében négy versszakos egységekből álló ciklusa, valamint ilyen az *Elrongyolt részletek* című, háromsoros egységekből felépülő ciklus is, mely ciklusok az *Össze- gyűjtött versek I–III.* kiadása előtt a *Tűzföldi táj* (1990), a *Se tűz, se ég* (2005), valamint *A tárgyaltalan lét* (2003) című kötetekben jelentek meg. E példák közé sorolható továbbá a *Madárka (Tűzföldi táj, 1990)* is, melyben bár az egyes versek nem azonos felépítésűek, mégis, külön cím nélkül következvén egymás után egyetlen szövegívet rajzolnak meg.

Beney Zsuzsa költői életművében tehát felfedezhető egy olyan különleges verseskötet-kompozíciós technika, ahol az adott kötet vagy ciklus egyes versei bár önmagukban is teljes egészet alkotnak, saját címmel nem rendelkezvén éppen így egy versfűzér egészének szerves részeként is értelmezhetők. Ez a szerkesztésmód a hagyományosnak nevezhető kötetkompozíciókhoz képest szorosabb összetartottságot teremt az adott kötetben szereplő versek között. Ilyen összetartottság érezhető a hasonló szerkesztési elvvel eggyé szőtt *Szó és csend közöttben* is, ahol az egyes ciklusokon belül (*Vers és próza, Hajnal és reggel, Ősz és tél, Haldoklás és halál, Teremtés és születés, Szerelem és örület, Sors és végzet között*) az egyetlen mondatnyi egységek már vizuális szerkezetükben is úgy tűnhetnek, mintha versszakok volnának. A *Szó és csend között* tehát mind a köré öltött — a Beney-líra külső szerkezetére szintén jellemző — vizuális csöndben, mind pedig teljes kötetkompozíciójában a versek világba emelhetők, hiszen e szövegvilág a verseskötetek, és kifejezetten a Beney Zsuzsa-féle verseskötetek struktúrájában áll előttünk. Ha pedig a kötet szerkezeti elemzésében a szö-

vegkép vizsgálatáról áttérünk a belső struktúra vizsgálatára, a külső (vizuálisan érzékelhető) alakzatokból a belső alakzatokhoz (melyek minden bizonnyal önmaguk tükörképeiként teremtik meg a szöveget külső alakzatát), e vizsgálódás során is olyan belső szerkezetet találunk, mely kimutatható a teljes Beney-életműben: olyan belső alapsztruktúrát láthatunk itt, mely lényegileg a versek világára jellemző.

A *Szó és csend között* szövegeit olvasva az egyes mondatok — egyes versszakok — belső ritmusában a fúgák egyazon zenei témát variáló löktetését érezzük: az adott motívum végére érve nem a lezáródás megnyugtató aktusát, hanem a hangsor-gondolatsor újramegzését, továbbfűzését tapasztaljuk. Újra és újra felizzik, s belobban az az olthatatlan dallami-szellemi tűz, mely a mondhatatlan mondásának reménytelen, belső kényszerét és kínját lobogja el. E kínban a dallam pedig nem lezárul, nem véget ér — mert lezárulni, véget érni nem tud —, hanem: abbamarad, ahogy ezt maga a költő is jelzi kötetének záró gondolatában: „Ezt a könyvet nem befejeztem, hanem abbahagytam...”²⁵ Abbamarad, átlényegül hallgatás: *szó és csend közül* átszivárog a még szűkebb tartomány, a *csönd és hallgatás közötti* tér réseibe.

Ez a belső szerkezet, a képek és gondolatok áradása, önmagukba való visszatérése majd önmagukból történő újbóli kivetése nem csupán a *Szó és csend között* ciklusainak sodrását teremti meg. Ez az önmagában örvénylő áradás, ez a magába Möbius-szalag alakzatként visszahajló szerkezet Beney Zsuzsa költészetének alapalakzata.

Figyelemreméltó, hogy a költő életművében felfedezhető egy olyan egység, melyben ez a fúgaszerű sodrás fokozott erővel nyilvánul meg. A kötetbe föl nem vett versek között találunk hatot, melyek éppen e zenei, gondolati szerkezet kapcsán rendelhetők egymás mellé, és az *Összegyűjtött versek Hulló idő* című kötetének *Magába zárt hullám*²⁶ ciklusát alkotják. Ezek a *Fúga*, a *Gázél*, a *Fúga II*, a *Kóda*, a *Hármas fúga* és a *Kettős fúga*. E ciklus darabjait Beney Zsuzsa egytől egyig az 1992-es illetve az 1993-as esztendőben publikálta a *Kortárs* című folyóiratban, és a kéziratos hagyaték²⁷ alapján feltételezzük, hogy mind az 1990-es évek elején, feltehetőleg 1991 és 1992 körül keletkeztek: abban a két esztendőben, mely a *Szó és csend között* (1993!) befejezése (pontosabban: *abbahagyása*) és a kötet megjelenése között telt el. A *Szó és csend között* fúgaszerűen kavargó, magukba záruló hullámai tehát tökéletesen belesimulnak a költő életének ebben a szakaszában született, egyértelműen verses kompozíciókba.

Beney Zsuzsa költészetében a szavak áradásának, e *magukba zárt hullámok*nak *anyagtalan, átlátszó fényfátyola* valójában mindig stabil, tökéletesen precíz, lágyságában is kemény belső szerkezetet takar. A *Szó és csend között* struktúrája olyan struktúra, mely fegyelmezettségével és mesterien titokban tartott szigorával a mindenkori versek egyik megtartó erejét: a rendet testesíti meg. „Ha meg kellene határoznunk, mi a vers — írja egy tanulmányában Nemes Nagy Ágnes —, a legegyszerűbb megoldást ajánlanám: vers az, amit nem lehet prózában elmondani. A vers elsősorban: struktúra, szerkezet,

²⁵Beney Zsuzsa:
Csőnd és hallgatás között.
Összegyűjtött versek II.
i. m. 219.

²⁶A *Magába zárt hullám*
egy a *Gázél* című versből
kölcsonzótt idézet.
A ciklus címét az életmű-
sorozat szerkesztője,
Daróczy Anikó adta.

²⁷Beney Zsuzsa kéziratos
hagyatékának áttekintő,
vázlatos feldolgozását a
költő lakásán végeztet-
tem el 2007 őszén.

²⁸Nemes Nagy Ágnes: *József Attila: Eszmélet.*
In: N. N. Á: *Szó és szót-
lanság.* Magvető,
Budapest, 1989, 195.

²⁹Beney Zsuzsa: *A titok
és a Másik.* In: B. Zs.:
Möbius-szalag. Vigilia,
Budapest, 2006, 164.

szervezet; így több is, más is, mint részeinek összege; a részek értelme, fontossága, minősége az egészben gyökerezik.”²⁸ Mintha Nemes Nagy Ágnes gondolatait ölténé tovább Beney Zsuzsa egy élete utolsó hónapjaiban írt esszéjében: „...a vers alapegysége nem a szó, nem a hangzás, nem a ritmus és nem is a képek. A vers alapegysége a mondat, mely a mindennapi beszéddel ellentétben nem logikára, nem következetességre, hanem paradoxonra és abszurditásra épül. Hiszen a metafora, minden vers eredeti nyelve, magában is ellentétekre, a valóság és a rejtélyesen kimondhatatlan kettősségére épül, önmagában paradoxon, a gondolat képe, holott sem a gondolatnak nincs képe, sem a képek gondolata.”²⁹

A *Szó és csend között* fő szervezőelve, a képek és gondolatok egymásba öltője és egyben tartója: a mondat. A mindennapi beszéddel ellentétben paradoxonra és abszurditásra épülő, magukba visszavisszatérő, fúgaszerűen sodró mondatok, melyek a mondhatatlant hullámaikba rejtő, metaforikus alakzataikkal a gondolat képét rajzolják meg. A megismerésért és megnevezésért folytatott viadalt írják, melyet *a költőien lakozó ember* egy életen át vív, szenvedélyesen és megnyerhetetlenül.

*„(...) e folyamatosan szimmetrikusnak
ható világ sem egy tengelyen lebeg, nem ki-
egyensúlyozott, mint a mérleg két karja —
mert ha létezésünk a tengely, és születésünk
meg halálunk a keresztbe fektetett rúd két
vége, a folytonos remegésből is meg kell
érezniünk azt, hogy születésünk és halálunk
éppen úgy nem egymásnak megfelelő két
végpontja életünknek
mint ahogyan a szépség sem szorítható
sem a világ magában rejlő, sem a miáltalunk
belátott formái közé
s hogy az, ami a (...) puszta harc és
a puszta játék fölé emel, (...) a beteljesed-
ett jelenlét, mely lelkiünk vizében úgy tük-
röződik, hogy (...) egyben a mi
lelkiünk vízalatti játékának tükörképe is,
nemcsak a veszély vágya és félel-
me, (...) hanem a mámorító
szépségnek és a mámorító kétségbeesésnek
egymásba csapó s egymásban eltűnő jelen-
léte, halálba forgó létezésünkben
míg az óramutató lassan vándorol (...)
a csillagokat záporozó vaksötét felé.”³⁰*

³⁰Sors és végzet között,
in Beney Zsuzsa:
Csönd és hallgatás között.
Összegyűjtött versek II.
i. m. 178, 217–218.

Formula pietatis

Részletek a szerző azonos című, megjelenés előtt álló kötetéből. A cikluscímek magyarul: I. kérések, II. imádás, III. könyörgések, IV. hálaadások.

I. obsecrationes

[tégymint]

mert erős
mint a halál
mert örök és
ellenállhatatlan
megszentelt és
fényt árasztó
sötétbe taszító
homályosból
kitisztult tükör
átfordulva
színről színre
valóságba
érzékekbe
forrón jéghidegen
átjár és vonz
magához
magának akar
nem hagy
kéri követeli
küszöbödön
kérelmi hogy tégy
mint egy pecsétet a
te szívedre
jelet a te testedre mert
erős mint a halál
lángjai a tűznek
lángjai az
ő
félelmes édes
tüzei
körülvesznek
kívoül belül
átölelnek
kemény mint a sír
mégis mégis
megszentelnek
mindörökké
mindörökre

már mintha
most
itt
is

[védelmező vár]

legyél menedék
erős bástya fallal
körülvevett kert
áldó kéz
tisztá beszéd
ajkadról ajkamra
kedves szó
megújító
szabadság
lelkemben
erő
egyedüli
bizodalom
reménnyel
telt
üresség
szavaddal
telített
csönd
semmi
más

II. oratio

[csodálatosan ragyogsz]

felfénylesz
felcsillansz
megmutatkozol ahogy
egy-egy kis
szilánkját megtisztítod a
tükörnek amibe csak

nézek nézek
látás nélkül
láthatatlanul vagy
ott kereslek
mégis ahol ahogy
várod várom
minden nap
várakozom minden
pillanatban arra hogy
felfénylesz csodálatosan
ragyogsz körülöttem
bennem tisztán
engeded engedsz az
érzékelés csatornáin
érzetein áramlani
beengeded magad
hozzám beengedsz
hozzád hiánnyal
betelve betelítve
átölelve
ígérettel hosszúsággal
magassággal szélességgel
mélységgel a
lélek legfelsőbb
csúcsán fordul át a
test és a majdnem
elég határán csak
árad árad árad a
ragyogásban
fényben
csillanásban
szilánkos részletekben
cserepes darabkákban
repedezett törmelékben
odahagyva odavetve
sorsára
sorsa maradékára

[tökéletes]

gyűrődéseket mintáz a
kitarajozó víz a
homokra ahogy saját
maga alá
gyűri magát
kicsap és visszahúzódik

kihömpölyög beszívódik a
mély felé tetején az
újabb hullám
áramlás jön
jön közeleg felém
elér
bokám köré piciny
homokdűnéekkel rajzolja a
víz alatti tájat
épít miközben egyre csak
mintázza vonalazza
gyűri csiszolja a
varázsos szép művet
egyre csak szippantja
és visszaáramoltatja
magát befelé kifelé
besodor magával
magához simogat
körülölel fenntart
ringat
körülvesz körbefog
tart
megtart nem enged
elveszni magától
eltékozolni
magamat
benne

III. postulationes

[hogy mindazt amit]

kezedbe
letettem adtam a
lemondás igazába
helyeztem amit
akartam mégis
amivel
se élni se halni
nem
lehetett
szabadott
adatott csak
káprázat
földre sújtó

áhitat kegyelmi
idő
valóságosnál is
még valóbb
tünekény
rabság-szabadulás
lett
volna ha van
mégis miért hogy
ennyire
beletép testembe
beleváj lelkembe
de
add hogy ne
kérdézzem ne
kérdézzek
csak engedjem
homokszemekből
gyöngyöt érleljen a
kín a gyötrelem
hófehér gyöngy
legyen

IV. gratiarum actionis

[mert csodálatosra]

alkottál és
világodat szétárasztod
bennem bennünk mert
rettenetes ez a
csoda
tágasságait belakják
angyalok démonok
gyönyörűséges egek
borzadályos poklok
csillagokra függeszkednek
vágyaink csitítanak
csillagos könnyeink
eltérítenek
visszahoznak
vonzanak
taszítanak hozzád
mert mégiscsak
csodálatosra alkottál

formálsz engem
ismersz engem
akarattal
törvényeddel
megpróbálsz engem
megsebzél meggyógyítasz
gyolcsaidba betakargatsz
kiáradsz bennem
tőlem
megvonod magad
szükségem idején
távol maradsz itt vagy
suttogásomra sírásomra
sóhajomra
hogyha hallgatsz

[mert parancsba adtad]

hogy ott legyenek mindig
amikor és ahol
lépdelek legyenek bár
hegyen völgyön
tengeren lépteim
űzzön bár távolság
taszítson közelség
vonzzon az úttalan
lépdeljek félelmeken
borzalmakon
iszonyatokon a
kietlenség pusztaságain
ormain lakomáin
át a magány a sokaság
folyosóin útvesztőin ott
lesznek ott
vannak mellettem
velem bennem
angyalaid
karcolás sem
érhet kő lábamat nem
sértheti mert
nem teszed hogy
amit ígértél
nem teszed
meg

A kereszt esztelensége

Pilinszky Pascal-képéről

„Nem hinnünk kell Istenben,
hanem szeretnünk kell őt.”
(François Mauriac)

„Csak a szenvedő Isten segíthet.”
(Dietrich Bonhoeffer)

1.

1975-ben született Pécsen.
Költő, kritikus. Legutóbbi írá-
sát 2010. 8. számunkban
közöltük.

Fogadást ajánlott Isten létére, gondolkodó nádszálnak nevezte az embert, borzongással töltötte el a végtelen terek eszméje: Blaise Pascal (1623–1662) teológiai gondolkodásának főbb elemeit hihetőleg az ismeri, aki műveivel, munkásságával netán sosem került közelebbi kapcsolatba. A janzenista hitbölcsélet s egyben az európai tudomány- és művelődéstörténet korszakos alakját Pilinszky János is legfontosabb, legkedvesebb szerzői között tartotta számon. Hölderlin, Kierkegaard, Dosztojevszkij, Rilke, Kafka és Weil társaságában találjuk a költő személyes kánonjában. Mégsem egyszerű megválaszolni a kérdést: hogyan olvasta, hogyan értette e modern kori lírikus a tizenhetedik századi gondolkodót. Meglehet, csak a pusztá leírásig jut, aki kapcsolatuk mélyebb rétegeit fejtené föl. S ez elsősorban Pilinszky sajátos olvasási és idézési gyakorlatából következik.

E sorok írója többre tartja Pilinszky értekező prózai életművét, mint általában az értelmezők. Olvasatában a költő esszéi, cikkei, de még levelei és naplójegyzetei is a versekből kiolvasható világkép árnyalásában, részletezésében, cizellálásában játszanak múlthatlan szerepet. A vallomásosan meditatív esszényelv eszközeivel egyfelől egzisztenciális és teológiai kérdéseket érintve, másfelől sajátos, személyes irodalom- és vallástörténeti kánont vázolva föl. Hallatlanul érzékeny, pontos és következetes írások ezek — amennyiben egy-egy tételüket többször, több változatban előadják, a hivatkozott szerzők tekintetében pedig ugyancsak a kiválasztottakra hagyatkozó elmélyültség elvét követik. Igazat kell adnunk a szaktudósoknak: Pilinszky „hihetetlen bátorsággal és radikalitással mer lényegében néhány névre szorítkozni”, „kevés, redukált gondolatát újra meg újra élénk állítja” (Radnóti Sándor: *Pilinszky kánona*).

Az alábbiakban — a talált szöveghelyek időrendjében haladva — azt vesszük sorra, mit írt, miként nyilatkozott Pilinszky Pascalról, pontosabban a maga Pascal-élményéről. Szűkebben: a főműnek tekinthető *Gondolatok (Pensées, 1670)* által kiváltott hatásról. (Az Osiris Kiadó Hafner Zoltán gondozta Pilinszky-életműsorozatának kötetei névmutatóval segítik tájékozódásunkat.)

Először egy Új Ember-beli cikk említi Pascal nevét. Az önzés istentelen magányát a vallásos lélek békéjével szembeállító sorok, az eseti hivatkozás hitvalló intimitása Pilinszky publicisztikájának alaphangját üti meg: „Pascal mondja valahol, hogy az önző ember nem bírja az egyedüllétet. S valóban: a vallásos ember önmagából és Istenéből táplálkozik, és másoknak a tápláléka. Az önző épp fordítva: másokból kíván örökösen táplálkozni, és másokból kívánja éltetni önmagát.” (*A teljesség felé*; 1963. október 27.)

Néhány év múltán már teljes cikk, mégpedig terjedelmes húsvéti elmélkedés teszi egyértelművé Pilinszky Pascal iránti vonzalmát — egyúttal Jézushoz küszködve ragaszkodó, sajátos katolicitását. (Nyilvánvalónak tetszik: a költő ehhez talált életre szóló mintát és ösztönzést Pascalnál.) A *Pascal húsvétja* című írás az ünnep misztériumát, a húsvét lelkiségét a francia bölcselelő Jézusról valló szavaival taglalja, értelmezi, tolmácsolja. A bevezető rész Pascal munkamódszeréből, a cédulázás gyakorlatából mélyebb tanulságot vezet le: „A rögtönzés és a rend ellentmondásos erényeit kívánta egyesíteni így”, egyszerre kívánva hatni „a szívre és az értelemre”. (Itt jegyezzük meg: a szerző halála után kötetbe rendezett és kiadott *Gondolatok* címe eredetileg *A keresztény vallás apológiája* lett volna.) Az eszmeűzés gonddal figyelmeztet Pascal különös időszerűségére: „Pascal bizonyos értelemben a modern nyugtalanság atyja. Húsvét közeledtével alig akad hát kései örökösei számára vonzóbb feladat, mint kikeresni e gondolatvilág, a »pascali égbolt« húsvéti csillagait, körül a passió csöndjével, fekete gyászmezőivel. / Vezércsillagul a 729. gondolatot választanám: »Nemcsak Istent, de magunkat is — írja ebben Pascal — egyedül Jézus Krisztus által ismerhetjük meg. Hasonlóképpen az életet és a halált is. Jézus Krisztuson kívül nem érthetjük meg se az életünket, se a halálunkat, se Istent, se önmagunkat.« / Mindennél fontosabb tehát számunkra Jézus megértése, szakadatlan követése egészen a kereszting, s a föltámadásig.” Ezután kommentár nélküli idézetek következnek Jézusról; mígnem a zárlat azt a Pascal-mondatot citálja, amelyet Pilinszky személyes és költői krédójaként is fölfoghatunk: „Végezetül pedig álljon itt Pascal zaklatottan és örökösen kutató szívének híres mondása, mit a szerző mint Isten beszédes csendjéből jött személyes üzenetet őrizgetett magában: / »Vigasztalódj, nem keresnél, ha már meg nem találtál volna.«” (Új Ember, 1967. április 2.)

A *Három mai magyar költő* Rónay György, Juhász Ferenc és Weöres Sándor költészetét méltatja. Irodalomtörténeti észjárás tekint itt vissza Rónay kapcsán Babitsra, az Ó- és az Újszövetség elváló szellemiségét Pascal (és Kierkegaard) példájával világítva meg: „A próféták számára a szereposztás többnyire világos. Az Újszövetség fényében azonban én vagyok a tékozló fiú, a megtérő bűnös és a farizeus egy személyben, s még az is meglehet, hogy egyszerre. Babits Jónása ilyen értelemben újszövetségi Jónás. Rónay kivételes érdekessége vi-

szont, hogy Kierkegaard és Pascal újkori evangéliumi hitét a régi próféták hangjára vagy éppen önkívületére fordítja le.” (Új Ember, 1967. október 22.)

Az önzés és a magány már ismerős gondolata tér vissza egy néhány hónappal későbbi jegyzetben: „Találóan mondja Pascal, hogy az önző ember nem tud maga maradni. Kivonulása valójában csak még mélyebb beöltözés a világba, a világtól kicsikart lehetőségekbe — történjék bár ez négy fal között vagy magányos szigeten. A világból csak az önzetlen tud visszahúzódni, az, aki a világból is a világért vonul vissza.” (*Katolikus szemmel [XV.]*; Új Ember, 1968. február 25.)

Illyés egykorú — a hivatalos irodalompolitika által is óvott — tekintélyét figyelembe véve kifejezetten bátor az a bíráló, amely a Pilinszkyre jellemző tapintattal, de kendőzetlen őszinteséggel mutat rá az illyési oeuvre egy jellegzetességére. A „humanista szintet” elégtelennek tekintő gondolatmenet akár a *Levél a „humanizmusról”* Heideggerét is földézheti bennünk: „Illyés Gyula a Kortárs legutóbbi számában meglepő és gazdagon árnyalt feljegyzésekben számol be az öregedés élményéről, ellentmondásosságáról. (...) Egy montaigne-i és voltaire-i alkat őszinteségét csodálhatjuk benne, akit végtelen hosszú út választ el mégis a következő, az »utolsó lépés« krónikásaitól — Pascaltól, Kierkegaardtól, Simone Weiltől. (...) Bizonytalanságáról soha semmi nem vallott mélyebben, mint stílusbiztonsága. Végig vándorolt hűségesen az időn, ez igaz, de végig az »utolsó előtti lépés« vándora maradt, ahogyan Pascal — például — egész életében az utolsót lépte. (...) [Illyés] vallásos elmékedései lényegében soha nem lépik át a tisztán humanista szintet.” (*Katolikus szemmel [XXII.]*; Új Ember, 1968. szeptember 29.)

Mint az előbbi szövegben, a következőben is Simone Weil mellett találjuk Pascal nevét. Ez részint Pilinszky szellemtörténeti összefüggésekre fogékony gondolkodásmódjából, részint kedves szerzőinek ösztönös társításából következhet: „...ő [Weil] valamiképpen a nagy oroszoknak, a XIX. századi oroszoknak volt a Platónja vagy a Pascalja. Szóval mindaz, ami ott fölvetődött és ahogy fölvetődött, azok a tendenciák benne összegeződtek hallatlan világossággal és példaadó tisztasággal.” (*Megmentett hangszalagok*; Tóbiás Áron beszélgetése, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1969. július 26.)

Egy beszélgetésben Lengyel Péter kérdéseire („Mely gondolati, filozófiai hatások alakították ki szellemi arculatát? Melyek voltak legfontosabb olvasmányai?”) a felsorolás kommentárt nem is igénylő tisztasága válaszol: „Ha a legfontosabbakra gondolok, nem föltétlenül azokat említem, akik talán leginkább hatottak rám, hanem azokat, akikre mint elérhetetlen eszményképekre fölnézek. Így mondom az Evangéliumokat, Pascal, Kierkegaard, Platón s az újabb korból, kiemelt helyen, Simone Weil nevét.” (*Látogatóban*; Élet és Irodalom, 1969. október 11.)

Pilinszky színházművészeti tájékozódásának s ízlésének változásairól ad hírt két, Beckettet magasztaló írás. Az első cikk az író friss

Nobel-díja ürügyén született, s a hiteles irodalmi modernséget — immár nem meglepő módon — Pascalig vezeti vissza: „Beckett az abszurd irodalom legkövetkezetesebb és legmélyebb forradalmára, annak ellenére, hogy ízig-vérig klasszikus alkat, vagy épp azért. Amíg a legtöbb modern törekvés erősen romantikus jellegű, Beckett esszenciálisan tömör, mintha Racine geometrikus eksztázisát és Pascal feneketlen töprengéseit folytatná, idézné.” (*Samuel Beckett; Új Ember*, 1969. november 2.) A második egy Robert Wilson-előadás (*Regard du sourd — A süket pillantása*) lelkes ismertetése során ejt szót Beckett nagyságáról — s mintegy mellékesen Pascal még tetemesebb jelentőségéről: „Beckett mindent lesöpört a színről, ami a mimikri-nek akárcsak látszatát kelthette volna. A problémát, ha nem is pascali mélységgel, de Pascalhoz méltó komolysággal és tisztánlátással vette célba.” (*Új színház született; Élet és Irodalom*, 1971. szeptember 11.)

Két interjút már idéztünk. Egy harmadikban a véletlen irgalmas játéka tereli a szót Pascalra; a rögtönző értékelés pedig — nem nehéz észrevennünk — a költő önértelmezésének részévé válik: „Gyufát keres az asztalon. Megcsúszik egy könyv. Leesik, odanézőnk: Pascal. Elmosolyodik. / — Nincs nagyobb didergő, mint Pascal. Hisz a kultúra nem valamiféle páholy, hanem inkább a lét drámájának vállalása.” (*Az ember itt; Szutrély Péter és Török Gábor beszélgetése, Orvosegyetem — Visus című melléklet*, 1973. január 22.)

Pilinszkynek több töredékes terve maradt ránk; talán a legmegrendítőbb az alábbi: „Könyvem formája a naplóforma lenne. Egyszerre Bébi [Pilinszky anyjának mentálisan sérült nővére] és a saját »naplóm«. (...) A naplót hol Bébi írná, hol én. Egymás mellett békésen összebújna egy idióta-univerzum híradása s egy rövid elmefuttatás Pascalról, s megint máskor csakugyan nem lehetne tudni, ki is, aki *beszél?*” (*Szinopszis; 1974.*)

A bűn és a magány teológiája egy kései cikkben immár magától értetődő természetességgel fordul Pascalhoz hitelesítésért: „Az ember magányos: bűnében éppúgy, mint erényében, érettségében. Hiába van ezer szállal beágyazva az univerzumba, hiába van otthona, gyereke és felesége. / De ez a magány nem valamiféle »műhiba«. Az ember magánya *fönntartott hely*, amit egyedül Isten kegyelme tölthet be. (...) Pascal gondolata, hogy az élet halálig tartó agónia, nem pesszimista gondolat. Ellenkezőleg. Ez az a csend, mely egyedül képes ajkára venni az áhított és már-már kimondhatatlan szót: *alleluja!*” (*A magányról; Új Ember*, 1977. január 30.)

Interpretációs adalékkal nem szolgál, de nem is ez a célja annak a nekrológnak, amely az elhunyt képzőművészt Baudelaire-en keresztül kapcsolja Platónhoz, Pascalhoz, Kierkegaard-hoz. Érdeemes azonban észrevennünk, milyen finoman olvad egybe Pilinszky fölfogásában a gyász és a hódolat, a veszteség személyes traumája és a kultúra személytelen vigasza. Úgy hisszük, a megértés és a szeretet külön nem is választható minőségeinek, a kultúra szeretetét a szeretet kultúrájával egybehangoló (keresztényi) eszmélkedésnek

köszönhetően: „Az első, amit mint művészcím mondani szeretnék, az képeid szakadatlan véglegessége volt. Először ezzel Baudelaire-nél találkoztam. Ma is titok, mitől volt minden sora oly végleges fülemnek, mint a koporsóra hulló rögöké. Azt hiszem, azért, mert művész létére a nagy gondolkodók sorába tartozott, akik különben nem véletlenül voltak remekírók is: Platón, Pascal, Kierkegaard.” (*Ország Lili búcsúztatója*; Vigilia, 1978. november.)

Sorsszerűnek is láthatjuk akár, hogy az utolsó mozzanat ebben a szabálytalan olvasástörténetben első idézetünkhöz tér, térít vissza. A magánlevél műfajának óhatatlan meghittsége a költő életén és életművén végigvonuló Pascal-élményt végképp személyes tanulságok hordozójává avatja: „Hihetetlenül bírom a magányt, amitől Pascal szerint csak az önző ember szenved. Nem volnék önző? Szívem tele hálával. Azokkal szemben is, akik »rosszak« voltak hozzám. Mert valójában jók voltak, nem ők, jó ember nincsen, Isten szeretett általak!” (Levél Baitz Máriának; Velem, 1979. március 27., húsvéthétfő.)

3.

Külön kell megemlítenünk, hogy nemcsak Pilinszky értekező prózája: a költői életmű maga is hangsúlyosan fejezi ki a lírikusi látásmód és a pascali világkép azonosságait. A *Pascal* című kétsoros (Élet és Irodalom, 1974. július 13.; *Kráter*, 1976) a kicsiny és a hatalmas, az alacsony és a magas, a csúf és a szép, elsőrendűen pedig a földi és az égi különbségét és kettősségét számolja föl — a létezés borzongató-gyönyörködtető egységére, *egyetlenségére* a *Gondolatok* maximáit idéző modorban mutatva rá: „A leghitványabb féreg kimulása / ugyanaz, mint a napfölkelte”. A monográfus szavaival e vers — ahogy például *A mi napunk* és az *Őnarckép* 1974 című költemények is — „a nyelv és a beszélő egymásra találása egy olyan elemi formában, amelyben a véges és lealacsonyított emberi és a végtelen transzcendens isteni és emberi egyszerre különálló és egymásban lévő a megértésben és a kimondásban” (Tolcsvai Nagy Gábor: *Pilinszky János*). S egyetértőleg kell idéznünk a művet tágabb kontextusba helyező, eszmetörténeti fogódzót nyújtó olvasatot is: „Pilinszky számára a francia katolicizmus a csönd, az elmélyültség, a lemondás vallása. Azt hiszem, mindezek mögött, a háttérben, alighanem a janzenista Blaise Pascal áll, akinek Pilinszky egy kétsoros verset szentelt, a parányi féreg halála és a kozmikus kiemelkedő nap születése közé egyenlőségi jelet téve visszhangozva a pascali borzongást, amelyet a végtelenül nagy és a végtelenül apró szemlélete keltett ebben a misztikus filozófusban. Alighanem Pascal volt az, aki a francia bölcsek közül — közvetlenül vagy közvetve — a leginkább hatott rá” (Kassai György: *Pilinszky és Franciaország*).

4.

A *Gondolatok*ban olvassuk: „Vallásunk bölcs is, esztelen is. Bölcs, mert a legtudományosabb, és csodákban, jövendölésekben a leg-

megalapozottabb stb. Esztelen, mert nem ez teszi, hogy beletartozunk; ennek következtében elkárhoznak ugyan, akik nem tartoznak bele, de a beletartozók nem ezért hisznek. A hitet a kereszt gerjeszti bennünk...” (Pődör László fordítása.) Úgy hisszük, éppen ez, „a kereszt esztelenségének (*la folie de la croix*) bölcsesség és jelek nélküli ereje” a döntő Pascal és Pilinszky számára egyaránt; a hitnek az ésszel nem egyeztetett mozdulata, amely számít ugyan a ráció támogatására, de végső igazolást nem remélhet tőle. Pascalnál a matematika és a misztika párbeszéde, Pilinszkyénél a költészet *miszteriális józansága* mondta ki — mit is? Talán csak annyit, hogy ki-mondhatatlan, ami van, ami valóban van.

„Pascal avait son gouffre, avec lui se mouvant” — szól egy Baudelaire-verssor. (Babits fordításában: „Pascal örvényben élt, mely együtt járt vele”.) Nemes Nagy Ágnes pedig Pilinszkyról írja a következőket: „Dantéra mutogattak a firenzeiek úgy, ahogy mi rá: egy ember, aki megjárta a poklot. De ő nem megjárta, hanem benne élt; éles sugarú kegyelemmel át-átsöpört sötétben”. E két szöveghely egybehangzása alkalmasint fenti okfejtésünknel is világosabban mutat rá Pascal és Pilinszky szellemi közelségére, lelki rokonságára.

JÁSZ ATTILA

felejtőfüvek illata

Pilinszky haikukat ír

Kárpáti Tamás festményeihez

„A kilencedik hónap elején értem haza. Anyám szobája mellett a felejtőfüvet kiölte a fagy, nyoma sem maradt. A múlt minden darabja megváltozott. Fivéremeim és nővéremeim halántéka fehér, szemük körül ráncok. 'Még élünk!' – ennyit tudtunk mondani...” (Macuo Basó)

*telt lombokon át
tompá olajos zöld fény
mögött egy kereszt*

*Jézus lábfeje
oltár szemmagasságban
mélyen megnyugtat*

*meztelen hittal
megszentelt életpokol
ban a test is ég*

Basó lehetetlen-haikukat fest

Szentgyörgyi Jókának

„Elöljáróban csak annyit, hogy ez az a piktúra, amiről nem lehet, nem szabad szavakkal beszélni. Nem fejezi ki semmilyen szó azt, amit ez a piktúra számunkra nyújt. Ha ránézek a képekre, az első, ami eszembe jut, hogy csordultig vannak. Csak ha ecsetté és színné válnék, akkor tudnám mindezt kifejezni.” (Supka Magdolna)

*fények izzanak
szirmonként tépelődve
benne általa*

*fény és árnyék
örökös harca idő
leges győzelem*

*világos harca
sötét ellen nem dőlt el
még bármi lehet*

Merton atya rajzol

*„Sóhajtozom, szenvedek és meghalok.”
(Keresztes Szent János)*

*elbeszélgetni
három varjú röptéről
ahogy eltűnnek*

*vakon kereslek
minden pillanatban meglepsz
irgalmazz nekem*

*tornacipőben
ugrom át lépem saját
belső küszöböm*

BABICZKY TIBOR

Az Ismeretlen Ember balladája

*A holttest egy hársfa alatt feküdt.
Nem volt füle. Szája összevarrova.
Vér sötétlett körötte mindenütt.
Zsebrádió hevert tőle balra.*

*Mint holtak hangja, át az éteren
recsegve szóltak fojtott mondatok:
„Nem hallod? Ne felelj velem!”
Az elem merült. A test hallgatott.*

*„Hatvanhat éves férfi. Szeme: kék.
Őszülő haj. Oldalán szúrt sebek.
Szétroncsolták minden ujjbegyét.
Nagyjából három napja itt lehet.”*

*A tavaszi arcom elhagyott már régen,
kihullt őszi hajam minden egyes szála.
Az emberi élet más, mint a fenyőké,
hogyan is lehetne örök ifjúsága?*

*„Ez már nem támad fel soha többé.”
Talán senki nem ébred már soha.
Omlik az arc pár földpuha röggé.
Hazatérne a test, de nincs hova.*

*Tekintet az éggel összevegyül.
Ősz jön. Ez nem élet. Nem is halál.
Enyhe szél fúj. A nyár megszeliđül.
A kapukról leszerelve a zár.*

*A tavaszi arcom elhagyott már régen,
kihullt őszi hajam minden egyes szála.
Az emberi élet más, mint a fenyőké,
hogyan is lehetne örök ifjúsága?*

ADAM ZAGAJEWSKI

A néma város

Adam Zagajewski (1945) lengyel költő, esszéista, a kortárs irodalom egyik leg-rangosabb alkotója. 1982-ben Franciaországba emigrált, és csak 2002-ben költözött vissza Krakkóba. Az ezredfordulótól a Hous-toni Egyetem rendszeres vendégprofesszora. Válogatott verseinek magyar nyelvű kötete: *Bármi is történt* (Orpheusz Kiadó, Budapest, 2004, ford. Zsille Gábor). Verseiből legutóbb 2008. 5. számunkban közöltünk.

*Képzeld el egy néma várost.
Semmit sem ért. Hallgatás uralja.
És a csendben a denevérek mint ión filozófusok,
röptükben váratlan, súlyos döntéseket hoznak,
amelyek elragadtatással töltenek el.
Néma város. Felhőkkel borított.
Még semmit sem tudni. Semmit.
Hirtelen egy éles villám hasítja fel az éjt.
Persze a plébános és a pópa máris
kékeslila bársonyt vonnak az ablak elé,
de mi kimegyünk, meghallgatni
az eső és a hajnal moraját.
A hajnal mindig mond valamit,
mindig.*

Január 27.

*Fagyos nappal. Hideg napkorong. Fehér lehelet.
Hanem ezen a pénteken nem tudtuk biztosan,
mit is ünnepeljünk, mit is sirassunk
— ez ugyanis egyszerre volt
a Holokauszt áldozatainak emléknapja
és Mozart születésének ünnepe.
Emlékezetünk nem tudta, mit tegyen.
Képzeteink összezavarodott.
A gyertya az ablakpárkányon zokogott
(arra kértek, gyújtsunk gyertyát),
ám a hangfalból derűs muzsika áradt
az ifjú Mozarttól, rokokó,
az ezüst parókák kora és nem a szürke hajé,
amelyet Auschwitzból ismerünk,
a ruhák korszaka és nem a pucérságé,
a reményé, nem a kétségbeesésé.
Emlékezetünk nem tudta, mit tegyen,
képzeteink találgatásokba merült.*

Végállomás

*A villamos elhaladt a vörös házak mellett.
A bányatornyok szélkerekei úgy pörögtek,
mint egy vidám kisvárosban a körhinták.
A kertekben korommal árnyalt rózsák nőttek,
a cukrászdákban darazsak mérgelődtek
az omlós morzsával meghintett tésztán.
Tizenöt éves voltam, a villamos egyre
gyorsabban haladt a telepek között,
a réteken sárgálló gólyahírt láttam.
Arra gondoltam, a végállomáson
majd mindennek feltárul az értelme,
de semmi sem történt, semmi,
a villamosvezető sajtos zsömlét evett,
két öregasszony halkán társalgott
árakról, betegségekről.*

A zöld viharkabát

*Amikor apám Párizsban mászkált,
gyakran a zöld viharkabátjában,
melyet méretre varratott magának
(meglehetősen szerény életének
egyik ritka fényűzéséeként),
amikor hosszú órákat töltött a Louvre-ban,
Corot és a letűnt századok
többi kismesterének képeit tanulmányozva,
még nem tudtam, nem tudhattam,
mennyi pusztítás rejlik
az években, melyek épp csak közelegtek,
mintha minden balszerencsését
az a zöld viharkabát hozta volna,
hanem most már értem,
rádöbbsentem, hogy a szerencsétlenség
ott lapult belevarrva minden ruhájába,
színtől és szabástól függetlenül,
és itt még a festészet legnagyobb mesterei
sem tehettek semmit.*

Staglieno

*Ne időzz hosszan ebben a temetőben,
ahol még egyre bolyong a tizenkilencedik század,
porosan, bájától megfosztva; befogadnak
az orvosok nyakig begombolt
gipszköpenyben, kőnyakkendősén,
a kőügyvédek megkövült, kissé bánatos
mosollyal (a képmutatás túlélte önmagát).
Befogadnak a családapák, a professzorok
és a gyerekek, a márványgyerekek és a gipszkutyák,
az örökké feltétlenül engedelmesek.
Nézed a múltat, találkozol
idősebb testvéreiddel, megpillantod
Pompejít, melyet eltemetett
az idő szürke lávája.*

Botanikus kert

*A krakkói botanikus kertben
felfigyeltem egy ázsiai fára,
mely a Metasequoia nevet viseli — szép kínai mamutfenyő,
ujjakra hasonlító, rojtos tűlevelekkel.
De miért metasequoia — miért nem sequoia csupán?*

*Vajon a metasequoia túlnő magán?
Vajon magasabb a többi fánál?
S vajon a növények máris nekifogtak
ezzel az erőltetett zsargonnal kiszorgálni
néhány egyetemi tudóst?*

Zsille Gábor fordításai

LUKÁCS LÁSZLÓ

Fabiny Tiborral

Fabiny Tibor 1955-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, teológus, szerkesztő. A Károli Gáspár Református Egyetemen az Anglisztika Intézet igazgatója és a Hermeneutikai Kutatóközpont vezetője, a „Hermeneutikai Füzetek” sorozatszerkesztője.

Egyszer egy előadásában az Oxford-mozgalmat az egyház egyik leghitelesebb megújulási mozgalmának nevezte, amelyhez talán csak a reformáció fogható. Hogyan akarták megújítani az egyházat az Oxford-mozgalom tagjai?

A 16. századi reformáció a középkori katolikus hagyomány által elhanyagolt ígét, a Szentírást fedezte fel, vagy — Luther szavaival — „szabadította ki” a középkori egyház „babiloni fogságából”; a három évszázaddal későbbi Oxford-mozgalom pedig a protestáns hagyomány által sajnálatosan elhanyagolt egyházat fedezte fel, az individualizmus, a szubjektivizmus, az egyoldalú biblicizmus, vagy annak újkori szekularizált változata, a protestáns racionalista liberalizmus „fogságából”. Véleményem szerint mind a reformáció, mind az Oxford-mozgalom Krisztus egyetemes egyházán belüli reformmozgalom volt. Newman tévedésnek nevezi azt a felfogást, hogy emberi ítéletnek vethetünk alá kinyilatkoztatott tanokat. Így ír: „Liberalizmuson én ezt a téves gondolatszabadságot értem, vagyis az értelem fennhatóságának kiterjesztését olyan tárgyakra, amelyekben az értelem saját felépítéséből következően nem képes sikerre vergődni, ezért ezekben nem is illetékes.” A 19. századi Oxford-mozgalom az ősegyház hitének még romlatlan erejében, az első keresztény évszázadok egészséges tanításában látta meg azt az erőt, amelynek újrafelfedezése az egyház megújulását, újraszületését eredményezheti. Newman a mozgalmukat az *Apologia pro vita sua*-ban egy „második reformációként” értelmezte (Európa, Budapest, 122.).

Newman többször használja a „nemzeti aposztázia” kifejezést — mit értett ezen? Milyen lehetőségeket látott ennek leküzdésére?

Ismeretes, hogy az anglikán egyház 16. századi létrejöttében nemcsak a reformáció eszméi, hanem emberi, prózai okok is komoly szerepet játszottak, s így a világi uralkodó lett az anglikán egyház feje. Tudjuk, hogy Morus Tamás tiltakozott e döntés ellen, s hitvalló kiállásáért a saját fejével fizetett. A vallási-teológiai szempontok így egyre erőteljesebben a politikai érdekeknek rendelődték alá. A 19. századi protestáns liberalizmus számára már nem okozott problémát, hogy például 1833-ban az angol parlament hozzon döntést tíz írországi anglikán püspökség megszüntetéséről. Newman és Hurrell Froude, e fiatalon elhunyt küzdőtársa ezt a döntést a parlamentnek az egyházi ügyekbe való durva beavatkozásaként értelmezte. Newman fél évet Itáliában töltött Froude társaságában, s néhány nappal azután, hogy az év júliusában hazaérkezett Angliába, John Keble elmondta országszerte híressé vált prédikációját „A nemzet hitehagyása”-ról.

Newman számára ez a prédikáció jelentette az Oxford-mozgalom kezdetét. Keble a nemzet hitehagyásáról beszélt, ugyanis a parlament döntése Keble számára egy keresztény nemzet esetében a nemzeti hitehagyás jele, hiszen ha az állam, a törvényhozás dönthet egyházi ügyekben, akkor az egyház öntörvényűségét, apostoliságát éri sérelem, s ez azt is jelenti, hogy az angol egyház feje és fenntartója nem Krisztus, hanem a brit parlament. Mi lett volna, ha az első században a római hatalom döntött volna arról, hogy maga mellé vegye-e Timóteust Pál apostol — kérdezte Newman. Tíz nappal Keble prédikációja után Froude, H. R. J. Rose, W. Palmer és A. P. Perce-szel a Suffolk megyei Hadleigh-ben találkoztak, és ünnepélyesen megfogadták, hogy közösen küzdeni fognak az apostoli, azaz a katolikus hagyomány újraélesztéséért, úgy amint az az anglikán *Book of Common Prayer*-ben is kifejezésre jut, s létrehoznak egy társaságot, amely megszólítja a világiakat és a papokat egyaránt, sőt magát az érseket is. Newman és Keble erre a találkozóra nem jutott el, a hevesebb vérmérsékletű Froude viszont a kevésbé diplomatikus fellépést mellett érvelt, amikor az eseményről Newman egyetemi dolgozószobájában tanácskoztak. Newman és Froude még utazásuk alatt elhatározták, hogy a liberalizmus elleni sikeres fellépésük érdekében traktátusokat kellene megfogalmazni, amelyben az ősi keresztény tanítás hitelveit képviselik majd anglikán hittestvéreik számára. Ezért is nevezték az Oxford-mozgalmat „traktáriánusoknak”.

Szintén az akkori előadásában említette, hogy Newman „küldetési ember” volt, mint Luther. Miben látja Newman küldetését?

Newman az *Apologiában* írja le, hogy „Kezdtém úgy érezni, hogy küldetésem van” (110.). *„Dolgom van Angliában.”* Ugyanakkor egy betegség keríti hatalmába, olyannyira, hogy szolgája azt gondolja, Newman haldoklik, és ezért az utolsó kéréseit akarja teljesíteni. Newman azonban így felel: „Nem fogok meghalni, mert nem vétkeztem a világgal szemben”, később ezt a mondatát az *Apologiában* így kommentálja: „Soha nem voltam képes rá, hogy pontosan megértsem, mit is akartam mondani akkor.” Előadásomban Newmant valóban Lutherhez hasonlítottam, aki a wormszi birodalmi ülésen állt ki a bátor mondatával: „Itt állok, másképp nem tehetek!”, ám eközben, s ezután is kísértések, gonosz gondolatok — ahogy ő nevezte — *Anfechtung*-ok gyötörték. De nem hagyta, hogy legyőzzék. Isten ígéjében szilárdan, szinte makacsul megkapaszkodva ismételte magának újra és újra a zsoldáros szavait: „Non moriar sed vivam et narrabo opera domini.” („Nem halok meg, hanem élek, és hirdetem az Úr tetteit!”) Mindkettőjükre jellemző tehát az elhívás, a (halál közeli) betegség, s az engedelmesség. Akárcsak a nagy próféták esetében.

Newmanék álltak elő a „via media” ötletével. Miért volt vagy nem volt járható ez az

A „via media” gondolata először Richard Hooker (1554–1600) *Of the Laws of Ecclesiastical Policie* című művében merült fel, s a kifejezés az Erzsébet-kor kompromisszumos egyházfelfogásának adott teológiai legitimitást. Ismeretes, hogy VIII. Henrik uralkodása (1503–1547)

út akkor? Járható-e napjainkban? Mennyiben tekinthető a mai ökumenikus törekvések elődjének?

után az ifjú VI. Edward alatt (1547–1553) a radikális protestánsok, azaz a kálvinisták, a későbbi puritánok elődjei jutottak hatalmi pozícióhoz, majd ezt követte Véres Mária rekatolizációja (1553–1558). Az Erzsébet-kor az anglikanizmus „via media” gondolatával tudatosan a radikális protestantizmus és a római katolicizmus közötti egyensúly megtartására törekedett. A 17. század első felében a „magas anglikanizmusban” (Donne, Herbert, Traherne és követői) értek meg a „via media” lelki és irodalmi gyümölcsei, de az egyensúly nem tarthatott sokáig, mert a század közepére hatalomra kerültek a puritánok, kitört az angol polgári forradalom. Newman (mint később T. S. Eliot) ezt az időszakot e forradalom előtti „anglo-katolikus szellemiséget” tartotta az ideális korszaknak. Newman és az Oxford-mozgalom többi teológusa a „romanizmus” és a „protestantizmus” szélsőségei között keresték az utat. Ugyanerről szólnak Newman harmincas évek második felében megjelent könyvei: *Az egyház prófétai hivatala a romanizmussal és a népszerű protestantizmussal összevetve* (1837), illetve *Előadások a megigazulásról* (1838) szóló műve. Az utóbbiban Newman a romanizmussal Luthert állította szembe, aki szerinte a hitről szóló tanításával kiszabadította ugyan a hívőt a cselekedetek romanista rabságából, de aztán otthagya őket saját érzéseinek fogságában.

Hogy mennyiben tekinthető a mai ökumenikus törekvések elődjének a „via media”? Személyes tapasztalatom, hogy az észak-amerikai protestantizmuson belül a korábbi, a római katolicizmustól tudatosan tartózkodó magatartást egyre inkább a katolicizmus felé való nyitás kezdi felváltani, amely az Oxford-mozgalomhoz hasonlítható. Sokan ugyanis azt vélik felismerni, hogy a kereszténység, eredeti közösségi jellege ellenére egyre inkább a magánélet szférájába volt kénytelen visszaszorulni, a protestáns egyházak vezetői ugyanakkor indokolatlan mértékben zsilipet nyitnak a divatos korszellem (*Zeitgeist*) kívánalmainak. Ez a jelenség számos komoly teológust késztetett arra, hogy otthagyja saját protestáns egyházát, és vagy az orthodox egyházhoz csatlakozzon, mint például a Luther-kutatás nagy tekintélye, Jaroslav Pelikan (1923–2006), vagy a római katolikushoz, mint az egykor evangélikus lelkészből katolikus pappá lett Richard John Neuhaus (1936–2009), az 1984-ben megjelent *A Naked Public Square. Religion and Democracy in America*, (A lecsupaszított köztér. Vallás és demokrácia Amerikában) című könyv szerzője és a *First Things* című, talán ma legnépszerűbbnek tartott teológiai lap szerkesztője. Nagy port kavartak az elmúlt évtizedben David Yeago, dél-karolinai egyháztörténésznek a „katolikus Luther”-ről szóló nézetei, valamint a „reformáció katolicitását” hangsúlyozó, a lutheránus egyházon belül egyre terebélyesedő mozgalom, melynek két rendszeres teológusa a vezetője, Carl E. Braaten és Robert W. Jenson. Vallják, hogy az Evangélium és az egyetemesség (katolicitás) nem lehetnek egymással ellentétes fogalmak, s hogy amiképpen a mai katolicizmus felfedezte a Szentírást, úgy a mai protestantizmusnak is fel kell fe-

deznie az egyházat. Ez a felismerés vezette őket arra, hogy elindítsák a *Pro Ecclesia* című magas színvonalú és nagy hatású ökumenikus folyóiratot. Az evangélikusok között az American Lutheran Publicity Bureau és folyóirata, a *Lutheran Forum* képviseli a liturgikus megújulást sürgető „evangéliumi katolicitás” lelkiségét.

2003-ban jelent meg a Jenson és Braaten által szerkesztett *In One Body through the Cross. The Princeton Proposal for Christian Unity* (Egy testben a kereszttel. Princetoni javaslat a keresztények egységére), amely 2005-ben magyarul is napvilágot látott a Hermeneutikai Füzetek 28. számaként. De mi is a helyzet Magyarországon? Erre a kérdésre ad választ az *Egy házban élnek-e a keresztények? Magyar reflexiók a Princetoni javaslatra* című kiadvány (Hermeneutikai Füzetek 30. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 2007), amelyben tizenhat (nyolc felekezethez tartozó) hazai teológus, illetve egyházvezető fejthette ki véleményét a *Princetoni Javaslatokról*, illetve az ökumenéről. Közvetve talán ezekben a füzetekben is visszaköszön valamennyire a „via media” és az Oxford-mozgalom lelkisége.

A „via media” számomra nem egy dogmatikai kompromisszumos magatartás („mi engedünk ebben, ti engedjétek abban”), hiszen a hitvallás és a dogma lényege éppen az, hogy nem ismer kompromisszumokat. A „via media” inkább egy nyitott lelkiség, amely a megújulást szolgálja. A kereszténység történetében gyakran voltak megújító törekvések, ám ezek sajnos legtöbbször önállósodtak és megmerevedtek. Vajta Vilmos svéd-magyar evangélikus teológus írta, hogy a lutheri reformáció is a kezdetben korrektívum volt, de a „lutheranizmusban” a korrektívum sajnálatosan normatívummá torzult. Ez eredményezte a denominacionalizmus, a felekezetiesség ideológiáját és szubkultúráját. De igaz ez a „romanizmusra”, a „protestantizmusra”, a „presbiterianizmusra”, az „evangelikalizmusra”, sőt magára az „ökumenizmusra” is. A 16. században helyesen ismerték fel, hogy „ecclesia semper reformandi debet” (az egyháznak állandóan megújulásra van szüksége”, vagyis, hogy a korrektívum maradjon csak mindig korrektívum.

Newman az apostoli atyákat kezdte tanulmányozni, hogy az egyház igazi, hamisítatlan lényegére rátaláljon. A lutheri felfogás szerint az első zsinatok mennyiben tekinthetők a Biblia hiteles interpretációjának?

Nem szabad elfelejtenünk, hogy Luther a Szentírás professzora volt, az ő felfogásában az „norma normans” (mértékadó norma), amíg minden más (hitvallás, dogma, tanítás, hagyomány) csak „norma normata” (megmért norma) marad. Luther úgy vélte, nem az egyháznak van alárendelve a Szentírás, hanem a Szentírásnak az egyház, nem az egyház teremti, „hozza létre” a Szentírást, hanem a Szentírás teremti, „hozza létre” az egyházat. Az előző primer módon isteni, az utóbbi csak szekundér módon az. Luther számára a Szentírás nem statikus isteni kinyilatkoztatás, hanem a Lélek ihletése alapján az Írásnak a benne feszülő dűnamisszal le kell rombolnia az ember által képzett autoritást, legyen az az egyházi struktúra (Róma), a tárgyiasított Lélek-fogalom (Münzerék), vagy akár az objektívként előadott írás-princípium (bibilicizmus). Heiko Obermann mutatta ki, hogy a refor-

máció fő áramlata (szemben a rajongókkal) nem a tradíciót, az élő hagyományt, hanem a tradicionalizmust vetette el (Pelikan megfogalmazásában: „a tradíció a holtak élő hite, a tradicionalizmus az élők holt hite”). A reformáció még érzekelte és vállalta azt a harmóniát, ami a Szentírás, az apostoli hagyomány és az egyházi tanítás között van. Obermann „tradíció I.”-nek nevezte, amikor a Szentlélek által létrehívott egyház, a Szentírás és hagyomány szervesen még egymásra utal és mutat. A „tradíció II.” viszont az a nézet, hogy a hagyomány „kiegészíti” a Szentírást. A 17. századra azonban megmerevedtek a frontvonalak: a 16. századi dinamikus Írás-elv biblicizmussá és szubjektívizmussá torzult, a romanizmus a Trentói zsinat után a reformációra adott válaszként pedig a hit „két forrását” (Szentírás és a hagyomány) kezdte hirdetni. Obermann szerint ez a „tradíció II.” eszméje, amely már teljesen idegen a reformáció gondolatvilágától. Newman helyesen érzekelte, hogy a 16. századi reformáció egyrészt szubjektívizmusból, másrészt merev biblicizmusból torzult. Ám véleményem szerint ez nem volt szükségszerű folyamat. Kár, hogy Newman nem írt kommentárt a Szentírás egyes könyveiről, s kár, hogy csak másodkézből tanulmányozta Luthert. A rajongók vetették el az egyházat, nem Luther. Luther a zsinatokat sem vetette el: írt egy jelentős könyvet is *A Zsinatokról és az egyházról* címen. Ebben a könyvben szól az egyház „hét jegyéről” (*notae ecclesiae*), ezek az ige, a kerestség, az oltári szentség, az imádság, a kulcsok hatalma, az egyházi szolgák elhívása és a szent keresztség.

Newman fontos felismerése volt a dogma, illetve a dogmafejlődés. Hogyan értelmezi-értékeli ezt?

Az Evangélikus Teológián, ahol negyedszázada tanultam, Pröhle Károly professzor szemléletesen magyarázta nekünk, hogy a hitvallások mindig valamilyen hitvallási helyzetre (*status confessionis-ra*) voltak válaszok. A változó kihívások, az újabb és újabb eretnekségek megjelenése a hitvallás, illetve a dogma differenciálását eredményezte. Ugyanakkor nem szabad szem előtt téveszteni az állandóságot a változásban. A reformátorok így definiálták a számukra kőkemény igazságot: „Verbum Dei Manet in Aeternum = Isten igéje megmarad örökké.” „Magszáradt a fű, elhullt a virág; de Istenünk beszéde mindörökké megmarad” (Ézs 40,8; 1Pét 1,24–25). „Az ég és a föld elmúlnak, de az én beszédeim semmiképpen el nem múlnak” (Mt 24,35, Mk 13,31, Lk 21,33). „S a világ elmúlik, és annak kívánsága is; de a ki az Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké” (1Jn 2,17). Bár úgy szoktunk fogalmazni, hogy hitünk zsinórmértéke a Biblia, ám ha a Biblia Krisztusról szól, s ha a Szentírás fő mondanivalója az Evangélium, akkor helyesebb úgy fogalmaznunk, hogy nem egyszerűen az Írás, hanem a Krisztus a zsinórmérték, a normák normája. Ő az állandó, őnála „nincs változás, vagy változásnak árnyéka” (Jk, 1,17), mert „Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz” (Zsid 13,8).

Magam részéről óvatosan használom a „dogmafejlődés” fogalmát. Nem nehéz belátnunk, hogy Newman „dogmafejlődés” gondolata

mögött ott van a 19. századra jellemző „fejlődés-eszme”, az organikus idő- és történelemfelfogás: Darwin, Hegel és Marx is. Az ő eszméik koreszmék voltak, amelyek többnyire le is áldoztak a korral. Ami azonban állandó, változatlan, kimeríthetetlen, az az Isten bölcsessége, amiképpen a végtelen Teremtő a véges embernek kinyilatkozta magát, azaz kapcsolatot létesített önmaga és mi közöttünk. Természetesen a megértésnek vannak különböző fokozatai, helyzetei, „kontextusai”, s igaza van Gadamernek és Ulrich Luznak, hogy a megértés hatásnak bizonyul. A Szentírás a föld mélyéről feltörő forrás, s annak hatása a történelem egyes korain át kanyargó folyó. Való igaz, hogy mi magunk is e hatástörténetnek vagyunk az eredményei: az emberi történelem folyóján egy ladikban evezünk. Ám azt jó, ha sohasem vettjük szem elől, hogy honnan van a forrás, ki az, aki a vizet és az élőlényeket teremtette?

Newman először az evangelikalizmushoz csatlakozott. Hogyan látja a mai evangelikál megújulási mozgalmakat?

Az evangéliumi kereszténység vagy az evangelikalizmus jellegzetesen protestáns jelenség, amely elsősorban az angolszász — brit és amerikai — protestáns kereszténységben keletkezett a 18. század folyamán, válaszul a felvilágosodás korszellemének engedő liberális keresztény felfogásra, amely sok szempontból feladta a keresztény tanítás és hitélet kétezere éves örökségét. Az angol evangéliumi kereszténység legtermékenyebb szerzője, Alister McGrath (1953–) az evangelikalizmus hat megkülönböztető jegyéről beszél, melyek a következők: (1.) Jézus Krisztus méltósága, aki egyszerre a megtestesült Isten és Úr, s a bűnös emberiség megváltója. (2.) A Szentlélek uralma, akinek a személye elengedhetetlen Krisztus jelenlétének és művének jelenvalóvá tételéhez. (3.) A Szentírás elvitathatatlan tekintélye. (4.) A személyes megtérés szükségessége. (5.) Az evangelizációnak mind az egyén, mind a közösség számára elsődlegesnek kell lennie. (6.) A keresztény közösség elengedhetetlen mint a lelki táplálkozás, testvériség és növekedés helye. Newman maga is először „megtért”, „újonnan született” kereszténynek vallotta magát. Az evangelikalizmus alapvetően missziói, mozgalmi beállítottságú kereszténység, amely a kiüresedett, halott formákba kívánt életet lehelni. Megkockáztatom, hogy evangelikalizmus nélkül Oxford-mozgalom sem lett volna, hiszen közös bennük a megújuláson munkálkodó, reformálni kívánó benső elkötelezettség. Newman azonban fokozatosan elidegenedett e protestáns lelkiség individualizmusától, ekkleziológiai közömbösségétől. Felismerte — szerintem helyesen —, hogy egyházdefektusban szenved a 19. századi protestantizmus. S ez a felismerés irányította Róma felé. Érdekes módon ma az ezredforduló Amerikájában a tanításbeli erózió, a teológiai revizionizmus elleni küzdelemben mintha újra szövetségest találna egymásban az evangelikalizmus és a katolicizmus. Pedig a 17. századi „alapító atyák” óta nemcsak gyanakodva nézett egymásra a „biblikus kereszténység” (evangelikalizmus) és a „liturgikus kereszténység” (katolicizmus), hanem az előző hitetlennek tekintette az utóbbit, az utóbbi pedig eretneknek,

szektásnak az előbbit. Ám 1993-ban Charles Colson és John Neuhaus kezdeményezésére egy új szellemiségű dokumentum született: *Evangelicals and Catholics Together: The Christian Mission in the Third Millennium* (Evangelikálók és katolikusok együtt: keresztény küldetés a harmadik évezredben). Érdemes a kérdéshez tanulmányozni William M. Shea *The Lion and the Lamb. Evangelicals and Catholics in America* (Oxford University Press, 2004) című könyvét. Ma már nem meglepő, hogy az amerikai evangélikalizmus legkiválóbb történészei: George Marsden és Mark Noll éppen a katolikus Notre Dame Egyetemen nyernek professzori kinevezést. Az sem ritka dolog, hogy neves evangélikál vagy protestáns tudósok, ahogy ott mondják: „swimming the Tiber”, átússzák a római Tiberis folyót, azaz Newman mai követőiként — katolizálnak.

John Henry Newman: Vezess, jóságos fény!
(*Lead, Kindly Light*)

Vezess, jóságos fény — körül homály —,
Te járj velem!

Az éj sötét, messze e honi táj —
Te járj velem!

Te vezesd lábam, ne a messzeség
Tereit lássam, — egy lépés elég.

Nem voltam mindig így, nem kért imám,
Hogy jöjj velem.

Magam kerestem az ösvényt, — ezután
Te járj velem!

Hangos napot szerettem, és — féltem bár — a gőg
Volt rajtam úr: felejtse el az elszállott időt!

Áldó hatalmad bizton, csendesen
Vezet tova,

Lápon, sziklán, vízen, míg elmegyem
Az éjszaka.

S mosolygó angyalok közt virrad reám a fény,
Kiket régtől szerettem s úgy elfeledtem én.

(Sík Sándor fordítása)

BOGDÁNFY SZILÁRD, A SZATMÁRI-NAGYVÁRADI EGYHÁZMEGYE TITOKBAN SZENTELT VÉRTANÚ PÜSPÖKE

XVI. Benedek pápa 2010. március 27-án jóváhagyta az 1953-ban a nagyenyedi börtönben meghalt Bogdánffy Szilárd¹ Krisztus vértanúságát elismerő dekrétumot. A boldoggá avatására Nagyváradon kerül sor október 30-án.

Bogdánffy Szilárd, nagyváradai egyházmegyes pap, 1947-től Scheffler János szatmári püspök, nagyváradai apostoli kormányzó titkára, mindkét egyházmegye számára kinevezett püspöki tanácsos volt. A Szentszék utasítására 1949. február 14-én titokban szentelte püspökké Gerald Patrik O'Hara, Savannah-Atlanta címzetes püspöke, a bukaresti nunciátúra régense.²

Romániában a keleti szertartású katolikus egyház állami rendelettel történő feloszlatása, az ortodoxiába való beolvasztása, püspökeinek letartóztatása után a Szentszék előre látta, hogy a római katolikus püspökök is a letartóztatott keleti szertartású püspökök sorsára juthatnak, ezért, hogy a papszentelés folyamatossága biztosított legyen, utasította a nunciátúra vezetőjét, hogy minden római katolikus egyházmegye számára titkos püspököket szenteljen. Így került sor Bogdánffy Szilárd püspökké szentelésére a szatmári-nagyváradai egyházmegye számára.

Püspökké szentelését ő maga gyónási titokként őrizte, soha senkinek nem említette. Személyét minden bizonnyal Scheffler János püspök javasolta, amiket hosszasan tárgyalt a Szatmárnémetibe látogató Patrik O'Hara érsekkel.

Scheffler János tudta, hogy az ő bebörtönzése esetén Bogdánffy Szilárdnak kell elvégeznie a felszentelt püspökre háruló feladatokat,³ püspök voltát azonban az egyházmegyében senkinek (a káptalannal és a vikáriusának sem) el nem mondta. Bogdánffy Szilárd pedig soha senkinek nem beszélt felszentelt püspök voltáról.

Fogya tartói gondoskodtak más bebörtönzött egyházi személyektől való elszigeteléséről,⁴ sohasem volt pap cellatársa. Rabtársaitól, akik nyilván tudták katolikus pap voltát, azt kérte, hogy egyszerűen keresztnevéen, Szilárdnak szólítsák.

Bogdánffy Szilárd (titokban felszentelt) püspök⁵ volta szóba kerülhetett vádlott paptársainak kihallgatása során, de bizonyosan szerepelt a nagyváradai katonai törvényszéken tartott koncepció per dokumentumaiban. Ennek alapján terjedhetett a vele egy időben bebörtönzöttek között, szabadulásuk után pedig tudomást sze-

rezhettek róla az egyházmegye papjai, s a hívek is. Ugyanezen az úton vált ismertté raboskodásának sok részlete, s halálának körülményei.

Mindannyian a hitéért, az egyházhoz, Krisztus földi helytartójához való hűségéért bebörtönzöttek, s ezért vértelen vértanúságot szenvedőnek tekintették.

A boldoggá avatási eljárás megindítása

Tempfli József nagyváradai megyéspüspök 1993. október 8-án írásban kérte a Szenttéavatási Ügyek Kongregációjától boldoggá avatása eljárásának elindítását. A kérelem jóváhagyása után (1994. február) a megyéspüspök az ügy posztulátorául felkérte P. Szöke János szalézi atyát és kinevezte az egyházmegyei bíróságot (vezetője Fodor József általános helynök, tagjai a kinevezett szakértők⁶). Az egyházmegyei bíróság tagjai összegyűjtötték a Bogdánffy Szilárd életére és munkásságára vonatkozó adatokat, munkáit, kéziratait, valamint a közvetve vagy közvetlenül rá vonatkozó dokumentumokat, kihallgatták az életével, tevékenységével, bebörtönzésével kapcsolatosan adatokat szolgáltatni tudó kortársait, a még élő tanúkat.

A kutatás szabályai szerint készült egyházmegyei vizsgálatot (a tanúvallomásokat, a kritikai életrajzot, korrajzot, a történelmi és teológiai szakértői véleményt) a Szenttéavatási Ügyek Kongregációja hitelesnek ismerte el. A kongregáció Teológiai Bizottsága megvizsgálta, elemezte, s megállapította, hogy Isten Szolgája valóban vértanúságot szenvedett, mert Krisztus ügyéért szenvedett és halt meg a börtönben, embertelen körülmények között. Ügyét a kongregáció Bátorosi Kollégiuma 2010. január 12-én meghozott végső döntését követően terjesztették a Szentatya elé. XVI. Benedek pápa 2010. március 27-én jóváhagyta és aláírta a Bogdánffy Szilárd vértanúságára vonatkozó dekrétumot, és engedélyezte kihirdetését.

Rövid életrajzi ismertetés

Bogdánffy Szilárd Ignác⁷ 1911. február 21-én született Feketető községben, Torontál megyében (mai neve: Crna Bara, Szerbia), édesapja Ebesfalvi-Bogdánffy Ignác (örmény családból származó) kántortanító, édesanyja Welebnj Aranka.

Iskolai tanulmányait minden szinten jó eredménnyel végezte. Az elemi osztályokat Torontál-keresztiesen (Temes megye), a gimnáziumot Temesváron (három osztályt románul a Diaconovici Loga Gimnáziumban, bentlakóként a tanítói konviktusban), szülei Temesvárra költözése után (1925) pedig a Kegyes Tanítórend szerzetesei, a piaristák gimnáziumában végezte. Érettségi után

felvételét kéri a nagyvárad latin nyelvű egyház-megye szemináriumába, illetőleg Teológiai Főiskolájára. Románul és németül jól tud. Az érettségit követő nyáron (az elkövetkező tanulmányokban való hasznosíthatósága céljából) tovább képezi magát a gimnáziumban tanult görög nyelvben, és gyakorolja a főiskolai jegyzetelésben hasznosítható gyorsírást.

Fiedler István püspök a budapesti Központi Papnevelő Intézetbe küldi (1929–1934). Ő szenteli pappá 1934. június 29-én.

A teológiai tanulmányok végzése mellett 1933-ban Budapesten (kitűnő minősítéssel) hittantanári szakvizsgát is tett.

Papi működésének első, rövid ideg tartó feladatköre: a nagyvárad Szent József Intézet nevelője/prefektusa. Szeptember 1-jétől új beosztást kap: Szatmárnémetiben a Hittudományi Főiskola helyettes tanára, lélektant és kozmológiát tanít.

1935. szeptember 1-jétől kinevezik a nagyvárad Emil Gojdu Állami Fiúliceum hittanárává (magyar és román nyelven oktat). Ezzel párhuzamosan hittant tanít a Szent Orsolya Római Katolikus Tanítónőképzőben is.

A román oktatásügyi rendelkezések értelmében az állami iskolákban tanító hittantanároknak Romániában megszerzett pedagógiai képesítéssel, a középiskolai tanároknak pedig egyetemi fokú képesítéssel kell rendelkeznie. Ezért Bogdánffy Szilárd elvégzi a Kolozsvári Ferdinánd Egyetem Pedagógiai Szemináriumát, a Balázsfalvi Román Görög Katolikus Teológiai Főiskolán pedig 1937-ben licenciatúsi vizsgát tesz (görög katolikus hittan főszak – latin nyelv mellékszak).

1939-ben Romániában a nemzetiségeket és a (magyar nyelvű) egyházakat fenyegető szélső-jobboldali agresszivitás várható atrocitásai elleni védekezésre titokban felkészülő mozgalomról tudomást szerző román királyi csendőrség számos, a mozgalommal kapcsolatba hozott szatmári és nagyvárad lelkéset letartóztat és kitoloncol az országból.⁸

1939. november 11-én Bogdánffy Szilárdot is letartóztatják, nemkívánatos személynek nyilvánítják és december 21-én kitoloncolják.

1940. január 1. – augusztus 31. között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karának a teológiai doktorátus megszerzése céljából beiratkozott hallgatója, szigorlati vizsgát tesz hittudományból és alapvető hittanból.

Az 1940. szeptemberi második bécsi döntés után hazatér Nagyváradra, és a szatmári-nagyvárad Római Katolikus Hittudományi Főiskola helyettes tanára.

1941 decemberében licenciatúsi vizsgát tesz a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán, a következő tanévben megírja dok-

tori disszertációját, 1943. június 26-án pedig hittudományi doktorrá avatják.⁹

1943 őszétől kinevezik a szatmári-nagyvárad Római Katolikus Hittudományi Főiskola véglegesített tanárává, aszkétikát, szertartástant és missziológiát tanít. Ugyanakkor — a nagyvárad apostoli kormányzói helynök megbízásából — 1940 októberétől a nagyvárad Papnevelő Intézet lelkiigazgatója is.

1944-ben kimentette a magyar hatóságok által Nagyváradon gettóba vitt zsidó származású kispapokat,¹⁰ s a hatóságok elől más zsidó származású személyeket is elbújtattott.¹¹ Magatartása miatt a nyilasok szemében persona non grata lett. Tudomására jut, hogy szabadsága közvetlen veszélyben van, ezért befekszik a Szent József Kórházba, ahonnan másnap (a nyilas hatalomátvétel napján) távozik. Egy időre teljesen eltűnik a nyilvánosság elől.

1947. április 16-án Scheffler János megyéspüspök kinevezi a szatmári püspöki irodába titkári beosztásba, ugyanakkor mindkét egyházmegye püspöki tanácsosává.¹²

1949. február 14-én Bukarestben, a nunciatúra épületében Patrik O'Hara érsek, a nunciatúra régense a Szentszék utasítására titokban püspökké szenteli.

1949. április 5-én a Securitate, a román politikai rendőrség Nagyváradon letartóztatja. Bukarestben a Belügyminisztériumban vallatják, ez idő alatt Jilava földalatti börtönében tartják. Szembesítések végett többször elviszik Nagyváradra, Máramarosszigetre. 1951 februárjában Máramarossziget börtönébe viszik, és a máramarosi ölbányában dolgoztatják. 1952-ben a Fekete-tenger melletti (kivétezőtábornak szánt) Capul Midiaán dolgozik a Duna-csatorna építésénél.

Az államhatalom által megtervezett koncepció per fő vádlottjával kiszemelt Scheffler János szatmári megyéspüspök 1952. december 6-ai halála után Bogdánffy Szilárd nevéhez kapcsolódtak az egyházi csoportot. 1953 januárjában a Nagyvárad Katonai Bíróság (fő vádlottként) 12 évi kényszermunkára ítéli hazaárulás és kémkedés címen (ez a koncepció peres szokásos vádja).

1953. augusztus 16-án a súlyosan leromlott állapotú Bogdánffy Szilárdot átszállítják a nagyenyedi börtönbe, ahol október 1-jén meghalt.

A „Három jegenye” nevű rabtemetőbe temették,¹³ sírját a temetőben dolgozó rabok megjegyezték, így később titokban felkereshették.¹⁴ A temetőt később a szomszédos üzem terjeszkedése miatt felszántották.¹⁵

Bogdánffy Szilárd személyisége

A gimnáziumi tanulmányait végig kiváló eredménnyel végezte. Volt diáktársai emlékezetében

mindig mosolygós egyéniségként, rendkívüli nyugodt emberként élt, aki messzemenően szorgalmas volt. A piarista gimnázium cserkészcsapatának tagjaként minden nap arra törekedett, hogy alkalmat találjon a másokon való segítségére, valamint arra, hogy valamilyen módon szeretetgyakorlatot végezzen.

A papi hivatás gondolata foglalkoztatta, de nem beszélt róla. Tudatosan készült a teológiai tanulmányok végzésére. Ennek részét képezte a görög nyelvben való továbbképzése, a német könyvek olvasása (hogy a teológiai szakkönyveket eredményesen használhassa), valamint a gyorsírás gyakorlása.

Érettségi után részt vett a Mária kongreganisták kongresszusán, cserész és kongreganista barátaival 17 napos körutazást tett Erdélyben. Úgy érezte, hogy a papi hivatása megszilárdult, s ekkor felvételét kérte a nagyváradai latin szerzetesi egyházmegyébe.

Szellemi érdeklődését sokoldalúság jellemezte. A teológiai kérdések mellett érdeklődési körébe tartozott a csillagászat, félelmetes volt a matematika tudása, jártas volt a természettudományokban. Előadásait élmény volt hallgatni, vallják volt gimnazista tanítványai is (így Vasile Hossu, egykori nagyváradai görög katolikus püspök), teológus hallgatói (Cserháti Istvánt, Galambos Ferenc). Nemcsak a tananyagot magyarázta meg, hanem diákjait, hallgatóit a helyes érvelésre, logikus következtetések levonására is megtanította. A szegény tanulókat szerette, gondoskodott róluk, iskolaszerek beszerzésében (pénzzel is) segítette őket. A beteg tanulókat meglátogatta.

A hittanári munka mellett megyéspüspöke megbízta a nagyváradai kórház és az elmekórház betegeinek lelkesítő ellátásával is. Végtelen türelemmel és alázattal bánt a beteg, szenvedő (sokszor igen problematikus lelkiületű) embertársaival.

Az emberek kivételezés nélküli szeretetét mindenki személyisége alapvető vonásának tekintette. Nem kivételezett: diákjaival, hallgatóival egyforma szeretettel bánt, mások előtt senkit meg nem szégyenített. Ha büntetnie kellett, azt négy szemközt intézte el. Nem tett különbséget a különböző vallású tanulók közt, tanúsítják egykori református vallású diákjai. Vallásától, származásától függetlenül segítette a rászorulókat, tanúsága ennek az üldözött zsidók mentése, a börtön embertelen körülményei közt gyakorolt szeretetszolgálat. Naponta kereste a szeretetszolgálat lehetőségeit. Elrejtett kenyérdarabokat adott a legenyhébbeknek,¹⁶ a szenvedélyes dohányosoknak egy-egy cigarettát szerzett,¹⁷ legyenült rabtársa helyett cipelte a börtön raktárából kihordott 25 kg-os nehéz zsákot, védelmébe vet-

te a zsákok hordása közben összerogyott (s ezért igazságtalanul megbüntetett) társát.¹⁸

Lelekipásztori munkája

A Papnevelő Intézet lelkiigazgatói minőségében a kispapokat az idő kihasználására figyelmezteti: Minden mulasztás pótolhatatlan veszteség. Gyóntatóként elégtételül lelki olvasmányt ad.¹⁹

A lelki közösség megteremtését a papnövendékek, és a hívek közé került papok életében is fontosnak tartja. Így valósítható meg, hogy egymásért felelősek maradjanak. E célból kezdeményezi és szervezi a teológusok/papok lelki életének tudatos ösztönzésére az Unio Apostolica mozgalmát,²⁰ amelynek letartóztatásáig szorgalmazója, irányítója maradt. A teológiáról kikerült tanítványaival, felszentelt papokkal továbbra is tartja a kapcsolatot. Élőszóban vagy levélben közölt beszámolóik kapcsán további lelki tanácsokat ad, felhívja figyelmüket a papi tevékenység közben felhasználható újabb könyvekre.

1945-ben a nagyváradai Szent Orsolya-zárda spirituálisa is. A keresztény családok erősítése céljából ekkor alapítja a leányifjúság (és a fiatal édesanyák) részére a Merici Szent Angéla orsolyita harmadrendet.

1947-ben Scheffler János püspökkel együttműködve dolgozik a szent papi hivatásokat kiszélesíteni, felkarolni, kegyelmi és anyagi eszközökkel támogatni kívánó Papi Hivatásgondozó Szervezet (Opus Vocationum) alapszabályain. Bizonyára ez szolgálhatott a püspök indítékául, amikor őt bízta meg az egyházmegye kisszeminaruma gondnokságával.

Amikor a román kormány 1948. augusztus 3-án államosította az egyházi iskolákat, bentlakásokat, feloszlatta a szatmári püspökség keretében működő kisszeminariumot, és megszüntették a papi szeminariumot és a teológiai főiskolát is. Scheffler János megyéspüspök ekkor úgy döntött, hogy azokat a kisszeminaristákat, akik befejezték a gimnázium hetedik osztályát és a papi pályára készülnek, érettségi nélkül felveszi a teológiára. Bogdánffy Szilárdra hárult a feladat, hogy a teológusok további (titkos) képzését megszervezze.²¹

Írói munkássága

Tanári működése első évében a jezsuiták szerkesztésében Szatmárnémetiben megjelenő *Szfv*²² című hetilapban, majd megszűnte után a folytatásaként megjelent *Az Apostolban* szerartástani kérdésekkel, a szentmise liturgiájával, az egyházi év ünnepeivel, valamint a katolikus lelkesítő néhány kérdésével foglalkozó cikkeket közöl.²³

Szatmárnémetibe történt áthelyezése után a papi breviárium (készülő) új kiadása számára ő végzi a zsoltárok fordítását.

A kommunista rendszer egyházellenes terveinek áldozata; bebörtönzése; a tudatos megsemmisítés fokozatai

Bogdánffy Szilárd már közvetlenül a világháborút követően tudatában volt annak, hogy a kommunista hatalom egyházellenes törekvései konkrét cselekedetekben fognak megnyilvánulni. Ennek jeleit tapasztalta akkor is, amikor 1947-ben történt püspöki titkári kinevezése után a megyéspüspöke rábízta az egyházmegye Bukarestben intézendő ügyeinek elvégzését. Az egyházellenes támadások előjelének tartotta az egyházmegye levelezésének rendőrségi ellenőrzését 1948 tavaszától, s a nunciatúrával való kapcsolatának vizsgálatát.

A kommunista román kormány szándékát, a nemzeti egyház létesítését, éppen Szatmárnémetiben 1948. július 18-án elmondott beszédében jelentette be a nemzetiségi minisztérium államtitkári rangú képviselője, Takács Lajos.²⁴ Másnap meg is indult az egyház elleni nyílt támadás.

Egymást követték a kommunista hatalmi tervek kivitelezésének mozzanatai: a román kormány felmondta a Szentszékkel kötött konkordátumot,²⁵ államosította az egyházi iskolákat; a felekezetek működését szabályozó, az új kultustörvény alapján kelt kormányrendelet²⁶ pedig (a katolikus egyház vonatkozásában) Romániában csak két püspökséget ismert el, a gyulafehérvári és a Bukarest–Iași-it. Ugyanez a rendelet kimondta a tanügyi célokat szolgáló egyházi, szerzetesi és magánjavak államosítását is. A katolikus püspököket nyugdíjazták, a szatmári-nagyváradai megyéspüspök tevékenységét felfüggesztették.²⁷

1948 októberében a (fenyegetéssel összehívott) görög katolikus papi küldöttek felmondják a Rómával való uniót, és kijelentik: visszatérnek az ortodox egyházba. Decemberben a parlament törvénybe iktatja a keleti szertartású katolikus egyház megszüntetését, az ortodoxiába való bekebelezését.

A nemzeti katolikus egyház létesítésének forgatókönyvébe szorosan illeszkedett a püspökök letartóztatása, a békepapi mozgalom elindítása, az állami érdekeket kiszolgáló püspök/vezetők állítása az Erdélyben elismert egyetlen (s Rómától függetlenné alakítandó) püspökség élére.

A célkitűzés érdekében a kommunista állami hatóságok (az intézkedéseket és a politikai életet irányító Securitate, a politikai rendőrség) megkezdte a püspökök, később pedig az egyház rendelkezései szerint következő (titkos) ordináriusok letartóztatását, ezzel párhuzamosan pedig számukra megfelelő vezető(k) keresését.

A kommunista hatalmi rendszerek általános, Erdélyben is érvényesülő eljárása és forgatókönyvei szellemében megkezdődött a zsarolás

és politikai vád alapját képezhető (és manipulálható) adatok gyűjtése.

A politikai rendőrség dokumentumainak²⁸ átfogó ismerete hiányában ma sem tudhatjuk biztosan, hogy Bogdánffy Szilárd személye miért került a korán letartóztatottak közé, vajon őt magát szemelték-e ki vezetőnek, avagy őt (is) csak a Scheffler János elleni esetleges perben akarták felhasználni. Gyakorlatilag az ellene felhozott „kémkedés és hazaárulás” vádját arra alapozták, hogy egy plébános Kárpátaljáról írt levelét akarta eljuttatni a nunciatúrára.²⁹

Rabsága egész időtartama alatt Bogdánffy Szilárdot egyházi személyektől elkülönítve tartották. Kihallgatásainak konkrét tárgyáról rabtársainak nem beszélt. Annyit feltételezhetően elmondott, hogy újra és újra megkérdezik: akarja-e még a kapcsolatot a pápával.³⁰

Az egyháziakat a katonai törvényszéki tárgyaláson hivatalból képviselő ügyvéd³¹ a perről tárgyalásakor elmondta: a pert azért készítették, mert nem írta alá az okmányt, amelyben kimondták volna a romániai katolikus egyház elszakadását Rómától.

Rabtársai, volt cellatársai közléséből, nyilatkozataiból ismerjük azokat a vallatási, kínzási módokat, amelyeket letartóztatásától a katonai törvényszéki tárgyalásig eltelt négy esztendő alatt el kellett szenvednie. Adatok szerzése, kicsikarása, elismertetése céljából a kémleltlen verések mellett³² többször vallatták elektromos sokk alkalmazásával, máskor csigára húzták, s közben egyre azt kérdezték, akarja-e még a kapcsolatot a pápával. Jilaván (Máramarossziget) megverték a szadista örök, és büntető cellába zárták.³³

Hosszas bebörtönzésével nyilvánvalóan egészsége megtörésére törekedtek. Ezért dolgoztatták 1951-ben a Máramarossziget melletti ólombányában, követ fejtettek vele 1952-ben a Fekete-tenger melletti (kivégzőtábornak szánt) Capul Midián, a Duna-csatorna építésénél. Súlyos megbetegedésekor³⁴ tudatosan ezért nem adtak neki gyógyszert a nagyenyedi börtönben.³⁵

A rabság minden szenvedését Bogdánffy Szilárd hősiiesen, panasz nélkül viselte. Bizonyosan emlékezett az őt püspökké szentelő érsek szavaira: „Téged, Szilárd testvérem, a vértanúságra szentellek!”³⁶ amelyekkel az elfogadott egyházi rend kötelezettségeire és várható következményeire is figyelmeztette.

Vértanúsága

Az egyház felfogása szerint Bogdánffy Szilárd igazoltan a hitéért, az egyházhoz való hűségéért, Krisztus ügyéért szenvedett, s formálisan ugyan nem ontotta vérért, de közel ötéves rabságának embertelen körülményei — Jilava alig megvilá-

gított, fületlen földalatti börtönének zsúfolt cellái, az ólombánya, Capul Midia haláltábor, a Duna-csatorna melletti kőbánya, a hírhedt nagyenyedi börtön — az egykor erős fizikumú, sportban edzett, nagy teherbírású fiatalember szervezetét tönkretették.

Az embertelen körülmények között elszenvedett kínzások pedig vértanúságot jelentenek, ugyanis ezek — a körülmények és a kínzások — okozták a halálát.

Utóélete

Az iránta tanúsított tiszteltet első tanúsága volt már temetése módja is: a rabársai által készített koporsó,³⁷ valamint sírjának megjelölése, nyilvántartása.

Az egyházmegye pappai, s a hívők, akik ismerték, vértanúnak tekintették, többen sírját titokban meglátogatták. Tanúvallomások, közlések tanúsítják, hogy halálát követően a szentek közösségének hitében többen fordultak hozzá közbenjáró imáját kérve, az imameghallgatásainak tulajdonított gyógyulásokat tudatták az egyházmegyei hatóságokkal.³⁸

A Szentatya döntése, vértanúságának elismerése, egyháziilag is engedélyezett tisztelete oltárra emelését követően olyan köztünk élt égi pártfogóra irányítja figyelmünket, akinek jellemvonásaiban, életpályájának, törekvéseinek ismeretében felfedezhetjük a hozzánk ma is közel álló személyiséget, a sorsunkat szívén viselő barátot, akihez gondjaikban, bajaikban, törekvéseikben közbenjárását kérve bármikor fordulhatunk.

BURA LÁSZLÓ

¹Életéről lásd Mons. Fodor József: *A jószág elitje a XX. században. Dr. Bogdánffy Szilárd élete*. Nagyvárad, 2004; Mons. Fodor József: *Isten Szolgája Dr. Bogdánffy Szilárd vértanú, püspök (prédikációs vázlatok)*. Nagyvárad, 2009.

²A Szentszék küldte Bukarestbe az 1947-ben távozásra kényszerített nuncius helyébe.

³Beliczay János nyugdíjas kanonok — akkor nagybányai plébános — vallomásában említi, hogy 1949 tavaszán Scheffler János püspök hívatta, a nagybányai egyházi kérdéseket beszéltek meg. Ekkor mondta, hogy ha őt bebörtönöznék, bármilyen egyházi ügyet Bogdánffy Szilárdal meg lehet beszélni. (Beliczay János Bogdánffy Szilárd kikísérte az állomásra, közben a Nagybánya vidéki egyházi helyzetről kérdezgette.) — Scheffler János püspök közlésének értelmét akkor fogta fel, amikor Bogdánffy Szilárd halála után értesült arról, hogy felszentelt püspök volt.

⁴Tudomásunk szerint soha nem volt pap cellatársa. Nem kizárt, hogy az ólombányában és/vagy a Duna-csatornánál találkozott görög vagy római katolikus papokkal.

⁵A Securitate diverzió révén (a nuncius kiutasítását követően ügynökei betörték a nunciatúra épületébe) hozzájutott a titokban szentelt püspökök adataihoz, és valamennyit letartóztatták.

⁶Vö. Mons. Fodor József: *Isten Szolgája Dr. Bogdánffy Szilárd vértanú, püspök (prédikációs vázlatok)*, i. m. 30–32.

⁷Névadásának indítéka az volt, hogy a keresztapa, Farkas Szilárd csökei plébános, valamint édesapja Ignác keresztnevét is viselje.

⁸Fiedler István püspököt ugyanekkor lemondatták.

⁹Disszertációja: *A szinoptikus apokalipszis*. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának könyvtára őrzi.) — A doktori cím használatát hívságosnak tartotta, kerülte.

¹⁰Engel Károly, Frank Miklós, Semptei Róbert, Vermes Géza, Villányi András. — Az adatokat Engel (Köllő) Károly közölte.

¹¹Megmenekültek, ugyanis a hatóságok gyanúja alapján rendezett éjszakai házkutatások alkalmával sem találták meg őket.

¹²Szüksége volt jó munkabírású, hivatása magaslatán álló munkatársra, ugyanis 1944-ben a bombatámadáskor a püspöki palota pincéjében meghalt szinte az egész központi papság.

¹³Az asztalosműhelyben dolgozó rabársai koporsót készítettek számára, a koporsóra papírból kivágott keresztet erősítettek, majd a kazánból összekapart kormot oldottak fel enyves vízben, s ezzel bekenték a koporsót. Megszáradtakor levették a papírt, ott maradt a kereszt fehér alakja.

¹⁴A papok közül: Bálint Lajos (később érsek), Matos Ferenc, Demkó Pál, Bodnár János, Dascal István.

¹⁵1965-ben, miután Czumbel Lajos kérelmére engedélyezték Scheffler János exhumálását és hazahozatalát, felvetették Bogdánffy Szilárd exhumálásának és hazahozatalának kérelmét. Bélteki Ferenc nagyváradai ordinárius és Zöld András nagyváradai plébános azzal hárították el, hogy a nagyváradai székesegyház kriptája vizes. Nem fogadták el Czumbel Lajos szatmári ordinárius ajánlatát sem: helyezték el a szatmári székesegyház kriptájába, ahonnan megfelelő időben átszállíthatják Nagyváradra.

¹⁶Megtörtént, hogy cellájuk átkutatásakor megtalálták nála az összegyűjtött kenyérdarabokat, s emiatt a börtön parancsnoka összepofozta.

¹⁷A kihallgatások során — feltehetően vallomástételre ösztönzés céljából — olykor cigarettával kínálták a vallatott foglyot. Ilyen alkalommal juthatott egy-egy cigarettához.

¹⁸Büntetésül a börtönőrök elverték, 72 ütést mértek a talpára.

¹⁹Fejéből idézi, hogy a vonatkozó részek a könyv melyik lapján található.

²⁰A mozgalom tagjai lelki életüket életrendjük szigorú számbavételével s önmaguknak és lelki irányítójuknak való havi elszámolással ösztönözték. Ő lett a mozgalom lelki igazgatója.

²¹Néhányan (alkalmazottakként) a püspökség épületében maradtak, a többiek (két-három fős csoportokban) képzésükre/nevelésükre alkalmasnak ítélt vidéki plébánosok mellé kerültek.

²²Megszüntetése után (folytatásaként) 1935. október 7-től *Az Apostol* címen jelent meg.

²³A szentmisével foglalkozó írásaiban foglalkozik a lépcsőima szoltárával, a confiteorral, az introitusszal, a kyerie eleisonnal, a könyörgésekkel; a nagyböjti szokásokkal, a nagyheti szertartásokkal, a szenvedés idejével, az ádventtel. Cikkeket írt az egyházi év jelentős ünnepeiről (az ünnepek közvetítette kegyelmekről), így az Angyali üdvözet, Havas Boldogasszony, Nagyboldogasszony, Kisboldogasszony, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepéről, magyarázta Krisztus királysága, Karácsony, a Szent Szív miséje szövegét. A katolikus lelkiség kérdéseivel foglalkozott a keresztjáró napokról, a rózsafüzérről szólva, Keresztelő Szent János ünnepe, valamint Mária Magdolna credójáról elmélkedve.

²⁴Takács Lajos beszédében megállapította: a püspökök aknamunkát folytatnak, külföldi imperialisták céljainak szolgálatában állnak. Közölte: elfogyott a türelmi idő, ezért az első lépés, hogy a kormány felmondja a konkordátumot a római egyházzal. A katolikus egyház számára pedig lehetőséget adnak, hogy nemzeti egyházzá alakuljon. (A teljes szöveg: Szabad Élet, IV. évf. 162. sz.)

²⁵1948. július 19.

²⁶A 175. sz. / 1948. aug. 3-i Kormányrendelet a Hivatalos Közlöny (Monitorul Oficial) 117. számában jelent meg.

²⁷Scheffler János nyugdíját sem kap, mert őt 1942-ben a magyar állami fennhatóság idején nevezték ki.

²⁸A törvényszéki tárgyalást megelőző vizsgálati/vallatási anyag teljességének ismerete és a Scheffler János ellen készülő per dokumentumanyaga hiányában erre hitelt érdemlő választ nem adhatunk.

²⁹A Máramaroszigetre érkezett, egy vasutas által hozott levelet a plébános ott káplánjainak és a gondnoknak felolvasta, elküldte a püspökségre, hogy juttassák el a nunciatúrára, illetőleg általa Rómába. A levél útja, a róla tudók kiléte számos tisztázatlan kérdést rejteget. Ha ezt Bogdánffy Szilárd magával vitte Nagyváradra utazásakor, minden bizonnyal megyéspüspöke is tudott róla. Így a későbbiekben ellene is felhasználhatták volna.

³⁰Egykori fogolytársai tanúskodása.

³¹Molnos Ernő, nagyváradi ügyvéd.

³²A vallatási gyakorlathoz tartozott, hogy a fogoly talpát vasrúddal, seprűnyéllel (míg el nem tört) verték, aminek következtében utána sokáig alig tudott lábra állni.

³³Egyszemélyes (többnyire vizes) cella, amelyben nincs fekvőhely.

³⁴A fizikailag teljesen leromlott Bogdánffy Szilárd tüdőgyulladást kapott.

³⁵A börtönorvos, doktor Rauca kijelentette: Nem kár érte, ha meghal, mert ő nem gyilkos, aki egy embert megöl, ő a nép gyilkosai közé tartozik.

³⁶Patrik O'Hara nuncius szavait a szentelésen jelen volt apáca idézi vallomásában. — Vö. Mons. Fodor József: *A jóság elitje a XX. században. Dr. Bogdánffy Szilárd élete*, i. m. 60.

³⁷Az asztalosműhelyben kemény deszkából készítették.

³⁸Vö. Mons. Fodor József: *A jóság elitje a XX. században. Dr. Bogdánffy Szilárd élete*, i. m. 80.

„Ó Istenem, magadért teremtettél engem, hogy a magam módján szolgáljak neked. Hivatásos életművet gondoltál ki számomra, különbözött mindattól, amit mások elé tűztél. Csak egy kis szeme vagyok a láncnak, egy kis tagja a szellemi lények nagy közösségének, de nem semmiért teremtettél engem: tennem kell a jót. Munkálkodnom kell műveden. Azon a helyen, amelyre állítottál, a béke angyalának kell lennem, az igazság papjának, még akkor is, ha semmi különöset nem teszek mindezekért: csak teljesítem akaratomat és szolgáljak neked hivatásomban. Így akarom magamat teneked adni egészen. Akárhol vagyok, ettől el nem szabad tántoríttatnom magam. Ha megpróbáltatás ér, szolgáljon neked megpróbáltatásom. Ha hosszú életet adsz, ha rövidet: te tudod, hogy mire jó.

Add meg nekem, hogy tökéletes gyermeki egyszerűséggel vessem alá magam az isteni akaratnak. Nem kívánhatok jobbat, mint a Te gondviselésedre hagyatkozni, nem a magam okosságára. Azért megígérem neked, Uram, kegyelmed segítségével: követni akarlak, akárhová mégy, nem magam akarom megszabni utamat. Nem akarok türelmetlen lenni. Ha egyszer homályban és kétségben hagyysz, ha szükség vagy megpróbáltatás ér, nem akarok panaszkodni, morgolódni. Tudom, hogy nem hagyod el soha azt, aki Téged keres, hogy sohasem csalatkozhatik, aki benned bízik...

Hozzád könyörgök: mindenekelőtt védelmezz meg önmagamtól, hogy más akaratot ne kövessenek a tiéd helyett! Arra is kérek, hogy végtelen szelídségedben ne tedd nagyon nehézé számomra akaratomat, ne légy hozzám szigorú, hanem légy kímélettel gyengéségem iránt. Ne tégy próbára, ó szerető Uram (ha szabad így imádkoznom), olyan súlyos dolgokkal, melyeket csak egy szent tud elviselni! Könyörülj gyengéségemem és vezess az ég felé biztonságos úton!

Cselekedjél bennem és általam! Azért vagyok a világon, hogy neked szolgáljak, hozzád tartozzam, a Te szerszámod legyek. Hadd legyek készséges eszközöd. Nem kérem, hogy lássak, nem kérem, hogy tudjak, csak hogy szerszámod lehessenek!”

John Henry Newman

AZ EGZISZTENCIA ESSZÉISZTIKÁJA Máthé Andrea: *A könyv csábítása. Tanulmányok, esszék, kritikák*

Van egy szép és elgondolkodtató megjegyzése Máthé Andreának abban az — egyébként igen alapos — kritikájában, melyben Bényei Tamás három könyvét veszi szemügyre. Miután a legnagyobb elismeréssel szól Bényei tudományos teljesítményéről, megállapítja, hogy hiányérzetet éppen értelmezéseinek, tanulmányainak hiánytalansága kelt. Máthé az olvasás alázatát hiányolja, azt, amikor az értelmező úgy beszél, hogy megmaradjon a további kérdés lehetőség, mert tudja, hogy bármily alaposan járja is körül tárgyát, nézőpontja csak egy a lehetséges nézőpontok közül. (*Az irodalom mint intellektuális tevékenység*, 108.) Máthé Andrea olyan irodalmár-esszéista (esszéista, kritikus), akiben megvan ez az alázat, aki tudja, hogy az értelmezésben sohasem az övé az utolsó szó, s aki bár professzionális olvasó, érezhetően mindig megmarad a „a mese bűvöletében” (a kifejezés uo.), más szóval a könyvek csábításában.

A tanulmányokat, esszéket és kritikákat tartalmazó *A könyv csábítása* különösen gazdag kötet. A több mint háromszáz — nagyméretű — oldal a nyitó és a záró esszén kívül öt nagyobb blokkot foglal magában. *Az egzisztencia esztétikája* című részben kortárs magyar prózai művekről olvashatunk, és itt kapott helyet a Susan Sontag regényeiről és esszéiről szóló átfogó elemzés. Ezt követi a könyv leghosszabb egysége, *A hallgatás nyelve*, mely egyrészt irodalomtudományos munkákról (monográfiákról, esszékötetektől) szóló kritikákat tartalmaz, másrészt pedig két művészetelméleti esszét. A *Spirituális háló* recenziói olyan könyveket tárgyalnak, melyekben explicit módon megjelennek a vallás, a spiritualitás kérdései (itt olvashatunk egy jegyzetet a pannonhalmi *Arcus temporum* fesztiválról is); az *Akarsz-e játszani* középpontjában a líra áll, az utolsó blokk (*Ellőtűnni az írásban*) pedig elegyes jellegű, többek között a szerző zenéhez fűződő viszonyáról olvashatunk itt, a nőként való írásról, vagy éppen Montaigne esszéiről. A könyv összesen negyvennyolc írásból áll, bő tíz év termését foglalja magába: a legkorábbi szöveg 1998-ból, a legfrissebb 2009-ből való, két írás ebben a kötetben jelenik meg először. Tizenöt cikk a *Kritika* számára készült, hat a *Vigiliában*, öt-öt a *Jelenkorban* illetve a *Pannonhalmi Szemlében* látott először napvilágot, a többi szövegnek is rangos fórumok (a *Holmitól* a *Kalligramig*) szolgáltak első megjelenési helyeül.

A könyv csábítása, melyben hosszú, komoly apparátussal felszerelt tanulmányok és olykor egészen rövid recenziók rendeződnek egymás mellé, jól elrendezett, logikus felépítésű gyűjtemény; csupán az olvasót orientáló előszó hiányát tehetjük szóvá, s azt, hogy bizony hasznos lett volna, ha a kiadó (a hátsó borítón) néhány szóval bemutatta volna a szerzőt — így például megtudhatnánk, hogy Máthé Andreának 2006-ban megjelent egy kötete a *Vigilia/Esszék* sorozatban (*Útvesztőben*).

De azt a mozzanatot, hogy sem a paratextusból, sem a szövegekből nem sok mindent tudhatunk meg közvetlenül a szerző személyéről, értelmezhetjük úgy is, mint a visszahúzódás, a tartózkodás jelét, s ez feltétlenül rokonszenves vonása *A könyv csábításának*. Ez is hozzátartozik ahhoz a komolysághoz, melynek fontos összetevője Máthé szakmai felkészültsége, még inkább pedig bölcséleti érdeklődésének elmélyültsége és iránya. Ugyanis Máthé Andreára is igaz, amit ő (Stanley Cavellre hivatkozva) Beck Andrásról fogalmaz meg: szövegeiből úgy tűnik, a magáénak vallja azt az eszményt, hogy az értekező az elméleti kérdéseket a saját egzisztenciális érintettségének is hangot adva fogalmazza meg, s hogy a művészeti, elméleti problémákban létkérdéseket is meglásson. Ehhez pedig, mint írja, szükséges, hogy ne feledjék meg saját nyelvének folyamatos teremtséseről. (*Horizont avagy a kívülség fényűzése*, 114.)

A kötet legjobb írásainak valódi egzisztenciális tétjei vannak. Különösen igaz ez az Esterházy Péter *A szfv segédigéi* című művéről szóló tanulmányra, mely jól példázza Máthé Andrea stílusának kiérlelttségét is: „A gyászban megakad a beszéd, a gyermeki tehetetlenséget kifejező mambogás után ordítássá majd némasággá válik: a veszteség élménye szónélkülivé tesz; de ebben a gyűlöletszeretethez — mely a világgal, a szeretett Másikkal és önmagammal szembeni, teljességében ki-nem-mondható viszony sűrítése — születés és halál találkozik össze. Az anyától a születés után megtanult szavak vonódnak vissza, a legmélyebben és legrégebből meglévők, melyekre az összes többi ráépül. Ezért is következetes és megokolt, hogy a közvetlenül utána következő lapon az Anya kezd el megszólalni, mintegy újra tanítva a beszédet és vele együtt a szeretetet azzal, hogy gyermekkori emlékeket és szavakat idéz, feltárva a nyelvet és a nyelven keresztül áttetsző emberi összetartozás végtelenségét.” (*Az Anyjának a Fiú és a Fiúnak az Anya...*, 41.)

Máthé Andrea nem annyira az apró részletek boncolgatásában, mint inkább a lényeges kérdések megvilágításában mutatkozik izgalmas és eredeti értelmezőnek. Hogy elsősorban a művek azon as-

pektusaival foglalkozik, melyeket valóban lényeginek tart, egyben önkorlátozást is jelent. Ahogy fentebb utaltam rá, nem törekszik arra, hogy minden lehetséges felmerülő kérdést megválaszoljon (vagy hogy egyáltalán feltegyen). Emiatt azonban nem érezzük szövegeit hiányosnak vagy lezáratlannak — sokkal inkább szervesnek és kompaktnak. Jellemző, ahogy a *Hősöm teréről* írott Parti Nagy Lajos-kritikája elején felsorolja, mi mindennel *nem* foglalkozni — és ebben a felsorolásban remek összefoglalását adja a mű kapcsán felmerülő prózapoétikai és irodalomelméleti kérdéseknek, a Parti Nagy-életmű által felvetett fő kritikai problémáknak. (*Féktelen és rengetés*, 47.) Máthé lényeglátására vall, ahogy Balassa Péter Nádas-monográfiájáról írva rámutat a szerzői monográfiák alapvető dilemmájára. „A mono-gráfia mintha már eleve belekerülne saját műfaji csapdájába: mert a mono nem adottként jelenvaló, hanem létrehozandóként. Egy név szerepel a címodalalon, de sok a megszólaló, el/beszélő, mesélő, történetmondó, akik/amik nemcsak a név mentén kell, hogy találkozzanak az egységesség felé tartó rajzolatban. Tehát lehetne akár multi-gráfiáról is beszélni, amelyben láthatóvá és áttetszővé válik a valamiképpen mégiscsak egy. Olyan ez, mintha a monográfusnak kellene létrehoznia egy láthatatlan életművet, másolás, utánzás vagy egyetlen ugyanolyan sor leírása nélkül, valami olyat, ami — már mintha — meglenne valahol, létezése mégis lehetetlen; állandóan változásban és folyamatosan születőben van, de a pillanatot is rögzíti.” (*Összefogni, de nem összefoglalni...*”, 91.) De említhetnénk azt a részt is, ahol Bacsó Béla könyve kapcsán (akiről egyébként két recenziót is közöl e kötetben) a magyar filozófiai nyelvi problematikáját említi föl. (*...a rendíthetetlenül fenntartott igény...*”, 116.)

A szerző széles horizontról tekint elemzéseinek tárgyaira. Az antik filozófiától a modern irodalomig, a teológiától az irodalomelméletig számos hatás munkál értelmezéseinek hátterében. Tanulmányainak lábjegyzeteiből kitűnik, hogy imponáló jártassággal bír az angol nyelvű (szak)irodalomban. (Sajnos, ahogy ez manapság megszokott, e könyv esetében is elmaradt, vagy igen hanyag volt a kiadói szerkesztés. Hogy csak két dolgot jegyezzek meg, a görög szavak gyakran helytelenül szerepelnek a könyvben [lásd például a hátsó borítón a „psychopompos” hibrid írásmódját]; egy lektor arra is felhívhatta volna a figyelmet, hogy az átmenet rítusaira használt etnológiai fogalom eredetileg a francia „rite de passage”, a „ryte of passage” pedig csak ennek a fordítása. [261.] De ezek a „szepőlők” nem kibebítik a szerző teljesítményét.)

Máthé Andreának nagyon jó érzéke van ahhoz, hogy hiányérzetének hangot adjon. Lényegében sohasem bírál, s végképp soha nem megy el a gúny

irányába. Hangütése inkább melankolikusknak mondható, amikor hiányok megfogalmazásáról van szó. Például Földényi F. László *Az ész álma* című esszégyűjteményéről szóló kritikájában, melynek végén arról ír, mintha a kötet írásából úgy tűnne, hogy az európai kultúra vizsgált jelenségei szinte problémamentesek. Máthé túlságosan harmonikusnak érzi a recenzeált esszékötet világát: „Csupán minden olyan rendben lévőnek tűnt. És ez mintha nem lenne teljesen helyén lévő.” (*Egy helyen — egy helyben?*, 141.) Igaza van Radnóti Sándornak, aki *A könyv csábításáról* írott recenziójában Máthé Andreának a tárgyához való viszonyát a „gyöngéd, érzékeny” jelzőkkel írja le, s megállapítja, hogy írásainak egyik fő erénye az empátia. („Egy kegyes olvasó”, *Élet és Irodalom*, 54/7, 2010. február 19.) Forgách András *Aki nincs* című könyvét illetően mintegy még tanácsot is ad, miként lehetett volna két kötetbe rendezni annak anyagát, hogy lényegre törőbb és izgalmasabb szövegvilágok jöjjenek létre. (*Önarckép koan-keretben*, 56.)

Különösen érzékenyek Máthé Andrea líra-kritikái. A szerző jellemzően már ezek első mondataiban megragadja egy-egy mű/életmű fő problémáit, egy-egy költői karakter legfontosabb vonásait. Találó és lényeglátó például a Sziveri János verseiről szóló írás nyitó gondolatmenete, amelyben az a kérdés fogalmazódik meg, milyen jelentése van ebben a költészetben „önmagam” és „önmagunk” „megírásának”, s hogy a huszadik században megvalósítható-e még ezek összefonódása. (*Áttörtelenül*, 213.) Remek, ahogy Marno János verseskötetének címét elemzi, felmutatva a „Daidal” szóban rejlő jelentés-lehetőségeket. (*Veszteségek költészet*, 219.) Marno nehezen megközelíthető költészete — mely rendre feladja a leccét értelmezőinek, lévén hogy nehéz megtalálni/megalkotni azt a nyelvet, melyen líraiságának mibenléte leírható — éppen az ilyen lassú olvasás és türelmes, finom elemzés előtt képes megnyílni. A kötet egyik legszebb része, ahol Máthé Andrea Kántor Péter *Mit kell tudnia Istennek?* című versét méltatja: érezhetően mélyen megérinti a jelentős verssel való szembesülés, már-már zavarban van, s azon tűnődik, miként és mennyiben használható még az a szó, hogy szép. (*Ment-e? ment-e?*, 232.) (Az említetteknek kívül egyébként még Takács Zsuzsa, Kukorelly Endre, Szabó T. Anna, Aletta Vid, Csengery Kristóf, Jász Attila és Falcsik Mari kötetéről, illetve Tandori Dezső *Hérakleitosz-émlékoszlop* és Kosztolányi Dezső *Akarsz-e játszani* című verseiről szóló írásokat olvashatunk a könyvnek ebben a részében.) A lírai alkotásokat elemző blokk darabjain azt érezzük, hogy olyan személy írta őket, akinek mély köze van a költészethez. (*L'Harmattan*, Budapest, 2009)

KRUPP JÓZSEF

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

UTAZÁS A VILÁGIRODALOMBAN

Az irodalomtudomány változásai a műfordítás elméletét sem hagyták érintetlenül. Sok érdekes tanulmány, könyv jelent meg a közelmúltban a fordítás lehetséges módszertanáról, ezek azonban aligha hatálytalanítják azokat a műveket, írásokat, amelyek a tolmácsolás történetével, fejlődésével foglalkoztak, s az elméleti megfigyelések magukat a fordításokat sem teszik jobbá, hitelesebbé.

A magyar fordítás-irodalom nagy áttörése a Nyugat első nemzedéke nagyjainak működése során következett be. Alapvető könyvében Rába György teljes joggal nevezte Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád tolmácsolásait szépeknek és hűtelnek, Babits Dante-fordítása, majd Kosztolányi fordítás-kötetei mégis alapvetően változtatták meg a fordítói gyakorlatot, egyszersmind a magyar- és a világirodalom viszonyrendszerét. Ez az inkább hódításra és egyéni ízlésre alapozott eljárás egyre újabb szempontokkal bővült. A hűség mind meghatározóbb igény lett, s a fordítók egyre tudatosabban szembesültek az idegen nyelvi szöveg jellemzőivel is. Így lett az egyik legnagyobb fordító Szabó Lőrinc, majd nyomán a harmadik nemzedék költői és az újhordások egyike-másika.

Közülük ezúttal Nemes Nagy Ágnes válogatott műfordításaival szembesít a tolmácsolásait tartalmazó gyűjtemény összeállítója, Buda Attila. Nemes Nagy Ágnes nemcsak a modern magyar líra, hanem a fordítás-irodalomnak is nagyszónya volt. Ismételten bezonyosodott, hogy az elméleti ismereteken túl — ezekkel tökéletesen tisztában volt — egyáltalán nem mindegy, igazi költő szembesül-e az eredeti szöveggel, vagy sem. A költő többet tud az elmélet embeireinél, hiszen mesterségének ismerete mellett különleges beleérzéssel, átéléssel képes megőzlaltatni az idegen nyelvű szöveget. Hadd idézzek erre vonatkozóan egy-két példát. Rilke-fordításokat választanék, hiszen közismerten nehezen tolmácsolható lírikus, a modern költői nyelv egyik első kiformalója.

Hús év a Szent István Társulat kiadásában jelent meg a kitűnő Farkasfalvy Dénes *Rilke nyomában* című kötete, műfordításokkal és kommentárokkal. Ebből idézem az *Oltsd ki a szememet* című költeményt: „Oltsd ki a szememet: én látlak mégis, / tapaszd be fületem: én mégis hallak, / és láb nélkül is léptem tefeléd viz, / és száj nélkül is esküszóval vallak. / Tépd le a karom, és megragadlak én / szívemmel, mely mint kéz utánad nyúl, / állítsd meg szívem: agyam dobog érted,

/ s ha lángod agyvelőmre hull: / én akkor véremen hordozlak téged.”

Farkasfalvy Dénes az általa tolmácsolt költeményeket nemcsak lírai alkotásoknak tekintette, filológiai is igyekezett értelmezni jelentésüket. Erről a versről a következő találó jellemzést írta: „A végtelen Létnek való teljes kinyílás és önátadás csodálatosan tömör kifejeződése, amellyel bármilyen vallásos élmény alapján könnyen azonosulni tudunk.”

Nemes Nagy Ágnes tolmácsolásában így hangzik a költemény: „Oltsd ki szemem: én mégis látva látlak, / tömd be fülelem: én hallom hangtalan szád, / lábatlanul is elküszom utánad, / és hogyha kell, száj nélkül esküszöm rád. / Törd le a karom és megragadlak én, / szívemmel, mint egy kézzel tartalak, / fogd le szívem, agyam dobog hibátlan, / s ha lángod agyvelőmbe csap, / viszlek tovább, vérem zuhatagában.”

Ízlésemhez közelebb áll a hagyományosabb „látva látlak”, arról nem is szólva, mennyivel kifejezőbb a „lábatlanul is elküszom utánad”, mint az „és láb nélkül is léptem tefeléd viz”. Mint említettem, Farkasfalvy Dénest filológiai igényessége a lehetőség szerint való szó szerinti hűség felé vezérli. Az utolsó két sor megoldása is ezt igazolja. A német szöveg: „und wirfst du in mein Hirn den Brand, / so werd ich dich auf meinem Blute tragen.” A „én akkor véremen hordozlak téged” hűségesen követi az eredetit, Nemes Nagy Ágnes megoldását mégis költőibbnek érezzük, különösen a „vérem zuhatagában” kifejezés miatt.

Még egy példát ragadnék ki az árnyalatnyi, de sokat sejtető különbségek jellemzéséül, a híres Pietät. Mindenekelőtt Farkasfalvy Dénes kiváló kommentárját idézném: „Rilkét Máriaiban elsősorban a teljességgel megvalósult anyaság nyűgözi le. A Pietät-szobrok ismertetői gyakran megemlítik, mennyire nehéz — akár statikailag, akár az arányokat tekintve — az élettelen felnőtt férfitest elhelyezése egy női alak ölében. Ez a szobrászati nehézség válik a vers eszmei témájává: a kín és a halál oly hatalmasra teszi Mária Gyermekeit, hogy már nem fér el anyja ölében. Keresztben fekszik és holtan. Mária kínja avval teljes, hogy anyasága csődöt mond: a Gyermekeket nem tudja újraszülni. Keresztény szemmel arra döbbenünk rá, hogy végső fokon Rilke pontosan az ellenkezőjét mondja ki annak, amit e jelenet hittel teli szemlélése alapján a keresztény teológia állít: Mária anyjává válik Krisztus feltámadt életének is, amikor azt a hívek számára (most már kínban és szenvedésben) a kereszt alatt lelki értelemben ismét megszüli.”

Következzék a fordítás: „Most nyomorom betelt: névtelen, mély / kinnal betölt: és mint belül a kő, / tömör s kemény, / csak egy dolog mered elő: / Te nagy lettél — / ...és nagy lettél, / s a kín oly nagyra nő, / a szív értését meghaladja / túlaradón. / Keresztben fekszek, át sem ér / ölem: nem tudlak már / megszűlni.”

Ez a tolmácsolás egyike a legjobbakkak Farkasfalvy Dénes kötetében. Felszabadult költői-ség, könnyedség, elegancia jellemzi. Varázslatos pillanat: a kommentátor-filológus-teológus köntöséből lírikus bújik elő, aki kedvét leli a szavakkal való játékban is (betelt-betölt) s így a vers értelmét is távlatossá teszi. A beleézés, felszabadult líraiság, a mű átélése és pontos megfeleltetése az igazi fordító-költő nagyságának titka, és Nemes Nagy Ágnes ilyen fordító volt. Buda Attila találó megfogalmazása szerint „mindig a célnyelv felől nézte a műfordításokat, fontosabb volt számára az eredmény, mint a forrás. Meggyőződése összefüggésben állt avval az ideával, amely az önálló alkotói és műfordítói teljesítményt nem választja el egymástól mereven.”

Szerencsés az a fordító, aki egy vers olvasása közben saját arcára ismer, s annak jellemző vonásait is ábrázolhatja fordítása közben. Fernando Pessoa *Önélektiraja* Nemes Nagy Ágnes önvalomása is lehetne: „A költő színlelő-művész. / Oly jól ért már a mímeléshez, / Hogy tettet a bánatot, / A bánatot, mit tényleg érez. // S az olvasók az olvasott / bánatból érzik helyesen / nem azt a kettőt, mit a költő / ismert, de amit ők sosem. // S így fogaskerékszerkezetben / forgatja játékát az ész, / a kis felhúzó-vasutat, mely / a szívről kapta a nevét.”

A műfordításokat két eddig kiadatlan előadás szövege egészíti ki. 1966-ban az Írószövetség műfordítói szakosztálya vitát rendezett. Ennek bevezető előadását Rónay György tartotta *Hogyan lép be egy költészet a világirodalomba?* címmel, s ezt követte Nemes Nagy Ágnes hozzászólása. A kérdés napjainkban talán még időszerűbb, mint felvetése idején. Rónay György így foglalta össze a probléma lényegét:

„A kérdés így hangzott: »Hogyan lép be egy költészet a világirodalomba?« Azt hiszem úgy, és belépése akkor válik igazán valóságossá és véglegessé, ha egészében lép be, szomatni, egész testével, nem töredékesen, szemelvényesen, hanem egyénisége, személyisége teljességével: nem mint egyes, magányos költők szórványos bemutatkozása, hanem mint történeti egység ízei, színei összességében: mint költészet.

Mert egy táj nemcsak néhány csúcs, hanem összefüggő rendszer, egy vidék egésze, hegyhátaival, dombjaival, sőt lapályaival is, és csak úgy lesz igazán élő javunk és élményi birtokunk, ha minde-

nestül bejártuk, megismertük ormai hegyi levegőjét, de megismertük völgyei szerény flóráját is.”

Mindketten egyetértettek abban, hogy csak úgy léphetünk be a világirodalomba, ha otthonosak vagyunk a sajátunkban is, s ezt elkötelezett szeretettel, minél kifejezőbben, szebben használjuk. Mint Nemes Nagy Ágnes mondta a hozzászólásában: legyen meg a lehetőségünk — gondolom nemzetközi tekintélyünkre (is) gondolt —, hogy megoldjuk önmagunk hatékony képviselőt: „azt a következtetést igenis levonnám, hogy a nyelvi kérdés, amely megiscsak eléggé fontos pontja annak, hogy külföldön mit gondolnak rólunk akár kulturális vonatkozásban — a kialakult hagyományokat értem ezen —, akár nyelvileg.

Nyilvánvaló tehát, hogy rájuk kell hagynunk bizonyos mértékig, hogy ők alakítsák ki, különben is nagyon frissen kialakuló műfordítói hagyományait, de nyilvánvaló számunkra az is, hogy bizonyos fokig nekünk is bele kell ebbe szólnunk vagy bele kellene szólnunk legalább annyiban, hogy ami ránk vonatkozik, az ne folytatódjék nélkülünk.”

Ehhez nagy lépést tett maga is a *Vándorévekkel*, fordításainak gyűjteményével. Példáját adta sokoldalúságának és értékismeretének, mely abban is megnyilvánult, hogy sohasem tántorította el a nehézség, amely pedig, mint Kazinczy mondta az *Iliás*nak rugaszkodva, olykor „győzhetetlen”. A modern költészet, amelynek Nemes Nagy Ágnes oly hiteles tolmácsolója volt, sokkal bonyolultabb a régebbinél, sokkal erősebb benne „az emocionális, a képi és látomásréteg, és gyöngébb a racionális réteg, a fonál, a vademecum.” Végül az ember mégis „hozzászokik a különböző versnyelvekhez”. Ebben nemcsak a magyar nyelven írt költemények, például Nemes Nagy Ágneséi segítik, hanem a világlíra nyelvünkre ültetett darabjai is, amelyekben ez a nyelv az uralkodó. Esetleg a költészet e folyvást megújuló birodalmában való tájékozottsága és meg-megújuló tájékozódása segítette őt is abban, hogy a rémület időszakában is az erkölcs küldötte és képviselője lehessen. (*Elfogtam volna mást, s íme, elfogtak engem.* Ráció Kiadó, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest, 2009)

RÓNAY LÁSZLÓ

GEROLD LÁSZLÓ: GION NÁNDOR

A Kalligram Kiadó kortárs magyar irodalmat bemutatató *Tegnap és ma* című sorozatának legújabb, huszonkilencedik köteteként jelent meg Gerold László Gion-monográfiája. Az újdíedei pályatárs rendkívül alapos munkája az életmű kronológi-

ája szerint dolgozza fel a vajdasági irodalom 2002-ben elhunyt klasszikusának pályáját és írói életművét. Munkájában saját elemzése mellett hangsúlyos szerepet kapnak a recepció eddigi meglátásai, a kritikusok véleményének, gyakran eltérő álláspontjának ismertetései.

A szerző koncepciójának megfelelően Gion Nándor első nyomtatásban publikált szövegével, az Ifjúság Symposion című mellékletében *Helyzetjelentés* címmel megjelent írásával kezdi munkáját. Ennek kapcsán az Új Symposion mozgalom korszerűsítő törekvéseit, művészetkonceptióját is ismerteti, elhelyezve a symposionisták közt Gion alakját. Gerold külön kiemeli és részletesen elemzi az író korai írásait, főként esszéit, kritikáit, hogy láthatóvá váljon Gion kritikus érdeklődésének és szépírói készülődésének szoros kapcsolata. Számára a kritikairás elsősorban a mesélésre való képesség próbája volt: nem előadott, hanem inkább elbeszél. „Szeretek mesélni. Leginkább igaz történeteket” — vallotta, s prózájának egyik alapvető jellegzetessége valóban a történet- és mesemondás lett. Álnéven publikált első novelláiban Hermesről, Arakhnéről, Izsakhárról, Ahasvérusról ír, mesél a görög mitológiából, a Bibliából, az *Ezeregy éjszaka meséiből* ismert alakokról. Ugyanakkor ezek az írások arról is szólnak, ami az egész életmű alapkérdése, központi motívuma: a boldogság utáni vágyról.

Gerold Gion útkeresésének három változatként mutatja be és elemzi a szerző korai regényeit. A *Kéltűiek a barlangban*, a Forum Könyvkiadó regénypályázatára beadott és első díjat nyert, *Testvérem, Joáb*, illetve az *Ezen az oldalon* című írásaiban már jól érzékelhetően jelen van a prózáját annyira jellemző, a szűkebb szülőföldjéhez való írói kötődés, a bácskai valóságanyag. Egyúttal mindhárom mű a regényműfaj kérdéseit (regénynovellaciklus viszonyrendszer), a korszerű regényforma kihívásait is felveti. Mindezek jelen vannak a gioni életmű legnagyobb teljesítményeként számon tartott, négy kötetre terjedő családi legendáriumban, a szentnyáisi sagában is, amely Rojtos Gallai István nézőpontjából, félévszázadnyi időt átfogva, egy-egy sorsfordító eseményre kihegyezve láttatja a bácskai település közösséget. E tetralógia kapcsán tárgyalja Gerold a gioni életmű vissza-visszatérő problémáját, a valóságábrázolásnak a kérdését, s megállapítja, hogy „erős valóság-tartalom és a költőiség kettőssége jellemzi Gion realizmusát, műveiben a szürke, hétköznapi mozzanatok a poézis magasába emelkednek”. A kilencvenes évek műveiben, a még Vajdaságban megjelent *Börtönről álmodom mostanában*, illetve a már Budapesten írt *Izsakhár* című regényében a történet szintén a reális és irreális közötti határsávban bonyolódik, de a történelmi

közelmúlt helyett a kortárs élményanyag épül be nagyobb hangsúllyal, s nem tartalmaz felismerhető családi és helyi vonatkozásokat.

Gerold külön foglalkozik Gion Nándor ifjúsági regényeivel, szembesülve bizonyos alkotások besorolási nehézségével, egyszersmind felvetve azt a kérdést is, hogy mi módon viszonyulnak egymáshoz Gion ifjúsági és felnőtt-regényei. Szintén külön fejezetben kaptak helyet az újvidéki és budapesti novellák, hiszen azok életművének alpműfaját jelentik, bár szigorúan vehető novelláskötete csak négy van. A novellák kapcsán Gerold még egy problémát elővesz, mégpedig a népszerűség, a könnyen fogyaszthatóság, a kiadói, kritikus, olvasói elvárásoknak való megfelelés kérdését.

A monográfiája szerzője utószavában az életmű áttekintése után összegzést ad a Gionopus helyéről a magyarországi és a vajdasági prózában, a gioni regionalizmusról és tradicionálizmusról, az írói világképről, az elbeszélési technikájáról. Munkája válogatott bibliográfiával, teljességre törekvő műjegyzékkel, életrajzi adatokkal és fényképekkel zárul.

A színvonalas, közérthetően megfogalmazott munka a szakma számára mindenképpen hiánypótló alkotás, egymást jól kiegészítve a szintén 2009-ben megjelent Elek-monográfiával (Elek Tibor: *Gion Nándor írói világa*. Noran Kiadó), ugyanakkor a kiadói szándék szerint a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számít tarthat. (Kalligram, Pozsony, 2009)

ZARÁND KINGA

HORVÁTH VIKTOR: TÖRÖK TÜKÖR

Történelmi jelenetezésű kalandregényt, családregegyt, helytörténeti munkát, mesét olvas a „fényes arcú efendi”, ha Horváth Viktor új könyvét, a *Török tükrök* című regényt forgatja. Az egyes szám első személyű elbeszélő vállaltan megbízhatatlan emlékezete írja szöveggé a halgatományt („Elmondom neked a világ kamaszkorát, az őseim történetét, ahogy azt a dajkámtól, Halímától hallottam” [7.]). Egy másik szöveghely a nevelőt, Szejfit említi elsődleges forrásként („Ha ő nincs, most nem írnék neked” [28.]). A saját életére (is) visszatekintő, már élemedett korú narrátor, Ísza, Juszuf fia, a kiszolgált katona a szájhagyományt változtatja írásbeliséggé. A műveletet egyrészt önmagáért, terapeutikus céllal, másrészt a nyomhagyás szándékával, az idő, a felejtés ellenében végzi („...írok, hogy végleg elcsíptsam magamban a harcot, és hogy az aranykor nagy mozaikjából megmentssek neked néhány színes kövecskét, mielőtt hamu borít be mindent” [5.]). A kitüntetett

időszak a 16. század, a helyszín pedig a török megszállás alatt lévő Magyarország, szűkebben Pécs. A cselekmény és az írás aktusának helyszíne, hiszen az olvasás a regénnyé alakulás folyamatával párhuzamosan zajlik.

Már a felütés, amelyben Ísza a reménybeli olvasóhoz szól (s aztán a kilenc részre tagolt szövegben újra és újra), megteremtí a regény egészét jellemző sajátos atmoszférát: a felszabadult mesélőkedv a mondatalkítás könnyedségével társul majd' hatodfélszáz oldalon át, a kedélyes humor, a regiszterkeverő szókészlet (a vulgáristól a lírai pátoszig), az írás mint cselekvés derűs szenvedélye, az eufemisztikus világ ígérete bizvást rokonszenvet kelt a mesét kedvelő olvasóban („Jól fogunk mulatni! Akárhogy nyöszörögjön a szél ebben a zord tartományban és bögjön a vihar, én tavaszt fogok mesélni, vidám kezdetet, aztán nyarat, az idő éresének józú gyümölcsseit, boldogságot és szépséget” [6–7.]). Az olykor túlságosan részletes, a történeti hitelességnek alárendelt társadalomábrázolás, környezetrajz talán már kevésbé. Jóllehet szükséges epikai elemek, ha több száz oldalon át megszakítatlanul sorjáznak, funkciójukat veszítik; az elbeszélő omnipotensnek mutatja magát, miközben az egyénről csak elnagyoltan, alapjában véve mit sem tud. A figyelem megragadásának, az elkápráztatás lankadatlan vágya helyenként az olvasóra kontraproduktívan hat: a mágikus erejű fekete gyűrű motívuma intertextusként a könyv egészen végigvonul. A családi örökség e darabjának sorsát követő történetiszál a regény elején megszakad, csak fejezetek múlva folytatódik. Addig a befogadó nemcsak az ötszáz évvel ezelőtti Magyarország felkavaró elevenségére döbben, hanem a didaxisnak bátran engedő narrátor többek között szociológiai, vallásismereti, néprajzi jártasságára. A csodálkozás nem, de a mozgatott háttéranyag jelentőségére való (kitartó) rámutatás indokolatlan. Ráadásul a késleltetéssel a feszültség nem fokozódik, inkább alábbhagy.

Az említett aprólékos leírások átlapozhatók; azokkal együtt/tőlük eltekintve is egyedi a mű. Különlegességét a fikció világán belül érvényesülő, egységesítő nézőpont adja („...efendi [...] bárki vagy is, és az Isten bármely országában élzs, bizonyos, hogy muzulmán vagy te is” [6.]). Voltaképp a török nép történelmeként íródik a magyaroké. A mohácsi vész a könyv lapjain győztes török csata csakúgy, mint Szigetvár ostroma. A török kultúrához képest értelmeződik a magyar, amikor a főhős Isztambulból Magyarországra érkezik. „Én akkor imádkozni, írni és olvasni már tudtam Szejfítől, az arabot értettem, a Koránt is jól ismertem” — emlékszik kilencéves énjére az elbeszélő. Előbb Szegedre, majd Pécsre, a sokkultúrájú és soknemzetiségű városba kerül.

Ísza idővel a magyar nyelvet is elsajátítja. Személyében több hagyomány egyesül. Ennek egyik látható jele, hogy a levéltárban az okmányokat jobb kézzel másolja, ha az anyanyelvét használja, „bal kézben fogja az íróttolat” (177.). Az éppen olvasandó regény magyarul íródik. A szövegfolyamot nem csupán fejezetcímek tagolják, hanem a Koránból származó idézetek arabul és magyarul (Csordás Gábor fordításában). A Koránt a bal kéz másolja, a szent szabállyal ellenkezőn. A főszereplő bár ismeri a hagyományt, szándékosan nem érvényesíti. Ennyiféle életrendező elv szerint képtelen élni, nem is törekszik megfelelni. Immár az emlékiratok szövegezése közben a „kétezség”, a többnyelvűség csak praktikus adottságnak tűnik („Ha a tollat fogó jobbkezem már nagyon gémberedett a hidegtől, akkor átveszem a balba a tollat, oszmán írásjelekkel folytatom, és a jobbot teszem az írhára” [543.]). Nevének jelentése Jézus, vagyis (benne) a muzulmán hagyományba a zsidó-keresztény tradíció szervesül — ahogyan a szövegtipológia előrejelzi („Azért akarja minden mese, regény, novella és tréfa a Bibliát utánozni azzal, hogy van eleje, közepe és vége: a világ megszületik, él és meghal. A Korán viszont időtlen, mert se eleje, se vége. [...] a két nagy Könyv egymás nélkül mit sem ér!” [540–541.]).

Az adódó azonosulási lehetőségekből felépülő fiktív jellegű „mozaik-identitás” a narrátoré, mint-hogy az azonosság tudatnak csupán az illúzióját birtokol(hat)ja. Kilenc évesen árván marad, egy Mária nevű rác lány iránti szerelme segíti annak belátásához: édesanyja, Amína hiányát nem dolgozta fel, a megtalálása utáni vágy úzte nőkké váló kapcsolatba. S tulajdonképpen ennek a folytonos kereső magatartásnak köszönhetően talált rá addig nem ismert mostohatestvéreire: Antonio és Pietro Grittire. A rokonság bizonyítéka a fiúk nyakában lévő medál. Pietro halála után az ékszer Antonio Íszának ajándékozza. A tárgy az elkövetett testvérgyilkosság bűnével szembesíti a főhőst, emeltet beteljesíti az anya utáni vágyakozást. A történet e pontján válhat másképp jelentéssé a mű címe: a medál a tükör metaforája, amelyet Isten az ember elé állít. Ebben a szövegösszefüggésben a tükör az önmegismerés, önelemzés kényszerének, egyúttal az identitás megtalálása felőli bizonyosság (látszatának) toposzává válik („Mert aki magát ismeri, Istent ismeri. [...] Nem láttam semmit magamból, hát Allah elém tartotta azt a medált tükörnek, én belenéztem, és megláttam benne, hogy miféle szerzet vagyok, és attól kezdve aszerint is éltem, amilyenek magamat ott megláttam. Veszettül.” [531.]).

Az elbeszélő a regényben több helyütt is reflektál az íráshoz, olvasáshoz való viszonyára, és ez a reflexivitás rendre a fikció/hamisság („Pró-

bálom nyújtani, halogatni; kalandokat, csodás jelenéseket szövök egymásba, hogy mulattassalak, efendi. Mindent megteszek, hogy megbocsáss nekem azért, amit majd megtudsz rólam.” [518.]), valamint a valóság/igazság („Na, most már leírtam mindent. (...) Azt hívtam meg a történetembe, ami a világot és a láthatatlant mozgatja. És lám, jól tettem, mert látom, hogy amit leírtam, mind igaz. Tehát, jó efendi, nehogy komolyan vedd!” [545.]) problémájának fölemlítésével jár együtt. Azzal, hogy a narrátor minduntalan a megírandó (bármely írott) szöveg konstrukció — ennyiben inautentikus — voltát hangsúlyozza, tanmesévé avatja a regényt. A gondolatmeneteket gyakran záró, az olvasás folyamatát megakasztó didaktikus kijelentések a tanító szándékot erősítik. Am ha az olvasó a metaforikus formulákat nem tudja dekódolni, számára a jelentéstelnek szánt tanulságok üres frázisként, a szövegben idegenül hatnak. A fenti idézetek egyértelműen jelzik az elbeszélő talán legfőbb célját: miközben (ki)oktat, szórakoztasson. És ez nem kevés. (*Jelenkor Kiadó, Pécs, 2009*)

WÖLFINGER KITTI

DANIEL ARASSE: FESTMÉNYTALÁNYOK

A neves francia művészettörténész számos könyve közül — a *Festménytörténetek* után — egy második magyar nyelvű kötetet is megjelentett a Typotex Kiadó. A reneszánsz festészet kiemelkedő ismerőjének és értelmezőjének franciául *On n’y voit rien* (szó szerint: *Ott semmit nem látni*; Gallimard, 2003) című könyve azt a szerzői énjét mutatja, aki elméletibb, átfogóbb, szorosabb stílusban megírt művei után könnyedén, szabadon, biztos tudással a háttérben és éles szemmel a részletekre tekintve ír egy-egy jelentős műalkotás jelentéstartalmának látószó figurájáról vagy jelenetéről. Pontosabban öt festményről és egy jelenségről: Tintoretto *Vulcanus-Vénusz-Mars* képéről, az *Angyali üdvözlések* egyikéről (Francesco della Cossa alkotása), Breughel *Háromkirályok*járól, Tiziano *Urbinoi Vénusz*járól és Velazquez *Las Meninas*áról, valamint festménytől függetlenül Mária Magdolna alakjáról, pontosabban a haja ürügyén sok minden másról.

Egy-egy részletet, apró tárgyat, tromp l’oeilre alapozott ábrázolásmódot kiemelve nem csupán a reneszánsz művészettörténeti aspektusaira figyel, de kultúrtörténeti, művészetelméleti, történelmi ismereteket is átfog, utal teológiára állításokra, technikai problémákra, gondolkodásmódbeli sajátosságokra. Mindezt úgy közvetíti, hogy a legközvetlenebb kapcsolatot kifejező nyelvi stílusrétegeket mozgatja meg, műfajában pedig

a szubjektivitást előtérbe helyező levélformát, a (fiktív és a kivetített belső) dialógust, az esszéet alkalmazza. Mindez és a távolságtartó humor és ironia a könyvet olvasmányossá — látszólag — könnyen ’fogyaszthatóvá’ teszi, de ez csak a felszín, mert Arasse nem mond le arról, hogy pontos, éleslátó teoretikus megállapításokat tegyen, művészettörténeti összefüggésekre irányítsa a figyelmet, és a legérdekesebb kérdéseket tegye fel. Mindezen felül, amit elmond, még aktuális is, pedig 16. századi művekről beszél.

Úgy tűnik azonban, hogy ami a könyv erénye, az egyben problematikus volta is. Az olvasó hisz a szerzőnek, aki az ikonológia-ikonográfia (Panofsky), a képszimbolika-emblematika, a perspektíva-tanok, a történelmi események alapos ismerője, le is nyűgözi olvasóját meglátásaival. Azonban hiányérzete marad a szubjektivitás-objektivitás, affirmációk és hipotézisek arányait illetően. Bár írói szándék, hogy a társalgási stílussal vonzóvá tegye a festményeket és magát a reneszánszot is, ezen felül gesztus az olvasó felé is, akinek azonban mégis hiányérzete támad több esetben a hivatkozások pontosítására, az állítások verifikálhatóságára vonatkozóan. Leginkább a *Magdolna gyapja* című fejezetnél merül ez fel, amelyet a szerző nem köt egyetlen műalkotáshoz sem, jölehet implicit azt sugallja, hogy az olvasó is vele együtt tudja, hogy sok műalkotás választotta tárgyául Mária Magdolna alakját. Bár maga a szőr-szörzet-haj-ecset összefüggésének felvetése önmagában is érdekes, ezenfelül magában foglal egy kis pszichoanalitikus kitekintést, időnként pedig a blaszfémia határát is súrolja, mégis jó lenne tudni, hogy — főként teológiai — állításait mely szerzőkre utalva vagy hivatkozva teszi. Néhány múltbéli egyházatya nyilván (minimum) elcsodálkozna a szabad teológiai tézis-interpretációkon. A jelenbeli olvasó pedig jobban teszi, ha elsősorban művészettörténetként és -elméletként olvassa Arasse könyvét, és megérti, hogy a szerző humorral árszótt ironiáját működ-teti itt is és az egész könyvben, ugyanis álláspontokat ütköztet: a műtörténészt, az elméletészt, az ’egyszerű’ kiállítás-látogatót és érdeklődőt. („ezt a fajta divatos elmeélcsattogtatást utálom. Manapság mindenáron meg kell találnunk a megfelelőnket a képben. Mintha a képnek szüksége lenne ránk! Magának és a kollégáinak a fennhéjázása elviselhetetlen. Én műtörténész vagyok. Ez biztosan kevésbé mulatságos, de nem bírom elviselni, ahogy a múltat kisajátítják a modern gondolatokkal.” 144.)

Maga a szerző egyik álláspontot sem részesíti előnyben, hanem a különböző szempontok alkalmazásával és szembesítésével azt mutatja meg, hogy mindegyik álláspont közelebb vihet — és visz is — a műalkotás értelmezésének egyre

tökéletesebbé tételéhez, ami valójában végtelenített, befejezhetetlen feladat. A híres Velazquez-képről szóló írás erre a legösszefogottabb példa, nemcsak amiatt, mert a korábban felvetett módszereket és szempontokat sűrítetten alkalmazza, hanem mert újra 'hozzányúl' a számtalanszor, Michel Foucault révén pedig szinte lezártnak tekintett *Udvarhölgyek*-értelmezéshez is, bizonyítva, hogy még a jó interpretációkat is ki lehet egészíteni, és hogy valóban igazságértéke van annak az állításnak, hogy a jó művek velejárója a folyamatossá jelentésváltozás.

A könyvet vonzóvá teszi szépen megtervezett megjelenése, jó minőségű reprodukciói és a különböző képek egymás mellé helyezésének egymást és a szöveget erősítő technikája. Mégsem árt, ha némi művészettörténeti előismerettel, de legalábbis erős művészet iránti érdeklődéssel veszi kezébe az olvasó Daniel Arasse *Festménytárlányok* című, különböző diszciplináris és egyéb határokat sértő, ugyanakkor azokat áthidaló művét, hogy olvasása közben valóban élvezettel láthassa mindazt, amit nélküle csupán csak nézne, de nem látna. Legalábbis ilyen élesen biztosan nem. (Ford. Seláf Levente; *Typotex*, Budapest, 2010)

MÁTHÉ ANDREA

PIERRE HADOT: A LÉLEK ISKOLAJA Lelkigyakorlatok és ókori filozófia

A Kairosz Kiadó jóvoltából immár magyarul is hozzáférhető Pierre Hadot-nak az antik filozófia értelmezését jelentős mértékben meghatározó kötete. Nem túlzás az állítás, hogy a bölcelet és életforma összefüggésének újbóli felvetését és akadémiai szintű tárgyalását Hadot-nak köszönhetjük. Michel Foucault munkássága és a filozófiai praxis kortárs irányzatának a megértése szempontjából elengedhetetlen a francia filozófus munkássága (vö. Sárkány Péter: *Filozófiai lélegzőgondozás. Fenomenológia — egzisztenciaanalitikus logoterápia — filozófiai praxis*. Jel Kiadó, Budapest, 2008).

A kötet egyik legfontosabb állítása, hogy az életformaként felfogott bölcelet nagyrészt a kereszténység megjelenésével kerül háttérbe, mivel a keresztény teológia számára a görög filozófia fogalmisága jelentett elsősorban értéket, ugyanis a konkrét életformát tekintve a kereszténységnek, a kinyilatkoztatás révén, egyértelmű útmutatása volt. Ezért a filozófiának a „teológia szolgálóleányaként” elsősorban a teológiai igazságok kibontásának rendszeres (racionális) feladatát kellett elvégeznie, tehát formális, elméleti szerep hárult rá. Ezt megelőzően — így Hadot — a bölceleti gon-

dolkodás olyan lelkigyakorlatokban öltött testet (meditáció, lelkiismeret-vizsgálat, a természet kontemplációja), amelyek a bölcelettel foglalkozó személy formálását szolgálták. Hadot szerint a bölcelet saját személyünk által végzett aszketikus gyakorlat, gondolkodási aktusok által megvalósított életforma, amely a bölcsességre törekszik, noha tudatában van, hogy annak teljessége soha nem érhető el. Az így megvalósított életformának három fontos megnyilvánulását különbözteti meg: a lelki béke (*ataraxia*), a belső szabadság (*autarkeia*) és a kozmikus tudat. A filozófia ágazatokra történő bontása (fizika, etika és logika) a tanítást szolgáló beszélgetés (értekezés) részei, de nem a filozófiának mint életformának az aspektusai. „A filozófia maga azonban életmód, nem különböző részekre osztható elmélet, hanem egységes cselekedet, mely abban áll, hogy *megéljük* a logikát, a fizikát és az etikát. Nem a logika elméletével foglalkozunk, a helyes beszéd és gondolkodás művészetével, hanem helyesen beszélünk és gondolkodunk, nem a fizikai világról gyártunk elméleteket, hanem belemerülünk a kozmosz szemlélésébe, nem az erkölcsi cselekedetokről prédikálunk, hanem igazságosan és helyesen cselekszünk. A filozófiai diskurzus tehát nem egyenlő a filozófiával.” (267.)

Az antik filozófia gyakorlati jellegének tanulmányozása azonban túlmutat Hadot filozófiatörténeti és filológiai érdeklődésén. Sőt a szerző megvan győződve arról, hogy ha korlátok között is, a mai filozófia számára is relevánsak és követendőek ezek a gyakorlatok. A megtanulni élni, beszélgetni, meghalni és olvasni a filozófia gyakorlati vonatkozásai, amelyeket Hadot többek közt Szókratész és Marcus Aurelius felfogásán keresztül mutat be. Ezt követően a szerző a megtérés (*conversionis*) vallási és filozófiai jelentését különíti el, az irányváltoztatás (*episztróphé*) és a gondolat megváltoztatása (*metanoia*) értelmében, majd a negatív teológia jelentőségéről elmélkedik. A kötet ezen kívül Hadot szétfoglatló előadását, egy Michel Foucault-val folytatott előadást, de Foucault korai halála miatt félbeszakadt beszélgetést és néhány rövidebb tanulmányt, valamint egy a szerzővel 2001-ben készült interjút tartalmaz.

A részletező bemutatást és elemzést mellőzve, röviden pontokba szedve hangsúlyozom ki Hadot munkájának általam fontosnak ítélt aspektusait: a.) Kiemeli az életforma és bölcelet szükség szerű összefüggését és rámutat a filozófiai módszerek életbölcseleti dimenzióira. b.) Értelmezi és aktualizálja elsősorban az antik szerzők életbölcseleti tanításait, és ezáltal ezt a témát újból bevonja az akadémiai diskurzusba. c.) A gyakorlati filozófiával összefüggésben felveti az életbölcselet filozófián belül elfoglalt helyére és tu-

dományos státuszára vonatkozó kérdéseket. Például azt a kérdést, hogy mi az összefüggés etika és életbölcesség között. d.) A munkát meghatározó perfekcionizmus gondolata (az „én” jobbá tételének eszméje) a filozófia személyiségfejlesztő aspektusait is érvényre juttatja, amelyek a filozófia mai oktatásában elhanyagolásra kerülnek. e.) Meglátásom szerint Hadot megközelítése egyértelművé teszi, hogy gyakorlati filozófia gyakorlat nélkül kizárólag a hétköznapi gyakorlat absztrakt elmélete lehet. f.) A filozófiai életforma kidomborítása a vallás és filozófia összefüggését sajátos nézőpontból tematizálja: „Az ókorban a filozófia életmód, amely arra kötelezi a filozófust, hogy átalakítsa belső életét, és személyes elkötelezettségével legyen jelen élete minden pillanatában. A hivatalos vallásokban nem volt jelen ez a követelmény: a megterest előíró misztériumvallásoktól is idegen volt a filozófus racionális és szellemi fegyelme.” (290.)

Összefoglalásul megállapítható, hogy Hadot, noha egyfajta eklektikus személetet képvisel, amely a filozófia új helyzethez való alkalmazkodását teszi lehetővé, etikai-életbölcseleti megközelítésének alapja egy klasszikus kozmikus (metafizikai) felfogáson alapszik, amely az ember boldogságát végső soron a filozófiai életformán keresztül látja elérhetőnek. A filozófiai életforma pedig az egyes (egyént, eseményt stb.) mindig az átfogó egész értelem-összefüggésébe helyezi. Innen nézve érthető, hogy Hadot miért érzi szűkösnek a kötetben megjelenő interjúban, ha a felfogását kizárólag az etika diszciplínája alá sorolják: „Engem jobban érdekel a filozófia kozmikus oldala — nem utolsósorban az olyan személyes tapasztalataimnak köszönhetően, mint például az *océáni érzés*. Azt szeretném, ha a filozófus inkább a világegyetem, az egészében vett emberiség, a másikként felfogott emberiség oldalán állna.” (362.) (Ford. és az előszót írta Cseke Ákos; *Kairosz Kiadó*, Budapest, 2010)

SÁRKÁNY PÉTER

MIT AD ISTEN? VALLOMÁSOK HITRŐL ÉS ÉLETRŐL

A Szőnyi Szilárd által szerkesztett kötetben az élet különböző területein tevékenykedő személyek — író, költő, énekes, orvos, pszichiáter, politikus, katolikus pap, református lelkész, zsidó rabbi — vallanak hitükről, Istenhez való viszonyukról. A nyilatkozók között vannak olyanok, akik szinte születésüktől kezdve ajándékként kapták meg a hitet, kételyek nem kísérik útjukat, de többségüknek keményen meg kellett küzdeniük,

s nagy kitérők, kacsaringók után kapták meg a kegyelmet, jutottak el végül Istenhez. A több nemzedékre visszamenően református lelkészi családból származó, de a lelkészi szolgálatot csak felnőttként, kétszeres családayaként elkezdő Makkai Lilla vallja: „Református családban nőttem fel, de az ember nem hívőnek születik, hanem azzá kell válnia. Vagyis nem elég megszületni, hanem újjá is kell születni.”

Mind a huszonekét vallomásban vannak megszívlelendő gondolatok, amelyek érdemesek a figyelemre, de mivel a terjedelmi korlátok szűkre szabottak, ezért a recenzens, vállalva a szubjektív értékítéletet, kiemelt néhány nyilatkozatot, melyek a legjobban érintették meg a lelkét, s készítették további tűnődésre.

A református kardiológus, Ablonczy László a magyar gyermekszív-átültetési program talán legismertebb személyisége, orvosi pályafutása során rengeteg reménytelen esettel találkozott, ártatlan gyermekek szenvedésének folyamatos szemtanúja. Óhatatlanul felmerül a kérdés, gonosz-e az Isten, Aki hagyja ezt? Ablonczy László azonban soha nem perel Istennel, s a kétségbeesett szülőket is a megbékélés felé tereli, még ha ez szinte határos is a lehetetlenséggel.

A római katolikus pap, Jakus Ottó, a Katolikus Alkoholistamentó Szolgálat vezetője csaknem húsz esztendőn keresztül küzdött saját alkoholizmusával, győtrődött lelkiek, míg végül, megtapasztalva az irtalmas Isten segítségét, radikális életmód- és gondolkodásmód-váltásra szánta el magát, biblikusán megfogalmazva, megtért. Ma már világosan látja, hogy a sok szenvedésnek is megvolt az értelme, „... az alkoholizmuson keresztül vezetett a jó Isten az igazi papsághoz. Amit mindig is akartam csinálni.”

A hétgyermekes családjában, 2010 áprilisától fideszes országgyűlési képviselő, Rónaszékiné Keresztes Mónika egy ma már fehér hollónál is ritkább családmodell megvalósítója, élő példája annak, hogy — szemben az uralkodó közvélekedéssel — a sok gyermek nem feltétlenül akadályozza az embert személyiségének a kiteljesítésében, sőt, inkább ösztönző tényező. Rónaszékiné Keresztes Mónika hangsúlyozza, hogy a nagycsalád az ő és férje életének is természetes közege, számukra nem a mennyiség, hanem a szeretet a lényeg ebben.

Hollywoodban alighanem több Oscarral jutalmaznák azt a rendezőt, aki filmet készítené Diószegi László életéről, akinek a neve a 20. század hatvanas-hetvenes éveiben fogalom volt katolikus körökben. Prédikációira, lelkigyakorlataira tódultak a hívők, gitáros dalait kívülről fújták. Arról azonban fogalmuk sem volt, hogy szeretett papjuk iszonyúan szenved a colibátustól, a női

nem iránti vonzalmát képtelen volt csillapítani, többször is elbukott, s mindez súlyos lelkifurdalást okozott neki. Végül húsz év papi szolgálat és rengeteg gyöttrődés után belátta, hogy az ő útja más, ezért pápai engedéllyel szentségi házasságra lépett, s hamarosan gyermeke is született. Diószegi évek óta végez hitoktató-nevelő munkát, s állítja: nem a papságot hagyta el, csak a bűnös életét, ráadásként pedig meggyógyult. A gondviselés az ő számára azt jelenti: „...semmi nem fontos, csak az, hogy Isten kezében vagyok... Ott van életem Isten tenyerén... az embernek egyetlen hivatása van: hogy életközösségben éljen Istennel. Hogy ezt milyen tevékenységben éli meg, nem lényeges.”

A moldvai csángó falu, Diószén szülötte, az énekesnőként és keramikusművészként is kiváló Petrás Mária olyan közegben nevelkedett, amelyben az emberek szoros kapcsolatban álltak Istennel, számukra természetes volt a föld és az ég szerves összetartozása. „Bármire szüksége volt az embernek, Istentől kérte, ha meg nem volt szüksége semmi komolyra, megköszönte, hogy megérte a mai napot.” Petrás Mária alkotóművészként vallja: „A képzelet szerintem az, ahol leginkább hasonlítunk Istenre. Ez az a csatorna, amin keresztül beszélhetünk Istennel, és ezen keresztül tudjuk, ha csak pillanatokra is, megérezni az erejét.”

Ritoók Zsigmond akadémikus, klasszikus-filológus hitének középpontja az a meggyőződés, hogy Isten mindig a tenyerén hordozta, egész eddigi élete „az összes fájdalommal és örömmel együtt a Gondviselés által megszerkesztett kompozíció.” A professzor több évtizedes tanári munkával a háta mögött állítja, hogy a pedagógus egyetlen lehetősége a személyisége, egyúttal figyelmeztet: nem könnyű megítélni egy tanár munkáját, nagyon is lehetséges, hogy a jó pedagógust bántják elsősorban, mert a gyerek érdekében követel. Ez pedig sokaknak nem tetszik.

Valamennyi vallomástevő személyről elmondható, hogy nem a tökéletesség a közös bennük, hanem a hajlandóság az önmaguk gyarlóságával, gyengeségével való szembenézésre, s a szüntelen jóra törekvés. A huszonkét vallomásból kiderül az is, rengeteg út vezet Istenhez, nincsenek előre megírt receptek. Isten kegyelme mindenkit elérhet, kit előbb, kit utóbb, a lényeg, hogy legyen az ember lelke és szíve nyitott a transzcendens irányába. Eszünkbe juthat Jézus példabeszéde a szőlősgazdáról, az „Így lesznek az utolsókból elsők és az elsőkből utolsók” igazsága (Mt 20,1–16). (*Heti Válasz Kiadó*, Budapest, 2009)

BODNÁR DÁNIEL

LŐRINCZ SÁNDOR: REMÉNYKERGETŐK

Elképzelhető, hogy elsőre nem azonosulunk Lőrincz Sándor interjúkötetének címével; a könyvben elhangzó gondolatokat befogadva azonban felvetődik az a probléma, hogy mitől vált napjainkra olyanná a társadalmi morál, hogy csak kergetni lehet a reményt. Ötvenkét kitérőt embert szólaltatott meg a kaposvári újságíró, akinek beszélgetőpartnerei nem „egynevű sztárok” vagy úgynevezett celebek; hanem gondolkodó, céltudatos, önmagukra és környezetükre egyaránt figyelő és keresztyén értékeket valló egyéniségek. Közel hét évet ölel föl ez a korábban keresztyén lapokban külön-külön megjelenő interjútermés, 2002-től a könyv megjelenésének évéig található beszélgetéseket. Ezek mindegyikében kirajzolódik a hit, remény, szeretet hármassága által közvetített gondolatvilág. A könyv olvasása közben észrevétlenül válnak ismeretlen ismerősünké egyházi és világi személyek, s kalauzolnak bennünket szűkebb szférájukba (többségük ezáltal Kaposvár környékére „Somogyországba”); utat mutatva annak a potenciális keresztyén olvasónak, aki a kezdeti „ijedelem” után rájöhet, hogy értékrendjével nem egyedül áll az erkölcsi válsággal sújtott magyar valóságban. Az öt nagy egységre osztott kötetben előbb egyházi emberek vallanak mindennapjaikról, majd záránódókkal utazhatnak, később a művészet képviselőinek életébe nyerhetünk bepillantást; utána pedagógusokkal beszélget a szerző, végül — s persze egyáltalán nem utolsósorban — a keresztyén család, mint legfőbb érték jelenik meg a párbeszéd közepén. A szerkesztés kiváló voltára utal, hogy az egyes „találkozásokat” kitérőt fényképek illusztrálják, s közbevetőleg nagyon jó olvasni közismert (például Reményik Sándor, Dsida Jenő) és kevésbé ismert költők verseit, gondolatait. Minden megszólaló gondolatának középpontjában ott a zsinórmérték, a keresztyénység eszméiségének aktív, és a mindennapok során megvalósuló képviselője, melyet kérdéseivel kiválóan domborít ki a szerző. Nem érzem viszont szerencsésnek az egy-egy átkötő szövegrészben megjelenő „politikai áthallásokat”, mivel napjaink megszokott társadalmában támadási felület adhatnak, s az interjú alanyai is inkább közösségi összefogásra buzdítanak. Ajánlom ezt a kötetet hívó és „kereső embereknek” egyaránt, mert a kötetben végig érezhetjük a munkájukat hivatástudattal végző, Istenben feltétel nélkül bízó emberek felől áradó szeretetet, amelynek a kisugárzása áthatja az olvasót. (*Vupe 2008 Kft.*, Kaposvár, 2009)

PÉNZES JENŐ

SOMMAIRE*Sur John Henry Newman*

- JOHN HENRY NEWMAN: Discours „Biglietto”
 LÁSZLÓ LUKÁCS: Newman et le Concile Vatican II
 STEPHEN MORGAN: La réponse de Newman à l'étude de Wiseman
 BALÁZS BARSZ: Sur la spiritualité et les prédications de Newman
 ■ Entretien avec Tibor Fabiny sur John Henry Newman
 FERENC JUHÁSZ: Discours au mariage de sa fille Eszter
 ■ Essais de Tamás Halmai et Zsófia Tompa
 ■ Poèmes de Tibor Babiczky, Lili Dobai, Attila Jász,
 Péter Vasadi et Adam Zagajewski

INHALT*Über John Henry Newman*

- JOHN HENRY NEWMAN: Die „Biglietto-Rede”
 LÁSZLÓ LUKÁCS: Newman und das Zweite Vatikanische Konzil
 STEPHEN MORGAN: Newmans Antwort auf die Studie von Wiseman
 BALÁZS BARSZ: Über Newmans Spiritualität und seine Art der Verkündigung
 ■ Gespräch mit Tibor Fabiny über John Henry Newman
 FERENC JUHÁSZ: Festrede zur Hochzeit seiner Tochter Eszter
 ■ Essays von Tamás Halmai und Zsófia Tompa
 ■ Gedichte von Tibor Babiczky, Lili Dobai, Attila Jász,
 Péter Vasadi und Adam Zagajewski

CONTENTS*About John Henry Newman*

- JOHN HENRY NEWMAN: The „Biglietto Speech”
 LÁSZLÓ LUKÁCS: Newman and the Council Vatican II
 STEPHEN MORGAN: Newman's reaction to Wiseman's article on the Donatist Heresy
 BALÁZS BARSZ: About the Spirituality and Sermons of Newman
 ■ Interview with Tibor Fabiny about John Henry Newman
 FERENC JUHÁSZ: Speech at the Marriage of his Daughter Eszter
 ■ Essays by Tamás Halmai and Zsófia Tompa
 ■ Poems by Tibor Babiczky, Lili Dobai, Attila Jász,
 Péter Vasadi and Adam Zagajewski

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fekete István vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírtap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkzámla száma: OTP.

VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2010. évre 4.440,- Ft, fél évre 2.220,- Ft, negyed évre 1.110,- Ft. Előfizethető külföldön a

KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 14.640,- Ft/év vagy 95,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 450 Ft

VIGILIA

SZEMLE

■
GEROLD LÁSZLÓ
HORVÁTH VIKTOR
DANIEL ARASSE
PIERRE HADOT

Hónapról hónapra
Gion Nándor
Török tükör
Festménytalányok
A lélek iskolája. Lelkigyakorlatok és ókori
filozófia

■
LŐRINCZ SÁNDOR

Mit ad Isten? Vallomások hitről és életről
Reménykergetők

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bodnár Dániel, Máthé Andrea, Péntes Jenő,
Rónay László, Sárkány Péter,
Wölfinger Kitti és Zaránd Kinga

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A szegények bankja
- Báger Gusztáv, Csókay Ákos,
Gáthy Vera, Kálmán Peregrin,
Móser Zoltán, Rónay László,
Smohay Ferenc és Szénási Zoltán tanulmánya
- Ayhan Gökhan, Fürjes Gabriella,
Halmai Tamás, Lackfi János,
Lázár Bence András és Vasadi Péter írása

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

9770042 602005 10009